

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI

**NÂBÎ'NİN TÜRKÇE DİVANI VE HAYRİYYE'SİNE GÖRE SÖZ,
ŞİİR VE ŞAİRLİK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ**

NALAN GÜNDEBAHAR

Danışman

PROF. DR. KENAN ERDOĞAN

MANİSA-2019

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI PROGRAMI

**NÂBÎ'NİN TÜRKÇE DİVANI VE HAYRİYYE'SİNE GÖRE SÖZ,
ŞİİR VE ŞAİRLİK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ**

NALAN GÜNDEBAHAR

Danışman

PROF. DR. KENAN ERDOĞAN

MANİSA-2019

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	FRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1
Tez Savunma Sınavı Tutanağı			

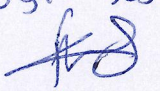
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 21.05.2019 tarih ve 17/Ek-14 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Nalan GÜNDEBAHAR'ın " Nâbî'nin Türkçe Divanı ve Hayriyye'sine Göre Söz, Şiir ve Şairlik Hakkındaki Görüşleri " konulu tezi incelenmiş ve aday 25.06.2019 tarihinde saat 10:30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

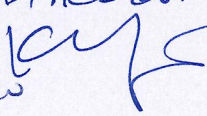
Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..9.00 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

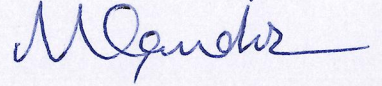
ÜYE

Dr. Öğr. Üyesi: Fatih KOTUNCU

BAŞKAN

Prof. Dr. Kerem E. Kaya

ÜYE

Dr. Öğr. Üyesi: Mustafa ÇANLI

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

ÖZET

NÂBÎ'NİN TÜRKÇE DİVANI VE HAYRİYYE'SİNE GÖRE SÖZ, ŞİİR VE ŞAİRLİK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Nâbî, 17. yüzyıl klasik Türk şiirinin hikemî üsluptaki en büyük temsilcisidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun, edebî yönden gücünü devam ettirmekle beraber; idari, askerî ve ekonomik açılardan zayıflamaya yüz tuttuğu, gerilemenin yaşandığı bir yüzyılın sanatçısıdır. Çağını eleştiren, çözüm yolları üreten mütefekkir şairin, bilhassa hacimli Türkçe Divanı ve Hayriyye adlı manzum nasihatnamesi değişik konularla ilgili görüşleriyle doludur.

Bu çalışmamızda Nâbî'nin Türkçe Divanı ve Hayriyye'sini temel alarak bu iki eserinde sözün kullanımı, dile yaklaşım biçimi, şiir ve şairlikle ilgili yorumlarını saptamaya çalışmış bulunmaktayız. Nâbî'nin kendi şiirleri üzerinden söz, şiir ve şairliğe yönelik elde ettiğimiz verileri bir araya getirerek bunları edebî bakış açısıyla ele alarak Nâbî'nin şiir ekseninde edebî görüşlerini yani poetikasını öne çıkarmak amaçlanmıştır.

Yarım asrı aşmış bir şairlik hayatı olan Nâbî'nin, sözle, dille, şiir ve şairlikle ilgili görüşlerinden yola çıkılarak edebî yönünün daha belirgin bir hale getirilmesinin klasik Türk edebiyatının anlaşılmasına da önemli bir katkısı olacağı kanaatindeyiz. Manzum mensur toplam on ayrı eserin yazarı olan böyle üretken bir şairin söz, şiir, şair üçgeninde edebî dünyasını berrak ve anlaşılır kılmanın gerekli olduğu düşüncesindeyiz.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Nâbî, söz, şiir, şair, poetika, Hayriyye, Türkçe Divanı.

ABSTRACT

ASPECTS OF SPEECH, POETRY AND BEING A POET IN NÂBÎ'S *HAYYRİYE* AND *TÜRKÇE DİVAN*

Nâbî is the greatest representative of 17th-century classical Turkish poetry in the didactic style. He lived in a century in which the Ottoman Empire experienced a decline in administrative, military and economic terms, despite the fact that its power in literary terms continued. Nabi, who criticized his era and produced solutions, put forward his opinions regarding different matters in his works *Hayyriye* and *Türkçe Divan*.

In this study, we have tried to determine Nâbî's interpretation of speech, approach to the language discourse, interpretation of poetry and being a poet in these two works: *Türkçe Divan* and *Hayriyye* of Nâbî. By gathering the data about the notion of speech, poems and being of a poet that we have obtained from Nâbî's own poems and taking them from a literary point of view, it is aimed to emphasize the literary views and poetics of Nâbî.

We believe that making Nabi's literary course which lasted more than half of a century clearer, by determining his perception of speech, poem and being a poet will contribute to the Turkish literature greatly.

KEYWORDS

Nâbî, speech, poem, poetics, Hayriyye, Türkçe Divan

ÖN SÖZ

Nâbî, 17. yüzyıl klasik Türk şiirinin hikemî üsluptaki en büyük temsilcisidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun, edebî yönden gücünü devam ettirmekle beraber; idârî, askerî ve ekonomik açılardan zayıflamaya yüz tuttuğu, gerilemenin yaşandığı bir yüzyılın sanatçısıdır. Nâbî, devrinin pek çok sorununa zihin yoran, çağını eleştiren ve çözüm önerileri üreten mütefekkir bir şairdir.

Tez çalışmamızda Nâbî'nin Türkçe Divanı ve Hayriyye'sini temel materyal olarak belirledik. Şairin taradığımız iki eseri üzerinden fişleme yöntemiyle söz, şiir ve şairlikle ilgili düşüncelerini belirttiği bölümleri, beyitleri tespit ettik. Bu tespitlerden yola çıkılarak şairin, kendi şiirleri üzerinden söz, şiir ve şairlik hakkındaki görüşleri; sözün, şiirin ve şairin hangi yönüne gönderme yaptığını ortaya çıkarmaya çalıştık.

Giriş bölümünde şairin eserlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için yaşamış olduğu dönem ve o dönemin üslup anlayışları hakkında bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde "Nâbî'nin Hayatı, Edebî Anlayışı, Eserleri" başlığı altında şairin hayatıyla ilgili araştırma sonuçları ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde çalışmamızın asıl konusu olan "Nâbî'nin Söz Hakkındaki Görüşleri, Nâbî'nin Şiir Hakkındaki Görüşleri, Nâbî'nin Şairlik Hakkındaki Görüşleri" başlıkları altında bu görüşlerin tespit edildiği beyitler üzerinden genel anlamda Nâbî'nin dile yaklaşım biçimi, şiir ve şairlikle ilgili yorumları, ölçütleri saptanmaya çalışılarak edebî görüşleri, poetikası öne çıkarılmaya çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde ise çalışmanın başından itibaren ulaşılan bilgilerin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Bu çalışmamda Prof. Dr. Ali Fuat Bilkan, Prof. Dr. Mahmut Kaplan, Prof. Dr. Meserret Diriöz, Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, Prof. Dr. Mine Mengi, Prof. Dr. İskender Pala, Doç. Dr. Abdülkadir Erkal'ın çalışmalarından yararlandığımı belirterek sayın hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Kaybettiğimiz hocalarımıza da rahmet dilerim.

Her zaman bilgi ve tecrübesiyle çalışmalarımda bana yol gösteren, destekleyen değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Kenan Erdoğan'a, üzerimde büyük emeği olan Dr. Öğr. Üyesi Yasemin Ertek Morkoç'a ve bütün hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖN SÖZ	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1
1. NÂBÎ'NİN YAŞADIĞI DEVİR.....	1
2. 17. YÜZYILDA TÜRK ŞİİRİNDE GÖRÜLEN EDEBÎ ÜSLUPLAR	3
2.1. KLASİK ÜSLÛP	3
2.2. SEBK-İ HİNDÎ.....	4
2.3. HİKEMÎ TARZ	5
2.4. MAHALLÎ TARZ	7
3. POETİKA	8
BİRİNCİ BÖLÜM	11
1. NÂBÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ ANLAYIŞI, ESERLERİ	11
1. 1. HAYATI	11
1. 2. EDEBÎ ANLAYIŞI.....	155
1.3. ESERLERİ	19
1. 3. 1. MANZUM ESERLER	199
1. 3. 1. 1. Türkçe Divân	199
1. 3. 1. 2. Hayrî-nâme (Hayriyye)	20
1. 3. 1. 3. Hayr-âbâd	20
1. 3. 1. 4. Sûr-nâme	211
1. 3. 1. 5. Tercüme-i Hadîs-i Erba'în	211
1. 3. 1. 6. Farsça Divânçe	21
1. 3. 2. MENSUR ESERLER	21
1. 3. 2. 1. Fetih-nâme-i Kamanîçe	21
1. 3. 2. 2. Münşe'ât.....	222
1. 3. 2. 3. Tuhfetü'l-Harameyn	222

1. 3. 2. 4. Zeyl-i Siyer-i Veysî	22
İKİNCİ BÖLÜM	23
2. NÂBÎ'NİN SÖZ, ŞİİR, ŞAİRLİK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	23
2. 1. NÂBÎ'NİN SÖZ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	23
2. 1. 1. İSTANBUL TÜRKÇESİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	36
2.1.2. SÖZ ANLAYIŞINI YANSITAN “SUHANUM ve SUHAN” REDİFLİ GAZELİ	40
2. 2. NÂBÎ'NİN ŞİİR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	42
2.2.1. ŞİİR ANLAYIŞINI YANSITAN “OLSA GAZEL” REDİFLİ GAZELİ	46
2. 2. 2. ŞİİR ANLAYIŞINI YANSITAN “MA'NÂ” REDİFLİ GAZELİ.....	47
2. 2. 5. SÖZ SANATLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	65
2. 3. NÂBÎ'NİN ŞAİRLİK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	69
2. 3. 1. NÂBÎ'NİN ÜZERİNDE DURDUĞU ŞAİRLER.....	74
SONUÇ	83
KAYNAKÇA	85

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
agt.	Adı geçen tez
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
ev.	Çeviren
G	Gazel
H	Hayriyye
haz.	Hazırlayan
K	Kaside
KB	Kültür Bakanlığı
Kt	Kıt'a
Ktp.	Kütüphane
Lg	Lugaz
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
Ms	Mesnevi
Mf	Müfred
Rb	Rubai
s.	Sayfa
S	Sayı
T	Tarih
TDK	Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

1. NÂBÎ'NİN YAŞADIĞI DEVİR¹

Osmanlı İmparatorluğu, 17. yüzyıl başlarında, bütün Balkan Yarımadası dâhil olmak üzere Polonya'nın güneyinden Kafkasya'ya; Kuzey Afrika ve Habeşistan'dan Mora'ya ve Dalmaçya kıyılarına kadar olan bölgeye hâkimdi. Batıda Avrupalılarla doğuda İranlılarla mücadele etmeye başlaması, devamında kaybedilen savaşlar imparatorluğu zor durumda bırakmıştır. Ayrıca bu yüzyılda, Osmanlı Devleti'nde idari, mali, ekonomik, askerî ve sosyal alanlarda meydana gelen sıkıntılar, iç çalkantılara neden olmuş, başta İstanbul olmak üzere birçok eyalette isyanlar çıkmıştır. Bu ayaklanmalarda özellikle merkezî otoritenin zayıflamasının etkileri görülmektedir. Avrupa'nın gelişimine seyirci kalan Osmanlı Devleti, özellikle coğrafi keşiflerle başlayan sömürge elde etme mücadelesini, yeni ticaret yolları bulma arayışını ve bu amaçla yaptıkları savaşları görmekte geç kalmıştır. Bu ilgisizlik, ticaret yollarının değişmesi, devletin ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Yüzyılın sonunda, 1699'da, imzalanan Karlofça Antlaşmasıyla Türklerin Avrupa'da ilerleyişi durmuş ve geri çekilişi başlamıştır. Bu antlaşmayla, imparatorluğun batıdaki toprakları ilk kez Avrupalılar tarafından paylaşılmaya başlanmıştır.

17. yüzyılda, merkezî otoritede zayıflamanın en önemli nedenlerinden biri de veraset sisteminde yaşanan değişimdir. Taht kavgalarını engellemek adına I. Ahmed ile uygulanmaya başlanan ekber ve erşed sistemi, şehzadelerin sancağa çıkma usullerini ortadan kalkmıştır. Yeni sistem halkı tanımayan, yönetim tecrübesine sahip olmayan şehzadelerin tahta çıkmasına neden olmuştur. 17. yüzyılda dokuz padişah hüküm sürmüştür. Bu yüzyılın Osmanlı padişahları şunlardır: I. Ahmed (1603-1617), I. Mustafa (1617-1618), II. Osman (1618-1622), IV. Murad (1623-1640), Sultan İbrahim (1640-1648), IV. Mehmed (1648-1687), II. Süleyman (1687-1691), II. Ahmed (1691-1695) ve II. Mustafa (1695-1703).

¹ Bu bölümü hazırlarken şu kaynaklardan yararlandım: Abdulkadir Karahan, **Nâbî**, Kültür ve Turizm Bak. Yay. Ankara 1987; Meserret Diriöz, **Eserlerine Göre Nâbî**, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1976; Ali Fuat Bilkan, **Nâbî Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yay. Ankara 2016; Ali Fuat Bilkan, **Nâbî Divânı**, Akçağ Yay. Ankara 2011; İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Ankara 2011, C. IV; **İslam Ansiklopedisi**, MEB Yay., İstanbul 1988, C.9; **İslam Ansiklopedisi**, TDV, İstanbul 2006, C. 32; **Türk Ansiklopedisi**, MEB Yay., Ankara 1977; **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1976, C. II.

Bu devirde, Şeyhilüslamlık ve Kazaskerlik gibi makamlar ilimle değil hatır ve rüşvet üzerine kurulmaya başlandı. Zamanla da saygınlığını yitiren bu makamlar, devlet yönetiminde bilgili ve deneyimli yöneticilerin bulunmayışına neden oldu. Devlete ekonomik, siyasi ve askerî anlamda katkılar sağlayan tımar sisteminde başlayan bozulmalar, imparatorluğu, askerî açıdan zarara uğratmasının yanında, üretimin azalmasına bağlı ekonomik kayıplarla, göç ve işsizlik gibi sosyal sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır.

“Nâbî'nin yetiştiği yıllarda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ahlâkî zaaf ve yönetimdeki bozukluk Kadı-zâde Mustafa İlmî ve Veysî'nin padişaha hitaben yazdıkları kasidelerde, çarpıcı bir üslûpla ifade edilmiştir. Bu kasidelerden yönetici kadronun yaşadığı çürümeyi, kurumlardaki çözülmeyi anlamak mümkündür.” (Kaplan, 1995: 25)

Nâbî, yaşamını, Osmanlı Devleti'nin içte isyanlarla dışta savaşlarla mücadele ettiği bir dönemde sürdürmüştür. O, yaşadığı dönemde, imparatorluğun duraklama dönemine, duraklamanın yerini gerilemeye bıraktığı döneme şahit olmuştur. Nâbî, altı padişahın saltanatlığına şahit olmuştur. Bu padişahlar sırasıyla; I. İbrahim (1640-1648), II. Mehmed (1648-1687), II. Süleyman (1687-1691), II. Ahmed (1691-1695), II. Mustafa (1695-1703), III. Ahmed'dir. (1703-1730)

Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. yüzyılda, idari, askerî, ekonomik ve sosyal alanda yaşamış olduğu bozulmalara rağmen özellikle edebiyat ve tarih alanında gelişimini sürdürdüğü gözlenmektedir. Bu dönemde, klasik şiirde işlenen konuların yanında dönemin aksaklıkları ve çözüm yolları şiirin içerisine girmiştir. Bu asırda; Nef'î, Şeyhülislâm Yahya, Şeyhülislâm Bahâyî, Nâ'îlî-i Kadîm, Neşâtî, Fehîm, Cevrî, Ganî-zâde Nâdirî, Vecdî, İsmetî, Azmîzâde Hâletî, Şehrî, Nev'î-zâde Atâ'î, Sabit ve Nâbî gibi şairler önemli eserler vermişlerdir.

Nâbî, gözlemci bakış açısıyla, döneminde yaşanan yönetimdeki aksaklıklardan, ahlâkî çöküşlerden duyduğu rahatsızlığı eserlerinde dile getirmiş, özellikle toplumsal sorunlara çözümler sunmaya çalışmıştır. Böyle bir devirde yaşayan şairin eserleri bu ortam içerisinde şekillenmiştir.

2. 17. YÜZYILDA TÜRK ŞİİRİNDE GÖRÜLEN EDEBÎ ÜSLUPLAR²

2.1. KLASİK ÜSLÛP

Şairler duygularını hayallerini kurmuş oldukları söz ve anlam ilişkisi üzerinden vermeye çalışırlar. Söz ve anlam birbirinden tamamen ayrılmaya da sözün zaman zaman anlamın önüne geçtiği gözlenmektedir. Bu yüzyılda Türk şiirinin, klasik üslubun yanında anlamın ön plana alınacağı başka üslupları da barındırmaya başladığı görülmektedir. Bunlar anlam inceliği, derinliği üzerine kurulu yeni mazmunlar arayışında olan Sebki-Hindî üslubu, düşünce ekseninde gelişen Hikemî üsluptur. Şiire, söz ve anlam ilişkisi üzerinden düşüncenin de girmiş olması şiire farklı bir zenginlik katmıştır.

17. yüzyıl klasik Türk şiiri, edebiyat tarihçilerinin “Orta Klasik Dönem” olarak adlandırdıkları dönemi ifade etmektedir. “Türk şiirinin üç yüz yıllık birikimiyle kendine özgü bir şiir geleneği oluşturması bu döneme rastlamıştır. Fars şiirinden tercüme anlam ve mecazlar yerine yerli ve orijinal şiirlerin hâkim olduğu bu üslûp, yerli hayatın ve sosyal çevrenin şiire taşınması bakımından önemlidir. Klasik üslûp şairleri, şiirlerini öncelikle nazaran daha sade bir dille kaleme almışlardır. Bu şiir anlayışında duygu ve lirizmden ziyade, şiir tekniğindeki sağlamlık, ahenk, akıcılık önem taşımaktadır. Ayrıca şairler atasözü, deyim ve halk ibarelerinin kullanılmasına da özen göstermişler ve tasavvufi anlama fazla yer vermemişlerdir. Bu şairlerin eserlerinde derin anlamlar yoktur. Bu bakımdan şiirde derin manadan ziyade söyleyiş güzelliği ön plana çıkmaktadır.” (Erkal, 2009: 130)

Klasik üslupta, genellikle aşk, kadın, şarap, tabiat, rintlilik, vuslat, tasavvuf, gibi konuların işlendiği görülmüştür. Ahengi ön planda tutan şairler, mazmun ve mecazlarla bu konular etrafında şiirlerini oluşturmuştur. Şiirde ahenge, akıcılığa önem verilmesi rahat ve yerli bir söyleyişi gerektirmiş bu da İstanbul Türkçesinin kullanımını öne çıkarmıştır.

² Bu bölümü hazırlarken şu kaynaklardan yararlandım: Mine Mengi, **Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî**, Ankara 1991; İsrail Babacan, **Klasik Türk Şiirinin Son Baharı Sebki-Hindî**, Akçağ Yay. Ankara 2012; Mine Mengi, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yay. Ankara 2015; A. Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**. Dergâh Yay. İstanbul 2010; Ali Fuat Bilkan, **Nâbî Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yay. Ankara 2016; Ali Fuat Bilkan, Nâbî Divânı, Akçağ Yay. Ankara 2011; Abdülkadir Erkal, **17. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası**. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum 2009; Abdulkadir Karahan, **Nâbî**, Kültür ve Turizm Bak. Yay. Ankara 1987; Meserret Diriöz, **Eserlerine Göre Nâbî**, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1976; **İslam Ansiklopedisi**, MEB Yay., İstanbul 1988, C.9; **İslam Ansiklopedisi**, TDV, İstanbul 2006, C. 32

2.2. SEBK-İ HİNDÎ

XVII. yüzyıldan itibaren edebiyatımızda etkisini göstermeye başlayan Sebk-i Hindî, Hint üslûbu veya Hint tarzı anlamlarındadır. İran'da ortaya çıkan üslup, Hindistan'a giden İranlı şairler tarafından geliştirilmiştir. Hint kültürüyle de beslenen üslup, içinde bulunulan dönemin de tesiriyle Türk şairlerini etkilemiştir. Sebk-i Hindi üslubuyla şiiirler yazmak isteyen şairler, yeni hayallerle kurulu yeni mazmunlar ortaya çıkarma çabası içinde olmuşlardır. Bu çaba onları mübalağa yapmaya yönlendirmiştir. Anlamın ön planda olduğu anlayışta mübalağanın yanında istiâre, kinâye, mecaz gibi söz sanatları bu üslupta önemli bir yer tutar.

“Bugüne kadar yapılan araştırmalarda, Sebk-i Hindî'nin Türk edebiyatına intikalinde ve bu intikalin kolaylaştırılmasında başlıca beş unsurun etkili olduğu iddia edilmiştir: 1) Osmanlı ve Hint-İran arasındaki sıkı edebî münasebetler. 2) Bu üslubun tabii bir ihtiyaçtan ziyade, iki saha arasındaki bazı şairlerin mizaç benzerliği ile oluşması. 3) İki saha arasındaki edebî rekabet ve üstünlük iddiası (bilhassa Osmanlı şairlerince ileri sürülür.) 4) Türk şiiirinin kendi iç dinamiklerinden oluşan nedenler ve yenilik ihtiyacının Hint üslubuyla desteklenmesi. 5) Her iki saha arasındaki siyasî, sosyal ve edenî benzerlikler.” (Babacan, 2012: 157)

Sebk-i Hindî üslubunun önde gelen temsilcileri; Urfî-i Şîrâzî, Feyzî-i Hindî, Tâlib-i Âmulî, Kelîm-i Hemedânî, Sâ'ib-i Tebrîzî, Şevket-i Buharî'dir. Bu üslûbun edebiyatımızdaki temsilcileri; Neşâtî, Fehîm-i Kadîm, Nâ'ilî, İsmetî, Şehrî, Nedîm ve Şeyh Gâlib'dir.

“Yüzyılın büyük şairlerinden Nef'î'de ve Nâbî'de de “Sebk-i Hindî”nin bazı özellikleri görülmektedir. Nef'î'de Sebk-i Hindî, zincirleme tamlama, soyut kelime kullanımı ile ortaya çıkan anlatım giriftliği, hayale ve mübalağaya önem verme, şiiirde mükemmellik arayışı ile Nâbî'de ise anlatımda soyut ve alışılmamış kelime, zincirleme tamlama kullanımı vb. nedenlerle ortaya çıkan külfetli şiiir dili, anlamda tezata ve örnelemeye ağırlıklı olarak yer verme gibi özelliklerle kendini gösterir. 18. Yüzyılda ise Nedim ve Şeyh Galip'in şiiirlerinde bu üslûbun etkisi bulunmaktadır.” (Mengi, 2015: 195)

“Sebk-i Hindî şiiri hakkında belki en çok söylenen şey bu üsluptaki şiirlerde, mananın ön plana çıkarak lafzın ikinci planda kalmasıdır. Doğal olarak da şairlerin manaya lafızdan daha fazla dikkat ettiği söylenir. Değişik araştırmacıların türlü nedenlere bağladığı bu özellik, Sebk-i Hindî etrafındaki eleştirilerin mihverini oluşturur.” (Babacan, 2012: 117)

Gerçeğin karşısında hayal gücünün akıl sınırlarının dışında işlenmesi, bir şeyi ifade ederken ya olduğundan fazla veya olduğundan noksan göstermek anlamına gelen mübalağa sanatını, ön plana çıkarmıştır. Özlü, kısa anlatıma önem verilen üslupta, mübalağanın yanında tezat, telmih gibi söz sanatları da işlenmiştir. Bu sanatların etkisiyle kurulan yeni mazmunlar, insan zihnindeki çağrışımlara uymakta zorlanmış ve okur tarafından anlaşılması güç şiir olarak algılanmasına neden olmuştur. Tasavvufun önemli ölçüde işlendiği üslup, bireyin ızdırabını, iç dünyasını vermek için önemli bir araç olmuştur.

Klasik üsluptaki dilde rahat anlatımın sağlandığı İstanbul Türkçesinden uzaklaşmış, özlü anlatıma yönelik Arapça, Farsça kelimelerden oluşturulan tamlamalarla dolu bir şiir dili oluşturulmuştur. Daha önce duyulmamış yeni mazmunlar kurmak adına da yeni işitilmemiş kelime arayışına gidilmiştir.

Şair, bu üslupta toplumsal yaşamdan içinde bulunduğu tabiattan kendini soyutlamaz, içindedir. Bu da şiirin konusunu genişlemesine, günlük yaşamın şiirin içine girmesine yol açmıştır. Yalnızca şiirlerini ifade edişinde farklılıklar vardır. Gerçeği olduğu gibi aktarmazlar. Teşhis sanatının da kullanımına başvuran şair, kendi zihnindeki yansımaları aktarır.

2.3. HİKEMÎ TARZ

İslami düşünce sisteminde daha çok felsefenin karşılığı olarak kullanılmış olan “hikmet”, gizli düşünce, bilinmeyen neden, özellikle varlıkların ve olayların oluşunda Allah’ın gizli amacı, bilgelik, atasözü, özdeyiş, sağduyu anlamlarına gelen Arapça bir sözcüktür. Hikemî şiir de düşünceye ağırlık veren, amacının okuyucuya öğüt vermek, okuyucuyu düşündürmek ve aydınlatmak olduğu, doğruyu, güzeli göstermeye yönelik görüş bildiren didaktik içerikli şiire denir.

Hikemî şiir üslubunun İran edebiyatındaki temsilcileri, Şevket-i Buhârî ve Sâib-i Tebrizî'dir. Türk edebiyatının en önemli temsilcisi ise Nâbî'dir. Hikemî şiir, Nâbî Ekolü olarak da bilinir. Nâbî, yaşadığı çağın sorunlarını şiirlerinde işlemiş, verdiği öğütlerle insanları düşünmeye sevk etmiştir. Ölçülü bir yaşamı kendine amaç edinen şair, güzel ahlakı, yaşam içinde edindiği felsefeyi öğüt niteliğindeki şiirleriyle okuruna aktarmıştır. Hikemî tarzın bilinen diğer temsilcileri; Tâlip, Râmî, Sâbî, Nazîm, Sâmî, Râşid, Seyyid Vehbî, Koca Ragıp Paşa, Sünbülzâde Vehbî'dir.

Önceki yüzyıl şairlerinden Necâtî ve Bağdatlı Rûhî'de zaman zaman görülen hikmetli söyleyiş, Nâbî ile birlikte tabîi hale gelmiştir. Deyim yerindeyse sızıntı halde süregelen bir gelenek çağlayan haline dönüşmüştür. (Yorulmaz, 1996: 28)

“Nâbî, İranlı çağdaşlarının özellikle Sâ'ib'in şiirde kullandığı bu didaktik tarzı benimsemiş ve şiirinde kullanmıştır. Böylece Nâbî, bir yandan rahat ve huzurun özlemine çeken bir toplumun insanı olarak, diğer yandan şiirde düşünceye yer veren İranlı şair Sâ'ib'in tarzını benimseyerek Türk şiirini yeni bir fikir ve hikmet vadisine götürmüştür.” (Bilkan, 2004: 374-375)

Hikemî üslupta şiir, bir düşünce etrafında şekillenir. Bu yüzden şiirde anlam, söz sanatları, atasözleri ve deyimler şiirdeki düşünceyi aktarmaya hizmet eder. Üslup, çıkış noktasında yaşanan dönemin sosyal, siyasi, ahlaki yapısıyla paralellik gösterir. İmparatorluğun içinde bulunduğu sıkıntılı durum ve bu duruma çözüm arayışları şiirin içeriğini de değiştirmeye başlamıştır. Mizacılarının da etkisiyle öğüt niteliğinde yol gösterici şiirler ortaya çıkmıştır.

“Hikemî şiir, insanı olayları, dünyayı değerlendiren çeşitli konuları işler. Özelliğini daha çok yol gösterici, düzeltici, eğitici konulara yer vermesinden alır. Mesaj verme, telkinde bulunma amacı gözetildiği için şairlerce anlatımın kısa ve özlü olmasına özen gösterilir. Atasözlerine, deyimlere, halk söyleşilerine Hikemî şiir dilinde sık rastlanır. Telmih, tevriye, kinaye gibi özlü anlatıma yardımcı olan söz sanatlarının yanı sıra irsal-i mesel kullanımını revaçtır.” (Mengi, 2015: 198-199).

2.4. MAHALLİ TARZ

17. yüzyılda ortaya çıkan önemli dil ve üslup özelliklerinden biri de şiirde yerli, mahalli unsurlara yer verme anlayışıdır. Dönemin en önemli mahalli temsilcileri Nev'îzâde Atâyî ve Sâbit'tir. Bu dönemin en önemli özelliği önceki dönemlere ait klâsik konuların terk edilerek mahalli konulara ilgi gösterilmesidir. Günlük olaylar şiirin teması haline gelmiş, şiirde atasözü ve deyimlere yer verilmiştir.

Mahalli üslûp dönemin birçok şairi üzerinde etkili olmuştur. Nâbî'de mahallileşme özellikle sosyal çevreyi işlediği şiirlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde şarkı ve ilâhi gibi nazım şekilleri ve türlerinin yazılmış olması, Şehrengîz, Sâkînâme ve Mevlid gibi türlerin oldukça rağbet görmesi, bu üslûbun gelişme sürecini de göstermektedir.

3. POETİKA³

“Yunanca kökenli olan sözcük, tüm batı dilerinde yaratmak manasında kullanılan poiesin fiiline bağlı bir sıfattır.” (Sumer, 1996: 36) Poetika, başlangıçtan günümüze değişik anlamlarda kullanılmıştır. Poetika kelimesini güzellik felsefesi/estetik anlamıyla ilk kez Aristo kullanmıştır. Diğer dillerde poetika, İngilizcede poetic, Almancada poetik, İtalyancada poetica, Fransızcada poetik aynı kökten yazılışlarıyla aynı anlamı taşımaktadır. Aristo’dan günümüze kadar gelen poetika, “herhangi bir şairin şiir sanatı hakkındaki derli toplu görüş, anlayış ve fikirlerini ihtiva eden yazı ve eserine denilmektedir.” (Çetişli, 2004: 74)

Prof. Dr. Berke Vardar’a göre poetika; “(yazınbilim) hem özdeği, hem de aracı dil olan yapıtların yaratım ve oluşturmasını inceleyen dal. Yazınbilim, hem şiiri, hem de düzyazı niteliği taşıyan kimi yapıtların nasıl dili öne çıkardığını, bu amaçla kullanılan yöntemleri inceler.” (Vardar, 2007: 222)

“Fransızcada bu kelimeye, yalnız şiir değil, bütün güzel sanatlar hakkında ve güzelliğin felsefesi gibi bir mâna yüklemişler. Yani estetik kavramına yakın bir mâna bugün ise, hemen sadece şiir alanında kullanılan bir terim olmuştur. Yine de diğer Batı dillerinde, biraz daha genişletilerek şiirle beraber diğer edebiyat türlerinin de estetiği düşünülmektedir. Kelimenin bugün dilimizde kullanılışı gerçek mânasıyla şiir hakkındadır, diğer sanatlar için kullanıldığı zaman ise mecaz mânası yüklenmiş olmaktadır.” (Okay, 2014: 15)

“Poetika iki alan etrafında gelişim göstermektedir. Bunlardan biri teknik sanat, diğeri ise edebî felsefedir. Poetika her şeyden önce şiirin yapısı ve işleniş tarzı ile ilgilenir. Bu açıdan poetika şiirin ne olduğu, ne olmadığıyla ilgilenir. Felsefi açıdan bakıldığı zaman ise estetiğin ön plana çıktığını görmekteyiz.” (Erkal, 2009: 5)

³ Bu bölümü hazırlarken şu kaynaklardan yararlandım: M. Orhan Okay, **Poetika Dersleri**, Dergah Yay. İstanbul 2014; Abdülkadir Erkal, **17. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası**. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum 2009; Muhammet Nur Doğan (2009). **Fuzûlî’nin Poetikası**. Yelkenli Yay. İstanbul 2009.

Prof. Dr. Orhan Okay'a göre, "Hemen herkesin şiirle uğraştığı o uzun yüzyıllardan, şiirin ne olduğu hakkında bir kitap kalmamıştır. Şiirin şekliyle ilgili birtakım aruz risaleleri, belli bir geleneği takip ederek, az çok değişikliklerle Tanzimat yıllarına kadar gelmiştir. Şemsettin Sami bile *Kamus-ı Fransevî*'sinde (1882), 'poétique' kelimesine 'fenn-i şiir, ilm-i aruz' mânasını verir ki bu geleneğin 19. Asrın sonlarına doğru da değişmediğini gösterir." (Okay, 2014: 18-19)

"İslam'ın şiiri Kur'an'la gelir. Kur'an'ın yeni imajları, şiirli sentaksı ve alışılmadık vuruculuktaki anlatımı dinî olduğu kadar, edebî özellikler de gösteren bir metni haber verir." (Özgül, 2001: 216)

"Arap edebiyatından alınan ilhamla gelişen poetika, İslamiyeti kabul eden diğer ülkelerle, milletlere bu çerçevede Acemlere onlardan da Osmanlıya da intikâl eder, böylelikle divan şiiri geleneği oluşmaya başlar. Bu gelişmelerde Tasavvufun başat rol oynadığını özellikle vurgulamak gerekir. Nitekim tasavvufî din anlayışının benimsendiği İslam toplulukları içerisinde İranlılar ve Türkler ön saflarda yer alır." (Kılıç, 2007: 28-29)

"Divan şairleri her dış varlığa edebî bir hassasiyetle yaklaştıkları gibi; bizzat kendilerine, şiire, sanata, edebiyata da aynı gözle bakmasını bilmişler; gerek çeşitli risale ve kitaplarda, gerekse divan mukaddimelerinde ve nihayet şiirin bizzat içerisinde şiiri, şairi, edebiyatı, sözü, kalemi, kağıdı, gazeli, kasideyi, beyti, belâgati, fesahati, lâfzı, manâyı vb. renkli hayâllerin, güçlü ve mantıklı benzetmelerin, kısaca edebî tefekkürün konusu yapmışlardır." (Doğan, 2009: 16-17)

Günümüzde şairlerin şiir hakkında düşüncelerini ifade etmiş olmaları anlamına gelen poetika, hüner göstermek amacı güden divan şairleri için bazı kavramlar, benzetmeler hatta diğer şairler üzerinden yapılan yorumlarla kendini göstermiştir. Klasik Türk şiirinde poetika, şairlerin şiir görüşlerini, tezkireler, dîbâceler, divanlardaki beyitler aracılığıyla yorumlayarak ortaya çıkarmaya çalışmaktan ibarettir. Divan edebiyatında şairler, şiirlerini, kültürün içinde hazır bulunmuş ortak bir felsefenin, anlayışın etrafında şekillendirmişlerdir. İslamiyet'in kabulüyle, Kur'an'ı temel alan bir tasavvuf anlayışı şiire, Araplardan İranlılara onlardan da Türklere geçmiştir. Şairlerce dünya işlerini bırakıp tasavvufa yönelmek esas alınmıştır. Zaman zaman ortaya çıkan yeni üsluplara, şiirlerinde yer veren şairler, şiirlerini, belirlenen felsefi düşünce etrafında işlemişlerdir. Bu dönem

içerisinde Fuzulî'nin divanı için yazdığı ön söz bir nevi poetika olarak gösterilmektedir. Şairler, klasik Türk şiirinde önemli bir yer tutan nasihatnamelerde yer alan bir bölümle şiir hakkındaki görüşlerine yer vermişlerdir. Nâbî, Hayriyye adlı eserinde, Matlab-ı Hüsn-i Kelâm-ı Mevzûn; Sünbülzâde Vehbi, Lutfiyye adlı eserinde Der Şi'r ü İnşa ve Der-İlm-i Mu'ammâ başlıkları altında şiir görüşlerine yer vermişlerdir.

Orhan Okay'a göre: "Divan edebiyatı çerçevesinde bazı şairler, divanlarının 'dibâce' (ön söz)lerinde kendi şiir anlayışları ile ilgili birtakım mülâhazalara yer vermişlerdir. Hatta bazıları şiire dair manzum parçalar, beyitler bırakmışlardır. Bütün bu örneklerin açık ve net bir şiir anlayışını ifade etmekten çok lakonik birer vecize, birer şiir parçası gibi yorumlara muhtaç olduklarını da hatırdan çıkarmamalıdır. Şuara tezkirelerinde de konuyla ilgili olarak dağınık ve müphem de olsa, bazı ipuçları bulunmaktadır." (Okay, 2014: 19)

"Tanzimat devrinde, bilhassa 1880'lerden sonra şiire dair münakaşalar gazete ve dergi sayfalarında yoğunlaşır. Gerek bu devirde, gerekse onu takip eden Edebiyat-ı Cedide yıllarında ve İkinci Meşrutiyet sonrası edebiyatında poetika çerçevesi içinde kabul edilebilecek pek çok kitap ve makale bulunmaktadır. Cumhuriyet devrinde de şiir sanatı üzerine zengin bir literatür vardır. Şiir sanatını bir tarafla izah eden, deneme mahiyetindeki yazılardan başlayarak, bir edebiyat grubunun fikirlerini aksettiren manifestolara (beyanname), şiir kitaplarının baş taraflarında kalmış takdim ve takriz yazılarına, bir şairin şiiri için yapılmış itirazlara, bunlara kendi tarafından verilmiş cevaplara kadar bir yığın yazı, devrimiz Türk şiirinin poetikasını belirleyecek mühim kaynaklardır." (Okay, 2014: 19)

BİRİNCİ BÖLÜM

1. NÂBÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ ANLAYIŞI VE ESERLERİ

1. 1. HAYATI (1642-1712)⁴

Tezkirelerde, “*Melikü’ş-şu’arâ*” olarak anılan Nâbî, hicrî 1052 miladî 1642 yılında Ruhâ’da, günümüzde Şanlıurfa olarak adlandırılan şehirde doğmuştur. Nâbî, Urfalı olduğunu eserlerinde belirtmiştir.

Vaţanum Şehr-i dil-ârâ-yı Ruhâ

Vaqt-i taħrîr maķarum Őehbâ (H 76)

Nâbî ğazeli gibi hoş âyendeligüñ var

Ey bâd-ı revân-baħŐ Ruhâ’dan mı gelürsin (G 654/10)

Asıl adı Yusuf’tur ama Şiirlerinde adını genellikle Yûsuf-ı Nâbî olarak vermektedir.

Seni itdi kereminden i’tâ

Pederüñ Yûsuf-ı Nâbî’ye ĥudâ (H 69)

Kemînen Yûsuf-ı Nâbî’yi aħbâb ü eķârible

Őefâ’at yâ Ĥabîba’llâħ Őefâ’at yâ Resûla’llâħ (G 659/6)

Nâbî, Hâyri-nâme adlı eserinde oğluna, tanınmiŐ bir aileye mensup olduklarını, soylarının yüce olduğunu aktarır.

Ĥamdü li’llah nesebüñ ‘âlîdür

‘İlm ile cedd ü ebüñ ‘âlîdür

⁴ Bu bölümü hazırlarken Şu kaynaklardan yararlandım: Abdulkadir Karahan, **Nâbî**, Kùltür ve Turizm Bak. Yay. Ankara 1987; Meserret Diriöz, **Eserlerine Göre Nâbî**, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1976; Mine Mengi, **Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî**, Ankara 1991; Ali Fuat Bilkan, **Nâbî Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yay. Ankara 2016; Ali Fuat Bilkan, **Nâbî Divânı**, Akçağ Yay. Ankara 2011; **İslam Ansiklopedisi**, MEB Yay., İstanbul 1988, C.9; **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, Genel Ağ; **İslam Ansiklopedisi**, TDV, İstanbul 2006, C. 32; **Türk Ansiklopedisi**, MEB Yay., Ankara 1977; **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kùltürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1992; **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1976, C. II.

Gerçi bâlâsı bilinmez ammâ

Bilinen mertebedür hep ‘ulemâ

Lîk yokdur eb ü cedden saña sûd

Kendüñ it mertebe-i fazla şu ‘ûd (H 84-86)

“Nâbî’nin ailesi hakkında Prof. Dr. Meserret Diriöz şu bilgileri verir: Babası Seyyid Mustafa, onun babası Seyyid Mahmûd, onun babası Seyyid Muhammed Bakır ve onun babası Şeyh Ahmed-i nakşibendî’dir. Erkek kardeşleri, Hacı Mahmûd Ağa, Hacı Mehmed ve Seyyid Ahmet’tir. Nâbî’nin kızkardeşlerinden birisi, Hacı Hemşire diye bilinmektedir. Kendi oğulları ise Ebulhayr Mehmed ve Mehmed Emin’dir.” (Diriöz, 1976: 668-673)

On üç yaşında şiire başlayan Nâbî, yirmi dört yaşına kadar Urfa’da kalmıştır. İyi bir eğitimden geçtiği düşünülen şairin, “pek genç yaşta Urfa’da arzuhalcilik ile işe başladığı ve mutasarrıfın dikkatini çektiği, İstanbul’a gitmesi tavsiye edilerek gurbete gönderildiği”(Karahan, 1987:5) ifade edilmektedir. Nâbî, 1076/1665-1666 tarihlerinde İstanbul’a gitmek için yola çıkmıştır. Nâbî’nin İstanbul’a gittiği dönemde, IV. Mehmed Sultan’ın saltanatlığı hüküm sürmekteydi. Nâbî, Divân’ında bulunan “Mesnevî dersênâ-kârî-i Sultân Muhammed Hân müzeyyel be-medh-i Muşâhib Muştâfâ Pâşâ” başlıklı mesnevisinde, İstanbul’daki yaşamını anlatmıştır. Şair, bu şehre gidişini, yaşadığı sıkıntıları, kendisine yapılan yardımları eserinde aktarmıştır.

Ġurbeti ihtiyâr idüp nâ-çâr

Eyledüm himmet ile terk-i diyâr

İtdüm âhîr ‘azîmete niyyet

Ķandesin diyü dergeh-i devlet

Eyleyüp şedd-i rahl-i sûz ü güdâz

Armağân eyledüm recâ vü niyâz

Cânda h̄vâhiş derûn-ı dilde heves

Sözlerüm ârzû nefes-be-nefes

Hâşılı bu ümîd ü hâvâhiş ile

Bârgâh-ı Hudâ'ya nâliş ile

İrdüm ârâmgâh-ı sultâna

Tahtgâh-ı hidîv-i devrâna (Ms 7/146-151)

Nâbî'nin, İstanbul'a gittiğinde kendisini büyük bir yalnızlık içinde bulduğunu, yaşamış olduğu hayal kırıklığını bu mesneviden öğrenmekteyiz. "IV. Mehmed'in Musahibi ve bir ara ikinci vezir de olan Damat Mustafa Paşa ile tanışmak Nâbî'nin hayatında bir dönüm noktasıdır." (Karahan, 1987:6) Bu tanışma üzerine Nâbî, Paşa'ya intisab etmiş, sonrasında da Divân Kâtipliği görevine getirilmiştir. Paşa aracılığıyla IV. Mehmed'in av törenlerine katılan şair, şiirleriyle de Sultan'ın takdirini kazanır.

Nâbî, Musahib Mustafa Paşa'nın yanında Lehistan Seferine (1671) katılmıştır. Kamanıçe Kalesi'nin Fethi'ni, Fetih-nâme-i Kamenıçe adlı eserinde anlatmıştır. Ayrıca iki tarih şiiri de yazmış biri de kalenin kapısına işlenmiştir.

Târîhini felekde melek yazdı Nâbîyâ

Düşdi Kamanıçe hışnına nûr-ı Muhammedî (T 20/7)

"Bu tarihten dört yıl sonra Edirne'de şehzâdeler için tertip edilen muhteşem sünnet düğününde bulunan şair, bu gibi törenler vesilesiyle sûrnâmelerin en güzelinden birini nazım ipliğine çekmek sûretiyle kendine düşeni yerine getirmiştir." (1086/1675) (Karahan, 1987:9)

Nâbî'nin hacca gitmek isteği Paşa aracılığıyla, Sultan'a iletilmiştir. Şairin arzusunu kabul eden Sultan IV. Mehmed, 1678'de hacca giden Nâbî'nin, yolculuğunun rahat geçmesi için de Mısır Valisi'ne bir ferman yazmıştır. Güven içinde güzel bir yolculuk geçiren şair, hac ziyaretini tamamlamış, Tuhfetü'l-Harameyn adlı eserinde de kutsal topraklara yaptığı bu yolculuğu anlatmıştır. Ayrıca, Nâbî, bu yolculuk esnasında ailesini ve dostlarını görme imkânı bulmuştur.

Nâbî, hac dönüşünde kendi arzusuyla görevinden ayrılmasına rağmen yakın çevresinin tutumlarının değişmesi üzerine, bir süre sonra Musahip Mustafa Paşa'ya, içinde bulunduğu durumu bir kasideyle bildirerek görevinin başına geçmeyi istediğini belirtir.

Büyük desteğini gördüğü Musahib Mustafa Paşa'ya yürekten bağlı olan Nâbî, Kapudân-ı Deryâlık göreviyle Mora'ya gönderilişinde de Paşa'nın yanında olmuştur. Paşa'ya olan bağlılığının nedenini aşağıdaki beyitte dile getirmiştir:

Muşahib Muştafa Pâşâ'nuñ olsun devleti efvân

Ne gördükse anuñ luţfiyla gördük dâr-ı dünyâda (G 782/7)

Nâbî, Musahip Mustafa Paşa'nın ölümü üzerine, yaklaşık yirmi üç yıl yaşayacağı Halep'e yerleşir. Burada evlenen şairin, 1106'da (1694) oğlu Ebulhayr Mehmet Çelebi dünyaya gelir. 1701 yılında da Hayrî-nâme'yi kaleme almıştır.

“Halep Valisi Baltacı Mehmed Paşa'nın girişimiyle, İstanbul'a dönmeye karar veren Nâbî, bu sırada yaşanan gelişmeleri, “Bin Yüz Yigirmi İki Târîhinde Teberdâr Muhammed Pâşâ Def'a-i Şâniye-i Şadâret-i 'Uzmâ İle Eyâlet-i Haleb'den Geldükde Nâbî Efendi'yi Ma'an Getürdükde Rikâb-ı Hümâyûna Virdügi Kaşîdedür” başlıklı kasidesinde anlatır. Ayrıca kasideden şairin İstanbul'a geliş sebebini de öğrenmekteyiz. Halep'te bulunduğu yıllarda rahat bir yaşam içinde olmasına rağmen şair, İstanbul'un dilini ve zerâfetini özlediğini şiirlerinde dile getirmiştir.

Nâbî, İstanbul'a döndükten sonra, önce Darbhâne Eminliği daha sonra da Başmukabelecilik ve Mukabele-i Süvârî görevlerine getirilmiştir.

Şair Halep'ten döndükten iki yıl sonra yaşlılığı ve hastalığı nedeniyle 12 Nisan 1712'de 70 yaşında vefat etmiştir.

Nâbî'nin mezarı, Üsküdar'da Karacaahmet Mezarlığı'ndadır.

1. 2. EDEBÎ ANLAYIŞI⁵

Nâbî, daha sonraları Avrupalılar tarafından “hasta adam” olarak tabir edilecek olan Osmanlı Devleti’nin sıkıntılarının yavaş yavaş kendini göstermeye başladığı bir devirde yetişmiştir. Gözlemci yapısıyla ülkenin bunalımlı günlerini, değişimlerini erken fark eden, etrafında yaşananları sorgulayan şair, şiiirlerini bu yönde şekillendirmiş, eserleriyle çağının da gereğinin bu olduğunu düşünerek insanlara doğru yolu göstermeyi kendine görev edinmiştir.

Nâbî, eserlerini oluştururken vâkıf olduğu edebiyatın ve dilin bütün imkânlarından yararlanmak isteyen bir şairdir. Hikmetli söyleyişe önem veren, İstanbul ağzıyla başarılı eserler vermeye gayret eden şair, şiiirlerinde atasözleri, deyimleri, halka dair deyişleri işleyerek okurlarına, daha rahat ulaşacağını bilincindedir. Eserlerini insanların düşünce dünyasını harekete geçirmek için verir, bunun için de en büyük aracı dil ve edebiyattır.

Şuara tezkireleri, Nâbî hakkında genellikle güzel sözler sarf etmiş onu övmüşlerdir. Safâyî Nâbî’yi, zamanın melikü’ş-şua’râsı olarak gösterir. Devletin ileri gelenlerinin meclislerindeki hoş sohbeti ve nüktedanlığı nedeniyle aranan bir kişi olduğundan bahseder.

Sâlim de şairi, melikü’ş-şua’râsı olarak ifade ederken onun tasavvuf bilgisinin derinliğinden söz eder. İlim ve irfan gücünün sanat gücünden fazla olduğunu belirtir. Farsça, Arapça, Türkçeyi şiiirlerinde başarılı bir şekilde kullandığını ifade eder.

“‘Asrıñ melikü’şua’râsı ve evc-i ma’ârif ü kemâlün ferhunde-hümâsı ‘azîz-i mısr-ı belâgat suhan-dân-ı kalem-rev-i fesâhat bir zât-ı sûtûde-şifat” (Safâyî, Tezkire-i Safâyî, Milli Ktp. MFA. 1350, s. 241-249.) “Ma’ârif ile meşhûr, elsîne-i selâse tekellümine kâdir, leâ’if-i muhadârâtı müstahzır târiķü’l-külfet, lezîzû’s-şoĥbet, şî’r ü inşâda yegâne efrâd-ı ma’ârifde müfred-ı zamâne” (Ekinci, 2018: 2868) “Lisân-ı tasavvuftan âgâh bir pîr-i muhterem ve ‘irfânı ĥaķ bu ki müselleme idi.... Lisân-ı Fârisîde ve zebân-ı Türkîde ve fesâhâ-yı ‘Arabîyyede zihni çâlâk bir cevher-i pâk şâĥib-i tab’-ı derrâk idi. Dehânından şâdir olan kelâm-ı mevzûn mücellledât olmaĥa müteĥammil ve bir sâlden bir sâle varınca

⁵ Bu bölümü hazırlarken şu kaynaklardan yararlandım: Abdulkadir Karahan, **Nâbî**, Kültür ve Turizm Bak. Yay. Ankara 1987; Meserret Diriöz, **Eserlerine Göre Nâbî**, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1976; Mine Mengi, **Divan Şiiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî**, Ankara 1991; Ali Fuat Bilkan, **Nâbî Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yay. Ankara 2016; Ali Fuat Bilkan, **Nâbî Dîvânı**, Akçağ Yay. Ankara 2011; **İslam Ansiklopedisi**, MEB Yay., İstanbul 1988, C.9; **Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, Genel Ağ; **İslam Ansiklopedisi**, TDV, İstanbul 2006, C. 32;

güftâr-senc olduğu âsâr bi-re'sihî bir divân-ı müstetâb olmaga kâbildir.” (Sâlim, Tezkire-i Sâlim, İstanbul 1315, s. 628.)

Şeyh Galib'in Hayr-âbâd'daki eleştirileri dışında, Divân şairleri, şairin, şiirdeki gücüne hemfikirdirler. Ziya Paşa, Nâbî'nin gazellerini takdir etmiş, kasidelerinden de “Azliyye ve Sulhiyye”yi beğendiğini bunların dışındakileri sanat bakımından yeterli bulmadığını ifade etmiştir.

Recâizade Mahmud Ekrem, Nâbî'nin Nef'i'den sonra gelen en tanınmış şair olduğunu belirtir. Devamında gücünü yanlış kullandığını, döneminde her vadiye eser vererek kabiliyetini boşa harcadığını ifade eder ve onu eleştirir: “Merâtib-i şâ'iriyetçe dahı Nef'i'den sonra gelmeğe liyâkatini taşdik ettirecek şûrette bedâyi'-ı hüs-nı ta'birât 'ârz... Teessüf olunur ki pek az kimseye naşib olan o kudret-i Hudâdâdı balmumundan oyuncak imâline tenezzül eden hünerverler gibi nâ-be-maħal şeylerde isti'mâl ederek isrâf etmiştir.” (Recaizade Mahmud Ekrem, Kudemadan Birkaç Şair, Açıkərişim-TBMM.)

Vasfi Mahir Kocatürk'e göre Nâbî'nin üslubu şöyledir: “Sadeliğini hiç kaybetmeyen bu üslup yer yer coşmasını, raksetmesini, ağır ve derin akmasını, saf ve berrak durulmasını çok güzel bilir. Şairin mahallî hayattan alınma mefhumları, teşbihleri ve teferruata ait müşahadeleri de şahsiyetine ayrı bir genişlik eklemektedir.” (Kocatürk, 1964: 462)

Nâbî'nin sanatına gelince, şiirindeki ilk göze batan şeyin Gibb'in de bahsettiği gibi fevkalade kolay şiir nazmetmiş olmasıdır. Nâbî'nin şiirini incelerken doğal olarak kasideleri ile gazellerini birbirinden ayırmak gerekecektir. Zira şair, Divanı'ndaki şiirlerinden de görüleceği gibi esas kişiliğini gazellerinde göstermiştir. (Erkal, 2009: 250-251)

Nihad Sâmi Banarlı, Nâbî'nin hikemî şiirini şöyle değerlendirir: “Nâbî, fikri bir takım söz sanatlarıyla süslemeden, fikri fikir olarak söylemek yolunu seçmiş ve bunda dikkate değer bir şahsiyet göstermiştir. Onun bu tutumu şiirde hemen hemen bir inkılap sayılmış ve bu şairin yolunda yürüyen daha başka şairler yetişmiştir. Edebiyatımızda Nâbî mektebi denilen bu tarzın hususiyeti, görgü, bilgi ve düşünce unsurlarını didaktik bir zihniyetle ifade ediştir.” (Banarlı, 1976: 660)

Nâbî, kendi devrindeki şairlerin şiir anlayışlarını eleştirir, aynı konular etrafında oluşturdukları klasik şiirlerinden rahatsızlığını dile getirir. Yenilikten, gelişmeden yana olan şair, çağdaşı olan şairlerden de kendisi gibi şiire yenilik getirmelerini ister.

Prof. Dr. Abdulkadir Karahan, şairin sanatçı kişiliği hakkında şu tespitlerde bulunur: “Nâbî bağlı olduğu edebiyatın kuralları çerçevesinde ve onun hayat felsefesine aykırı gelmeyecek şekilde eserlerinde realiteyi de görüp ifadelendirmiş, edebî sanatlar ve bazan uzakça çağrışımlar gölgesinde günün olaylarını, çağının haksızlıklarını, huzursuzluklarını dile getirmiş, ancak bunları ifade ederken isyankâr ve ümitsiz bir insan olarak görünmemiş, aksine mütevekkil, kanaatkâr, mala mülke fazla bağlanmamış olmayı tercih eden bir sanatçı...” (Karahan, 1987: 51)

Prof. Dr. Adem Ceyhan, Nâbî’yi; “... sadece 17. asrın ikinci yarısı ve 18. asır başlarının büyük şairlerinden biri değil, aynı zamanda bütün klâsik Türk edebiyatının Fuzûlî, Bâki, Nefî, Nedîm ve Şeyh Galib gibi üstadları arasında yer alan bir edebî şahsiyettir. O, bir-iki eseriyle meşhur sanatkârlara nazaran oldukça verimli sayılabilecek; manzum, mensur on eser sahibi bir şair ve yazardır.” (Ceyhan, 2010:1-2) şeklinde değerlendirmiştir.

Yine Adem Ceyhan’a göre şairin, hikemî şiiri değerlendirışı şöyledir: “Nâbî Efendi, şiirlerin manasının irşada, doğru yolu göstermeye vesile olması için, hikmetli olması gerektiği kanaatindedir. Ona göre, su canlıları nasıl geliştirip büyütüyorsa, hikmet de şiir ve nesri aynen öyle yetiştirip büyütecektir. Başka bir ifadeyle, hikmetsiz şiir ve nesir, susuz kalmış bir bahçe gibi, canlılığını ve güzelliğini kaybederek solacak ve tarümar olacak. Bilge sanatkâr bu fikrini, ‘Şiir gül bahçeleri ve süslü nesir bahçeleri, hikmet suyuyla gelişir; serpilir.’ manasındaki beytiyle ifade eder. Şair bir gazelinin sonunda, belirli bir çağdan sonra içki ve sevgiliyi anlatmanın, övmenin kendisine yakışmayacağını söyleyerek ‘Nâbî! Kaleminin ağzını hikmete alıştır.’ der.” (Ceyhan, 2010: 23-24)

Şimden girü düşmez saña vaşf-ı mey ü maḥbûb

Nâbî dehen-i ḥâmeñi kıl ḥikmete mu‘tâd (Bilkan, 1997: I/494).

Prof. Dr. Mine Mengi, şair hakkında tespiti dile getirirken, “Nâbî hakkında bilgi veren kaynakların çoğu, onun divan edebiyatının klasik devrinin son büyük temsilcisi

olduğu fikrinde birleşirler.” (Mengi, 1991: 28) Prof. Dr. Abdülkadir Karahan da şairin başarıya ulaştıran etkenleri şöyle sıralar: “Nâbî’nin kusursuz bir sanatçı olmasında yetiştiği çevrenin, aldığı terbiyenin, öğrendiği Doğu İslâm dillerinden kazandıklarının ve kendini yetiştirmek için çok geniş ufuklara ulaşan kültürünün açık etkisini düşünmemek hatalı olacaktır.” (Karahana, 1987: 51)

Nâbî, bazı şiirlerinde sade bir dil taraftarı olduğunu belirtir. İstanbul Türkçesine duyduğu sevgiyi sık sık dile getirir ve Türkçeyi Arapça ile karşılaştırır, Türkçenin zarifliğine, söyleyiş güzelliğine değinir.

Şairin mizacı şiirlerini oluşturmada en büyük etkidir. O, lirizmden yana tavır sergilemez, eşya ve olaylara ibret nazarıyla bakar ve oluşlarındaki hikmeti ortaya çıkarmak, sırlarına ulaşmak ister.

“Geniş bir hayal dünyasına, coşkun hislere sahip olmayan ve yaratılışı duymaktan çok düşünmeye uygun olan Nâbî, İranlı çağdaşı Saib’in şiirde kullandığı bu didaktik, hakimane tarzı benimsemiş ve şiirinde kullanmıştır. Böylece Nâbî, bir yandan emniyete, rahata ve huzura susamış bir toplumun insanı olarak diğer yandan da şiirde düşünceye yer veren İranlı çağdaşı Saib’in tarzını benimseyerek Türk şiirini yeni bir vadiye, fikir ve hikmet vadisine götürmüştür.” (Mengi, 1991: 27)

“Nâbî’nin sosyal, ahlakî ve didaktik konuları işleyip içinde yaşadığı muhitin kusurlarını, haksızlıklarını, sorunlarını eleştirmesi çağına nisbetle bir yenilik olması bir yenilik olarak görülmüş; devletin ve halkın gittikçe güçleşen ekonomik durumlarıyla gün geçtikçe daha da bozulan düzenin sahip olduğu huzursuzluk Nâbî tarzı şiir alanında şairleri de teşvik etmiştir. Nitekim bu tarz şiir yazmak kendinden oldukça uzun bir süre bazı şiir erbâbı tarafından devam ettirilmiş ve Nâbî hep bir üstâd olarak kalmıştır.” (Erkal, 2009: 250-251)

“Nâbî, devrinin de etkisiyle eserlerinde hikemî sözler, nasihatleri fazlasıyla kullanır. Böylece az önce de belirttiğimiz üzere Nâbî ekolü olarak da adlandırılan hikemî tarz ortaya çıkar. Bu tarz şiir öncelikle Feridüddin Attâr ile ortaya çıkmış, Fuzûlî ve Bağdatlı Rûhi gibi şairlerde de etkisini göstermiştir. Nâbî, devrindeki Sebki Hindî ve klâsik üslûba karşı çıkararak hikemî tarzda şiirler kaleme almıştır.” (Erkal, 2009: 252)

Nâbî, dönemin şairlerinden farklı olarak toplumu sarsan olaylarla ilgilenir, kendine özgü ifadesiyle bu olayların bıraktığı izlenimleri aktarır. Bu olayları tespit edip eleştirirken çözüm yolları da üretir. Şiirleriyle, insanlara iyiyi, doğruyu göstermek ve bu uğurda başarılı olmak için çalışır. Nâbî'yi, hikemî şiirini, devrinde ve daha sonraki dönemlerde pek çok kişi takip etmiştir.

1.3. ESERLERİ⁶

Nâbî'nin on eseri bulunmaktadır; bunların altısı manzum, dördü mensurdur. Manzum eserleri; Türkçe Divân, Farsça Divânçe, Hayrî-nâme (Hayriyye), Tercüme-i Hadîs-i Erba'în, Hayr-âbâd ve Sûr-nâme'dir. Mensur eserleri; Fetih-nâme-i Kamanîçe, Tuhfetü'l-Harameyn, Zeyl-i Siyer-i Veysî, Münşe'ât'tır.

1. 3. 1. MANZUM ESERLER

1. 3. 1. 1. Türkçe Divân

Nâbî'nin on eseri içerisinde en önemlisi Türkçe Divânı'dır. Nâbî Divânı nüshalarının en eski tarihli İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu nüsha, şair henüz hayattayken 1696 yılında istinsah edilmiştir. Ancak şiir sayısı ve nitelik olarak en mükemmel nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi, K. 1118 no.'lu nüshadır. Bu divân nüshasında 1118 (1706) istinsah ve 1120 (1708) tezhîp tarihi yazılıdır.

Nâbî'nin Türkçe Divânı'nda, 29 kaside, 888 gazel, 1 terkîb-i bend, 5 tahmis, 156 tarih, 10 mesnevi, 114 kıt'a, 218 rubâ'î, 61 matla', 74 müfred, 186 mu'ammâ, ve 30 lugaz bulunmaktadır. Divân, Silahdâr İbrahim Pâşâ'nın isteği üzerine tertip edilmiş olup "tevhîd" kasidesi ile başlamaktadır. Şairin Türkçe Divânı'nda, 163, 116, 121, 111,118 beyti bulan kasideler mevcuttur. Divân'ın gazeliyât bölümünde, kafiye harfleri değişikçe

⁶ Bu bölümü hazırlarken şu kaynaklardan yararlandım: Abdulkadir Karahan, **Nâbî**, Kültür ve Turizm Bak. Yay. Ankara 1987; Meserret Diriöz, **Eserlerine Göre Nâbî**, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1976; Mine Mengi, **Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî**, Ankara 1991; Mahmut Kaplan, **Hayriyye-i Nâbî**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995; Ali Fuat Bilkan, **Nâbî Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yay. Ankara 2016; Ali Fuat Bilkan, **Nâbî Divânı**, Akçağ Yay. Ankara 2011; **İslam Ansiklopedisi**, MEB Yay., İstanbul 1988, C.9; **İslam Ansiklopedisi**, TDV, İstanbul 2006, C. 32; **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1976, C. II; **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1992. **Türk Ansiklopedisi**, MEB Yay., Ankara 1977 C.25.

araya bir rubâ'î yazılması, Nâbî Divânı'na has bir özelliktir. Divân, şairin Halep'te bulunduğu sırada tertip edilmiştir. Divân'ın tarihler bölümünde, şairin yakın dostları, Halep'te yaşadığı yılları ve XVII. yüzyıldaki imâr faaliyetleri hakkında bilgi almak mümkündür. Şair, kıt'a, rubâ'î, mu'ammâ, lugaz, müfred, ve matla' gibi farklı nazım şekilleriyle şiirler kaleme almıştır.

1. 3. 1. 2. Hayrî-nâme (Hayriyye)

Hayriyye-i Nâbî, şairin, çok tanınan eserlerinden biridir. Şair, bu eserini oğlu Ebu'lhayr Mehmet Çelebi için 1701 yılında, Halep'te yazmıştır. Otuz beş bölümden oluşan eser, toplam 1660 beyittir. Eserdeki:

Çâr u pencâhda virdi seni Hakk

Heft sâlûnde yazıldı bu varak (H 75)

beytinden, Hayrî-nâme'nin yazıldığı sırada Ebu'lhayr'ın yedi yaşında olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Ebu'lhayr, 1106 (1694) doğumlu olduğuna göre, Hayrî-nâme'nin yazılış tarihi 1113 (1701) olarak belirlenmiş olur.

Nâbî, gözlemlerini, yaşam tecrübesini eseri vasıtasıyla oğluna ve onun aracılığıyla tüm gençlere aktarmak istemiştir. Şair, oğluna, evlilik, meslek seçimi ve toplumda göstereceği davranışlar konusunda yol gösterir, onun sağlam terbiyeyle, İslam dinine uygun bir yaşantıya sahip olmasını ister. Eser, Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün vezni ile yazılmıştır.

1. 3. 1. 3. Hayr-âbâd

Nâbî'nin önemli bir manzum eseri de Hayr-âbâd adlı mesnevisidir. Eser, Halep'te 1117 (1705) yılında yazılmıştır. Nâbî'nin bu eseri, Feridüddin-i Attâr'ın "Îlâhînâme" adlı eserindeki "Hikâyet-i Fahrü'd-dîn-i Gurgânî ve Gulâm-ı Sultân" adlı hikâyesinin birkaç vak'a ile genişletilmesinden ibarettir. Eserin, klasik edebiyatımızın tipik aşk hikâyelerinin en güzel örneklerinden biri olduğunu söyleyebiliriz.

1. 3. 1. 4. Sûr-nâme

Agah Sırrı Levend tarafından 1944 yılında neşredilen Sûr-nâme, IV. Mehmed'in emriyle, şehzâdeleri Mustafa ve Ahmed'in sünnetleri münasebetiyle 1675 yılında yazılmıştır. Eser, "Vak'âyi-i Hıtân-ı Şehzâdegân-ı Hazret-i Sultân Muhammed-i Gâzî li-Nâbî Efendi" başlığını taşımaktadır. Tamamı 587 beyit olan eser, mesnevi nazım şekliyle ve "Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün vezniyle kaleme alınmıştır. Sûr-nâme, tevhid, na't ve medhiyelerle başlamaktadır, devamında şair, IV. Mehmed'in şehzâdeleri için Edirne'de yapılan sünnet düğünü ile ilgili hazırlıkları, sadrazam ve vezirlerin getirdiği hediyeleri, yemek ve ikrâmları on beş gün süren şenlikleri, mevlit ve sünnet törenini anlatmaktadır.

1. 3. 1. 5. Tercüme-i Hadîs-i Erba'în

Nâbî, İran şairi Molla Câmi'nin "Hadîs-i Erba'în" adlı eserini manzum olarak tercüme ettiği eseridir. Bir mukaddimeyle başlayan eser, Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün vezniyle yazılmıştır. Eserde önce Arapça hadis metinleri yazılmış, daha sonra hadislerin Türkçe manzum tercümeleri verilmiştir. Hadislerin tercümesi kıt'alar halindedir. Eserde toplam kırk iki kıt'a mevcuttur. Nâbî, bu eserinde sade bir dil kullanmıştır.

Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, eserin sonunda yer alan tarih düşürülmüş bir kıt'anın iki şekilde yorumlanabileceğini söyleyerek eserin telif tarihinin 1097 (1686-87) veya 1085 (1674-75) olabileceğini belirtmektedir. Agah Sırrı Levend ise bu tarihin 1093 olabileceğini belirtmiştir.

1. 3. 1. 6. Farsça Divânçe

Nâbî'nin Türkçe Divânı içerisinde bulunan Farsça Divânçe'sinde, 33 gazel, 20 tahmis, 2 tarih, 2 manzume olmak üzere toplam 57 şiir bulunmaktadır. Eserin matbu metni, Bulak ve İstanbul'da basılan Türkçe Divânı'n içerisinde mevcuttur.

1. 3. 2. MENSUR ESERLER

1. 3. 2. 1. Fetih-nâme-i Kamanîçe

İlk olarak, Tercümân-ı Ahvâl Matbaasında "Târih-i Kamanîçe" adıyla 1284 (1867) yılında İstanbul'da basılan eser, 1082 (1671) yılında IV. Mehmed'in Lehistan'a yaptığı sefer sırasında yazılmıştır. Nâbî, 1672'de alman kaleye IV. Mehmed ile beraber girmiş ve

Musâhip Mustafa Paşa'nın isteği üzerine bu gaza-nâmeyi yazmıştır. Nâbî, kalenin fethinden sonra, yazdığı tarihin kale kapısına kazdırıldığını da belirtir. Eser, toplam 84 sayfadır. Eserde yer yer manzumeler de bulunmaktadır.

1. 3. 2. 2. Münşe'ât

Nâbî'nin, mektuplarını içeren eser, şairin vefâtından sonra, Şehîd Alî Pâşâ'nın tezkirecisi olan Habeşî-zâde Abdurrahîm Çelebi tarafından Alî Pâşâ'nın emriyle bir araya toplanmıştır. Nâbî'nin yakın dostlarından olan Habeşî-zâde Abdurrahîm Çelebi'nin, Rahîmî mahlası ile şiiri de bulunmaktadır. Habeşî-zâde, bu eserin baş kısmına bir ön söz eklemiştir. Bu eserle devrin ileri gelen devlet erkânına mektuplar yazdığını görmekteyiz. Bu devlet adamlarından bazıları: Çorlulu Ali Paşa, Amca-zâde Hüseyin Paşa, Baltacı Mehmed Paşa, Süleyman Paşa, Abdülbaki Paşa, Refia Efendi, Dürrî Efendi, Reisülküttab Acem Ebubekir Efendi, Şehid Ali Paşa, Mekke-i Mükerrerme Şerif'i... Nâbî'nin bu eserinde Erzurumlu Moses adlı bir Hıristiyan'a yazılmış bir mektup da yer almıştır.

1. 3. 2. 3. Tuhfetü'l-Harameyn

Nâbî'nin, Hac ziyaretini anlattığı bu eser, özellikleri itibariyle seyahat-nâme niteliği taşımaktadır. 1089 (1678) yılında hacca gidişinden tam beş yıl sonra, 1094 (1683) yılında yazmıştır. Eser 17. yüzyıl süslü nesrinin önemli örneklerindedir. Nâbî, hac yolculuğuna İstanbul'da başladığını, konakladığı yerleri, memleketi olan Urfa'ya varışını, Suriye, Filistin, Mısır ve nihayet Mekke'ye gidişini anlatır. Hacc sırasında ziyaret yerleri, başına gelen olayları aktaran şair, eserine Türkçe, Farsça ve Arapça şiirler de eklemiştir. Eser dil yönüyle, Nâbî'nin diğer eserleriyle karşılaştıracak olursak daha ağır ve süslüdür.

1. 3. 2. 4. Zeyl-i Siyer-i Veysî

Veysî'nin (ö. 1628) "Siyer"ine zeyl olarak yazılan eser, sanatlı bir üslupla yazılmıştır. Nâbî, Veysî'nin, "Mekkî" ve "Medenî" olmak üzere iki cilt olarak yazmayı hedeflediği ama ömrünün yetmediği bu eseri tamamlamak istemiş ve eserini bu niyetle yazmıştır. Veysî'nin eseri, Hz. Peygamberin Bedir Gazası'na kadar olan dönemini içermektedir. Nâbî'nin Zeyl-i Siyer-i Veysî adlı eseri ise, Bedir Gazası'ndan Mekke'nin fethine kadar olan olayları içerir. Eser, 1248 yılında Bulak'ta basılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. NÂBÎ'NİN SÖZ, ŞİİR, ŞAİRLİK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

2. 1. NÂBÎ'NİN SÖZ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Şiir, dilin en üst seviyede kullanıldığı ifade tarzlarından biridir. Bu ifade tarzının en önemli malzemesi de dildir. Söz, bir iletişim aracı olarak, eserleriyle insanlara ulaşır, onları uyaran, onlara öğütte bulunan Nabi'nin de en değerli malzemesidir. Nâbî, bu malzemeyi dilin elverdiği en üst seviyede verimli bir şekilde kullanmıştır.

Nâbî, söz hakkındaki görüşlerini Divanı'nda ve Hayriyye adlı eserinde sık sık dile getirmiştir.

Şairlerin kendi içsel yolculuğunda söze dönüşen duygularıdır, bu sebeple sözcükler özenle seçilerek işlenmelidir. Öyle ki özenle işlenmiş bu sözler şaire göre, sadece insanları değil melekleri bile etkilemeli, bu sözler bütün varlıklar tarafından ezberlenmelidir.

Tespit ettiğimiz birçok beytinde Nâbî, şiirdeki sözcüklerin aldığı mananın önemini vurgulamaktadır. Şaire göre mana, doğada az rastlanan iri cins bir inci gibi değerli olmalı ve her zaman seçilen söze yakışmalı ki dağınık, perişan bir güzele benzemesin. Şaire göre güzelliği, Allah, kudret kaleminden insana bağışlamıştır, bu yüzden güzellik doğal olanın dışına çıkmamalıdır.

Şair, Halep'te kaldığı dönemde yazmış olduğu şiirlerinde Türkçe hayranlığını ve özlemine dile getirmiştir. Hatta bazı beyitlerinde, başka bölümde açıklamasıyla yer verdiğimiz, Türkçe ifadelerle Arapça ifadeleri örnekler vererek karşılaştırmış Türkçenin ne kadar zarif bir dil olduğunu bu beyitlerde vurgulamıştır.

Şaire göre, bir gönlü kırıp yaralayan da yine o gönle merhem olup iyileştiren de sözdür ve bu sözün çok süslü olması önemli değildir, pak ve temiz olması yeterlidir. Sözüdeki düzenini güzelin yüzünün süsüne benzeten Nâbî'yi, şiirlerinde anlam birlikteliğinin, muhtevasının yanında biçime verdiği önemi de vurguladığını tespit etmiş oluyoruz. Nâbî, anlatımı süslemek adına aynı anlama gelen sözcükleri, anlatım bozukluğuna yer verecek sözcükleri, bir arada kullanmaktan kaçınmaktadır ve dar zeminde aynı cinsten olanı istemediğini beyitlerinde dile getirmiştir.

Nâbî, sözün gücüne inanmaktadır ve onu, farklı amaçlar doğrultusunda kullananları beyitlerinde zaman zaman dile getirerek eleştirmektedir. Nâbî'ye göre esas

olan sözdeki manadır, biri diğesinde olmak zorunda ki suretin manası olsun. Söz ona göre kısa yerli yerinde mana ile donanmış olmalı ve söz elbisesini mananın boyuna bosuna göre giydirmeli. Şair için denge önemli bir unsurdur.

Nâbî'ye göre söz gönüllere hoşluk katmalıdır ki sadece onu duyan insanlar değil melekler bile dilinden düşürmesin. Başka yaratılmışlara benzemeyen nurdan yaratılmış olan melekler divan şiirinde birçok yönüyle ele alınırlar. Allah'ın kudretiyle zikir içinde olan melekler, bu hoş giden sözleri dillerinden düşürmemelidir. Şairin beklentisi bu yöndedir.

Suħan ol deñlü hoş-âyende gerekdür ki añı
İdine nev'-i beşer belki melâ'ik ezber (K 9/70)

Abdülkadir Erkal'a göre: "Şirlerinde çok renkliliği, farklı duygu özelliklerini yansıttıran Nâbî, tekdüze, aynı ahenk ve mana üzerine bina edilen şiirlerden hoşlanmaz. Bu tür şiirleri 'bıktırıcı' olarak tanımlayan şair, kendisinin de bundan kaçındığını belirtir." (Erkal, 2009:365).

Şiir dünyası içinde pahalı sözler diye ifade ettiği tekdüze şiirler yerine o, anlaşılır, saf, berrak sözlerden oluşturduğu şiirlerle anılmak ister.

Bizüm bu kaşr-ı sebük-sakf içinde ey Nâbî
Girân süħanlar ile imtizâcumuz yokdur (G 189/5)

Her lûlesi Nâbî kalem-i feyz mişâli
İcrâ-yı zülâl itmede pâkîze-zebândur (G 208/9)

Şaire göre şiiri oluşturacak sözler şiirde bir düzen içinde yer almalıdır. Sözlerindeki düzeni güzelin yüzünün süsüne benzetir. Divan şairi, güzelliği bir bütün olarak ele alır. Bu bütünlüğü süsleyen öğeler; göz, dudak, alın, çene, saç, boy, koku, el ve ayaklar gibi unsurlardır. Hepsi kudret kaleminin resmidir. Bir denge içinde güzelin yüzünde yer alan güzellik unsurları onu diğere insanlardan ayırır ve bakışları üzerine toplar. Nâbî de seçtiği sözlerle güzellik unsurlarını dizelerinde yansıtmak istemektedir.

Şairin, mananın sözle olan yakınlığına, bütünlüğüne verdiği önemi, uyum içinde olmayan söz ve manayı, gül yüzlü olmasına rağmen perişan dağınık bir elbise giymiş güzele benzetmesinden anlamaktayız. Güzellik unsurlarını yüzünde taşıyan gül yüzlü güzel, perişan bir elbiseyle güzelliğine leke sürmüştür. Bütün güzelliğine önem veren şairin şiirdeki manalarını, seçilmiş nazik sözler ortaya çıkaracaktır. Sözün güzeliyle hazırlanmış vezinli söz taze manayla birleşip beytin kucağında yer almalıdır. Bütün güzelliğini bozacak gereksiz sözcük kullanımından kaçındığını, şairin bu konudaki düşüncelerini; şiir dar zeminde aynı cinsten olanı istemez, Nâbî, telaffuzu bir olana yer verir, sözün ihtiyaç mertebesini biliriz diyerek belirttiği dizelerinden tespit etmekteyiz.

Ârâyiş-i cemâline beñzer ol âfetüñ

Nâbî bizüm suhanda olan intizâmumuz (G 254/5)

Şûh-ı gül-çihre-i pejmürde kabâdur ma'nî

Eger olmazsa qarîn nâzikî ta'bîre (G 751/4)

Şafâdur sîneye bir dil-ber-i mevzûn ü ra'nâ çek

O girmezse ele âgûş-ı beyte tâze ma'nâ çek (G 404/1)

Olur zebân ne kadar küteh olsa harfi dırâz

Maqâl-i mertebe-i ıztırârı biz bilürüz (G 291/3)

Nâbî kelâma vüş'at-ı meydân virür cinâs

Çün teng ola zemîn mücânister istemez (G 304/5)

Başta da belirttiğimiz gibi şairin en değerli malzemesi sözüdür. Nâbî'ye göre şairin en kıymetli işi sözle oluşturduğu sanattır. O, bu dünyada bıraktığı eseriyle kalıcı olacaktır. Söz dünyası onun cevheridir, şairin en büyük temennisi bu cevherin kadrinin bilinmesidir. Nâbî için söz işlenmiş kıymetli bir taştır.

Metâ‘-ı kârgēh-i şun‘ sözdür ey Nâbî
Ne nakş kıdri bilinmezse gevher-i suhēnūñ (G 409/5)

Şair için söz ve mana şiirde birbirini tamamlayan iki önemli unsurdur. Biri noksan olamaz. Bu yüzden, suretin manasının olmaması mümkün müdür? diyerek bunu sorgulayan şair, başka bir beyitte sözü bir elbiseye benzetir ve bu elbise mananın boyuna göredir, bu uygunluk da işitme yolunun balkonunu süslemek içindir. Söz, manayı en güzel şekilde taşımaktadır, bu şairin hünerini gösterir.

Şiirde manaya önem veren şair, tabiatı gereği mana içermeyen sade sözü kabul etmez. Yaradılış, adet, mizaç anlamlarına gelen tab‘, tabiat kelimeleriyle şairin, söze, manaya olan bakış açısını görmekteyiz. Sade sözden kastı içeriği, bir mesajı, manası olmayan sözdür. Şair, bu şekilde hazırlanmış şiirleri, mizacının kabul etmeyişiyle övünmektedir. Ayrıca Sebki Hindî üslubunun yaygın olduğu bir dönemde, şair, şiirinin açık ve anlaşılır olmasından yana bir tavır sergilemiştir. Nâbî’nin güçlü ve ışıklar saçan kalemi rehberlik edip sözün mana haremine yol gösterir. Şairlik hünerini kalem aracılığıyla veren şair dizelerindeki manaya nasıl ulaştığını vermeye çalışır. Şair, herkesin erişemeyeceği manaya, kişileştirdiği kaleminin yol gösterici yönüyle ulaşacaktır, bu da ayrı bir hünerdir.

Bî-yek-diğer me‘al ü maķal eylemez zuhûr
Mümkün midür ki olmaya ma‘nâsı şûretüñ (G 433/8)

Şeh-nişîn-i reh-güzâr-ı gûşı tezyîndür ğarâz
Câme-i ta‘bîri kıadd-ı ma‘nîye ilbâsdan (G 549/5)

Çekemem sâde sözi silsile-i ta‘bîre
Neyleyüm kıuvvet-i taḅ‘um benüm ancak bu kıadar (K 9/71)

Meş‘al-fürûz-ı hâmesi rehberlik itmese
Olmaz ħarîm-i ma‘nîye lafzuñ delâleti (K 20/40)

Birçok beytinde mananın önemine vurgu yapan şair, incinin oluşumuyla ilgili efsaneye telmihte bulunarak manayı iri ve iyi bir cins inciye; manayla dolu sözleri de berrak, saf dalgalara benzetir. Bilindiği üzere inci, sadef denilen deniz hayvanının karnında oluşur. Bahar mevsiminde çıktığı sahilde yuttuğu Nisan yağmuru damlası ile denize dönen sadefe, tuzlu su ortamında yuttuğu bu tatlı su ona acı verirmiş. Bu acıdan kurtulmak için bünyesinde salgıladığı suyun katılaşmasıyla inci oluşurmuş. Birden fazla su yutarsa sadefin incileri küçük ve birkaç tane olurmuş. En değerli olanı tek ve iri olanıdır. Şair de mananın özünü bu değerli iri inciye benzetir onun gibi nadidedir. Sözleri ise bu incinin yuvası olan denizlerin temiz berrak dalgalarıdır.

Eger ma'nâ olursa böyle olsun lu'lu-yı şehvâr
Eger elfâz olursa böyle emvâc-ı zülâl olsun (G 564/11)

Nüktedan bir şair olan Nâbî, kendisi gibi söz ehli birinin nüktelerini anlayan imtiyaz sahibi kişilerin varlığından mutluluk duyar. Şaire göre, gönül, güzelin kaşından doğacak manayı çözdüğü gibi nüktesi gizlenmiş ince sözü de çözer.

Nükte fehm-i kelâm-ı ehl-i suhan
Şâhib-i imtiyâza 'aşk olsun (G 628/5)

Ma'nî-i ma'la'-ı ebrûsını hall eyler dil
Lafzı bârîk ise de nüktesi mestûr ise de (Mf 56)

Nâbî'ye göre, gönlün kırılması da gönlün merhemi, çaresi de sözledir. Şair, aynı zamanda sözün kullanım amacını ortaya çıkarmak için sözü taş ve mumyaya benzetir. Yeri gelir yeri gelir mumya olur derken şair, sözün, taş gibi ufalanıp parçalanacağı gibi sözün, çürümeden yüzyıllar sonrasına kalan mumya gibi varlığını muhafaza edebileceğini dile getirir. Sözün düşünce süzgecinden geçerek dile dökülmesinin önemini vurgular. Söz ile gönülleri tamir edebileceğini ancak lütuf zinciriyle insanları etkileyebileceğini oğluna öğütler. Ruhunun ferahlığı için kalp kırıcı ve keskin dilli olmaması gerektiğini vurgular. Ruhun ferahlığı, vicdan rahatlığı şairin önem verdiği diğer hususlardır. Yaşadığı dönemde

toplum üzerinde gördüğü aksaklıkları belirtmeye çalışan şair, güzel ahlâkı, insanlara iyi davranmayı, her konuda cömert olmayı şiirlerinde ifade etmiştir.

Hep sözledür şikest-i dil ü merhem-i derûn
Geh seng olur maqâl gehî mûmiyâlanur (G 164/2)

Söz ile hâtırını ta'mîr it
Luţf-zencîri ile teshîr it (H 262)

Hele neylerseñ it iy rûh-ı revân
Olma hâtır-şiken-i tîz-zebân (H 634)

Şair, sözün kısa olanını makbul görmüş, özlü söz söylemeye gayret göstermiştir. Ona göre, gönül hali arz edilmek istenirse eğer etraflıca anlatmaktan kaçınılmalıdır. Kendinden önceki şairleri ve dönemindeki şairleri değerlendiren Nâbî, bu sahada mecburen sözün kısaltılmasına rağbet ettiğini ve sözün lisanındansa hâlin lisanını güzel söyleyenin kabul göreceğini düşünmektedir. İşitme duyusunun gıdasını saf temiz sözlü manada bulan şair, görme duyusunun gıdasının da güzel yazıda bulunduğunu söyler. Oğluna verdiği öğütlerde de kısa sözün önemini dile getiren şair, az ve öz kullanılan sözü doğada az bulunan bu yüzden de kıymetli görülen inci ve cevhere benzetir. Söylediği az manası çok olan sözlerinin, hikmetinin manasının oğluna yol gösterici olmasını ister.

Fırsat düşerse hâlûñi 'arz itmege gönül
Tafşilden şakın sözüñi ihtîşâra çek (G 453/7)

Żarûrî ihtîşâra rağbet itdüm kim bu vâdîde
Lisân-ı kâlden zîrâ lisân-ı hâl ençakdur (T 116/14)

Suĥanı gayret-i dürr ü güher it
Mümkün olduğı kadar muĥtaşar it

Sözde olsun saña düstûr-ı ‘amel
Ma‘ni-i nükte-i “ma-ğalle vü del” (H 617/618)

Sem‘üñ ğidâsı ma‘nî-i pâkîze-nuṭṭdur
Çeşmüñ ğidâsı hüsndür añla hikâyeti (K 16/40)

İnsanlar toplum içerisinde söylediği sözlerle ve davranışlarıyla değer kazanır. Bu doğrultuda Nâbî de oğluna, bir insanın sözü ve işi insana güven vermelidir diyerek sözün önemini vurgular. Oğlundan, sözlerinin ve davranışlarının ölçülü ve tutarlı olmasını ister. Bu sayede sözleri, atasözü değerinde olacaktır. Şair burada yine kısa ve özlü sözün değerini belirtir. Oğluna gerçek olmayan yalan işlerden sakınmasını öğütler ve söz sabahının aydınlığı olmasını söyler. Yalan sözün insana zarar vereceğini boş ve gereksiz sözden başka bir şey olmadığını belirten şair, ayrıca oğluna, sözleriyle kimseyi kırmamasını kimseden ah almamasını tembihler.

Yaşamın her alanında ölçülü olmaktan yana bir tavır sergileyen şair, dizelerinde de bunu sık sık dile getirir. Sözün ne kısa ne de uzun olanından yanadır ona göre iyi düşünülmüş ve yerinde söylenmiş söz değerlidir. Oğluna da sözünün ne hafif ne ağır olmasını ölçüyü iyi bilmesini tembihleyerek çok söz ancak Kur’an’a yaraşır der.

Ḳavli fi‘li ola düstûr-ı ‘amel
İdeler sözlerini ḍarb-ı meşel (H 788)

İrtikâb itme sakın kizb ü dürûğ
Kim olur şubḥ-ı maḳâlünde fûrûğ (H 843)

Yohsa her lafzı ola maḥz-ı ḥilâf
O da bîhûde yire lâf u güzâf (H 849)

İt kelâmuñ ne ḳaşîr ü ne ṭavîl
Gözle vaḳtin ne ḥafif ol ne şakîl

Naqd-i 'irfânı çeken mîzâna

Didi çok söz yaraşur Kur'ân'a (H 621 / 622)

Olsun ârâyîş-i zihnüñ bu maqâl

İnkisâriyle yamân olur hâl (H 632)

Nâbî, oğlundan ilme yönelmesini ister bu sayede manaların özüne ulaşacağını, bunun için çaba sarfetmesi gerektiğini söyler. İlmin dış kabuğunda kalmayıp içine doğru yönelmesini tembihler, onun bir nevi uzmanlaşmasını ister. Yüzeysel bilgi ile yola çıkmanın sakıncalarını şair, kuşun tek kanatla uçmaya kalkmasına benzetir ve bu çabanın boşa olacağını dile getirir. Ayrıca tenhaya çekilecek yerin evi olduğunu belirtir Nâbî, yürünüp geçilen yer evin dışıdır, o zaman oğlunun ilerleyip kendini geliştireceği yeteneklerini göstereceği alan da ilimdir. Oğluna ilme ulaşmanın yollarını da gösteren Nâbî, ona, Arapça gramerini iyi öğrenmesi gerektiğini ama sadece öğrenmekle kalmayıp onu işlemesi gerektiğini tembihler. Cevhere ulaşmak istiyorsa ilmin derinine dalması gerektiğini, denizin kıyısında inciye bulamayacağı gibi ilmin kıyısında dolaşarak ilmin derinine, bilgisine ulaşamayacağını anlatır.

Nâbî, oğluna ilmin hepsini elde etmesini ama hepsini kullanmamasını; bunların içinden fıkıh, hadis ve tefsirin önemini belirtir. Başkasını da okuyabileceğini ama onunla amel etmemesini, iddia ve tartışmadan uzak olması gerektiğini, ayak altında kalmamasını öğütler. Oğlunu fıkıhtan ibadeti öğrenmesini, itibar etmesini, iddialardan uzak durmasını ister. Ölçülü bir yaşam anlayışı görüşünde olan şair, oğlundan, İslamî ilimlerden de gerektiği kadarını öğrenmesini bekler. Oğlunu ilim öğrenmesini istediğini sürekli vurgulayan şair, evliyaların nüshalarına bakmasını, doğru yolu gösteren kılavuzunun olgun nadide bir eser de olabileceğini söyler.

Kalma kışırında 'ulûmuñ ammâ

Ola göre vâşıl-ı lübb-i ma'nâ

Zâhirüñ bâtımna eyle ‘ubûr
Yeke perle uçabilsün mi tıyûr

Hânenüñ zâhiridür cây-ı güzâr
Halvet-i bâtınıdur cây-ı qarâr

Şâhil-i bahırda olsun mı le’âl
Gevher isterseñ ka‘rına dal

Şarf u naḥv ü ‘Arabiyyet lâzım
‘Arabî bilmege âlet lâzım

Lîk âletle geçürme evḳât
Bî-te’emmül neye yarar âlât

‘İlmüñ it cümlesini istihsâl
Cümlesin itme velî isti‘mâl

Saña kâfidür ola naḳş-ı zamîr
‘İlmden fıḳh u ḥadîs ü tefşir

Ġayrısın okı velî itme ‘amel
Olma pâ-mâl-i da‘âvî vü cedel

Fıḳhdan eyle ‘ibâdâta nazar
Eyleme semt-i da‘âvîye güzër (H 316/325)

Öyle bir ‘ilme çalış kim muḫlak
Anı bir sen bilesin bir daḫı Ḥaḳ

Evliyâ nüshasına eyle nazâr
Nefes-i pâk-i ‘azîzân-ı tarîk

Mürşid-i kâmil olunca nâ-yâb
Saña mürşid yitişür şimdi kitâb (H 330/333)

Sözün ve mananın anlamını gücünü her fırsatta dile getiren şair, oğluna seslendiği dizelerinde de bu güçten yararlanmıştı. Ey gidişatın dirliğini düzgünlüğünü isteyen, söz ve anlam sebebini gören diye seslendiği oğlundan, şair, mana sırlarından haberdar olmasını ve onları Allah’ın izniyle hakkını vererek okumasını diler. Bu sayede her şeyden ibret alacaktır.

İy nesak-hân-ı nizâm-ı ahvâl
Hâstkâr-ı sebeb-i lu^ğ ü me’âl (H 652)

Sırr-ı ma’ nâdan olursun âgâh
Hep okursun anı inşâallâh (H 484)

Sözün gücünü çok iyi bilen şair; birini, şiir ile zemmetmek, onu gülünç hale koymak anlamlarına gelen hicvi, oğluna izah etmeye çalışır. Bu konu üzerinde titizlikle duran Nâbî, Hayriyye’de yer alan, “Der-beyân-ı sıfat-ı hezl ü mizah” adlı bölümle oğlunu, hiciv ve mizah konusunda uyarmıştır. Ayrıca bu dizelerden sözün kullanılış amacıyla ilgili bilgi edinirken şairin, söz hakkındaki görüşlerini de tespit etmekteyiz.

Nâbî, küfür derecesine varan eleştiriden ve mizahtan oğlunun uzak durmasını onu kendine iş edinmemesini ister ve bunu sebepleriyle ortaya koyar. Dostların sana incinir ve gocunur, dostunu bir latifeye feda etme der. Kültürümüzde yer alan deyimlerden biriyle devam eder beytini “tuz ve ekmek hakkı”nı bu uğurda heba etme der. Birinin ekmek yedirip iyilik ettiği kimse üzerindeki manevi hak anlamına gelen deyim ile dostların üzerindeki hakkını kötüye kullanmamasını, samimi dostlarının nefretini kazanmamasını öğütler. O, hiciv ve mizahın mutlaka bir kötülüğe vesile olacağı düşüncesindedir.

Söz, ucu keskin bir oka benzeyip de dostunun kalbine saplanırsa ona latife demenin anlamı olmaz. Kasten yapılmış latife dostlar arasında çekişme sebebi olur. Latifeyi bir tarafı yanan ateşe benzeten şair, nükteli ve zarif olanının kabul gördüğünü ama onu dengede tutmanın da kolay olmadığını belirtir. Şair, kibar ve nazik hareket eden kimselerin yerinde söylenmiş cilveli söz diyerek tanımladığı latifenin ölçülü olmadığı takdirde çevresine verebileceği zararı dile getirmiştir.

Şair sözü gönül bağından yeni koparılmış bir güle benzetir. Gül, rengi, kokusu, güzelliği ve tazeliğiyle ile divan şiirinin en önemli mazmunudur. O, kokusu ve güzelliğiyle söz olup gönülleri açmalı varsa kinleri temizlemelidir. Onu işiten de bülbülün vasfı gibi olmalıdır. Sözleri duyanın gönlünde taht kurabilmelidir. Sevgili için vuslat büyük bir değer taşır o yüzden sözü, şair, gönüllere sevinç veren vuslat müjdesine benzetir. O sözü işiten ona rağbet etmeli, bu müjde sevinciyle şevke gelmelidir.

Az sözle çok mananın işleneceği görüşünde olan şair, sözün ebedî olmasından yanadır. Dünya döndükçe o söz şehir şehir anılmalıdır.

Evladına dizeleriyle “Ey babasının canı!” diyerek oğluna seslenen şair, hicvin bilgeliğine getireceği zararları ona anlatmaya çalışır. Şaire göre, hiciv, halk arasında küçük görülen, takdir edilmeyen, kaçınılması gereken bir şeydir. Şiir elbisesi giymiş şiir görüntüsünde hazırlanmış gıybettir, insana kötü şöhret getirir ve sonrasında pişmanlığı olur. Oğluna, onu inciten insanlara karşı bile bu yola başvurmamasını, kimsenin ahını almamasını, affedip tatlı sözle kendine bağlamasını önerir. Kötülük edenlerin ağzını lütuf mühürler, yılanı bile lütuf kadar büyüleyeni yoktur diyerek bu bahsi kapatır.

“Nâbî Divanı, mizah malzemesi bakımından zengin bir muhtevaya sahiptir. Kaside, gazel, kıt’a, rubâî, matla ve müfredlerinde birçok mizahi unsur bulmak mümkündür. Şair, Hayriyye’de ileri sürdüğü görüşlere uygun olarak kimseyi zemmetmemiş, kimsenin kalbini incitmek için söz okuna başvurmamıştır.” (Kaplan, 2012:135)

Eyleme hezl ü mizâhı pîşe
Düşürür dostlaruñı teşvîşe

Dôstı itme laţıfeyle fidâ
Hak -1 nân ü nemeki itme hebâ

Aşdikâya sebep-i nefret olur
‘Âkıbet vâsıta-i vahşet olur

Âb-dâr olsa laţıfe hoşdur
Lîk bir semti yanar âteşdür

Hiç laţıfe dime ol söz okına
Ki ucı hâtır-1 yâre dokına

Ėaraz-âlûde nikât-1 ser-tîz
İder a bâbuñı lebrîz-i sitîz

Didiler aña laţıfe zurefâ
Ki ma hallinde ola cilve-nümâ

Lafz-1 endek ola ma‘nâsı keşîr
İtmeye kimseyi aşlâ dil-gîr

BâĖ-1 dilden yeñi kopmuş g l ola
G ş iden vaşfi ile b lb l ola

B y-1 g l gibi a a s neleri
S nelerden gidere k neleri

M jde-i vaşl gibi g şa gele
İşiden ragbet ile c şa gele

Anı naql eyleyeler Şehr-be-Şehr
Kala 'âlemde meşel dehr-be-dehr (H 518 / 529)

Hicvden el-ħazer iy c'ân-ı peder
Ki virür meŐreb-i 'irfâna keder (H 1022)

El-ħazer hicvüñ olur ğâyeti Őûm
Halk beyninde ħaħîr ü mezmûm

Hicve mâ' il süfehâdur ancak
'Âkil itmez anı eyler aħmak

Hicvdür ħâ'ide-i ħôd-ĝamî
Hicvdür vâsita-i bed-nâmî

Kisve-i nazm ile ĝıybeddür hicv
Sebeb-i zenb ü nedâmetdür hicv

Hicv kat kat sebeb-i rû-siyehî
Kim okursa saña 'â'id ĝünehi

Seni itmiş biri farza dil-gir
Ķavl ile fi'l ile ħalbüñ tekdîr

Anı lâzım mı heman hicv itmek
Süfehâ gitdüĝi râha gitmek

İnkisârı yetişür ħâşır ise
İntikâma çalıŐur ħâdir ise

Anı sen luş ile eyle bende
'Afv u ikrâm ile it şermende

Lûtfdur mühr-i dehân-ı eşrâr
Olamaz luş-veş efsun-ken-i mâr (H 1025 / 1034)

şair, sözün gücünü başka işlerde kullanan insanları eleştirir. Dinimizce de zenginlerin, kimsesizleri, fakirleri doyumaları istenmiştir. Bunu iyi bilmelerine rağmen döneminin zenginlerini, ihtiyaç sahiplerine sahip çıkıp ekmek su vermek yerine, onları, söz ile doyumalarını eleştirir. Söz kullanımının çeşitli yönlerini ortaya koyar. Kalıplı sözlerle destan, kıssa anlatanlardan şikayet eden Nâbî, yenilik getirmeyen şairleri de eleştirir. Hikemî tarz anlayışında şiirlerini oluşturan şair, şiirin öğretici, düşündürücü yönünü diğer şairlerin de görmesini ister.

Ėarîb himmeti var ağniyâ-yı devrânũ
Lisân ile toyurur âb u nâna yir şalmaz (G 315/3)

Ėalıblu sözler ile şekve kışsa-hvânlardan
Kelâl geldi dile köhne dâstânlardan (G 639/1)

2. 1. 1. İSTANBUL TÜRKÇESİ HAKKINDAKİ GÖRÜşLERİ

İstanbul, İmparatorluğun başkenti aynı zamanda kültür merkezidir. şair, merkezi durumunun yanında güzel insanıyla, lisanıyla, yapılarıyla ve her şeyiyle İstanbul'a hayrandır. Ayrı olduğu dönemlerde şehrin güzelliklerine özlem duyar.

Nâbî, şiirlerini işlediği İstanbul Türkçesinin önemini, güzelliğini ona verdiği değer dizelerinde değinmiştir. Özellikle merkezden uzak bulduğu taşrada, Halep'te, gurbette olduğu dönemde duymaya hasret kaldığı Türkçeye olan özlemini, İstanbulluların çeker gibi sözlerinden geriye kulağın gönlünde hasreti kalır, dizeleriyle dile getirir. İstanbul güzellerinin endamından, kıyafetlerinden, eda güzelliğinden bahseden şair, o gönül açıcı sözlerin, nüktelerin Arabistan'da suret bulmasını beklemez, İstanbul'a özel

olduğunu belirtir. Devecilerin lisanı olarak nitelediği dilden aldığı; “uşbur, şeva, tukul, tekassa” gibi ibarelerin edasındaki zarıflığı sorgular. Ayrıca, “Ba‘dî leke” gibi hitapları “âh efendim â canım” ifadelerini tatlılık, şirinlik açısından kıyaslar.

Elfâz-ı sükkerîn-i Sitabbuliyândan
Sem‘üñ kenârlarda kalur dilde hasreti

Çeşmüñ dahı gıdâsı nigâh-ı ümîdidür
Endâm-ı şehriyânuñ o nâzûk kıyâfeti

Mînâ-yı çeşmi ğarka-i nûr-ı sürûr ider
Hubân-ı şehriyânuñ o hüsñ ü leâfeti

Hüsñ-i edâ vü hüsñ-i vefâsın her umûr
Ol şeh-ı bî-bedelde bulur hüsñ-i ğâyeti

Ol dil-ğüşâ maķâller ol hurde nükteler
Mümkin midir bula ‘Arabistân’da şûreti

Ol cân-fezâ suhanlaruñ ol şûh edâlaruñ
‘Akkâmlar lisânına olsun mı nisbeti

Olsun mı hiç edâsı zarîfâneye bedel
“Uşbur şeva tuķâl teķaşşa” ibâreti

“Ba‘dî leke” hitâblarından gelür mi hiç
Harf-ı a cânım âh efendüm halâveti (K 16/40-48)

Nâbî, bu gazelinde de İstanbul Türkçesi ile ilgili görüşlerini sunar, yaptığı benzetmelerle dilin değerini ortaya koymaya çalışır. Ayrıca İstanbul Türkçesinin unutulmasının sakıncalarını gazelinde dile getirir. Şaire göre, bu değerli dilin sözleri,

ağızlar memleketine sefer ettirir, besteler de şiirlere sefer elbisesi giydirir. Şairleri, şiirleri anlaşılmasız kılmakla eleştiren şair, dizelerinde, gazelin iffet sahibiyken nefsine düşkünler tarafından uydurulup perişan edilişine dair duyduğu üzüntüyü dile getirir. Dili zorlamayla şiiri ne hale getirdiklerini verdiği benzetmelerle ortaya koymaya çalışan şair, taze şiiri alıp incelterek şairlerin onu fiskiyeye çevirmelerinden şikayet eder ve şiirin adeta yüzü ve ayağına tabancayla vurup onu kavga ve gürültü içinde bıraktıklarını söyler. Devamında da İstanbul'un nağme bilenine boyun eğildiğini Yahudilerin, Çingenerin ağızlarında çiğnediklerini; mecmua sayfalarının yatağında uykusuzluk, sıkıntı, dalgınlık hastalığına düştüğünü var sayar. Gazeli ses ve makamlarla şöhretlendirmenin, yenileri çengi (Dik tutularak çalınır bir çeşit saz.) haline sokmaya benzeten şair, bu sayede ezgilerin usulüyle nazım kuşunu uçuşa geçirir, ezgilerin sesi de kanat ve kolu olur. Şair, ağızlardan işitilenin şehri dolaşmakla kalmayıp seher rüzgarı gibi dünyayı dolaşacağını düşünmektedir.

İtdürür kişver-i evvâha sefer güfteleri
Giydürür besteler eş'âra libâs-ı seferi

Şâhib-i 'ırz idi evvel gâzel-i sâde iken
Uydurup ehl-i hevâ eylediler der-be-derî

Zîr ü bâlâyı idüp nâliş ile gerdîde
Şimde fevvâreveş inceltdiler şi'r-i teri

Ruḥ ü pâyına tabanceyle tereng urmaḳdan
Şi'rüñ üşdi başına dâ'irenüñ şûr ü şeri

Ḳâ'ilüz nağme-şinâsânına İstanbul'uñ
Çigner ağzında Yehûdîleri Çingâneleri

Pister-i şafḫa-i mecmû'ada ḥvâbîde iken
Oldı 'illet-zede-i renc-i sübât-ı seherî

Ėazeli şavt u maķâmât ile teşhîr itmek
Çengiler şekline řoķmaķ gibidür tâzeleri

Getürür şi'ri uşûliyle nağam pervâza
MurĖ-1 nazmuñ olur âvâz-1 nağam bâl ü peri

Gûş-1 efvâhda şehri tolaşup ey Nâbî
Devr ider 'âlemi mânend-i nesîm-i seşerî (G 867/1-9)

İstanbul Türkçesine olan hayranlığını sık sık dile getiren şair, Türkçenin şiire verdiği zevki, lezzeti hatırlatmak ister. Kendisini de bu konuda sorgulayan Nâbî, sözlerinin tadının tuzunun kalmayışını İstanbul dilini bir kenarda unutmalarına bağlar.

Nâbî 'aceb mi sözlerümüz olsa bî-nemek
İstâbul'uñ lisânın unutduķ kenârda (G 697/7)

Şehr-i Sitânbuluñ ne güzel merdümânı kim
En sâde levhi nâzik olur nükde-dân olur (G 75/5)

Dil-ber-i Ėarf ne-dân-1 'Arabistân göreli
Çeşm-i řevķümde uçar Rûm ilinüñ Ėûbları (G 827/3)

Bilen Ėâk-i Sitanbuldur rüsûm-1 şive-i nâzı
Kenârun dilberi nâzik de olsa nâzenîn olmaz (G 303/10)

2.1.2. SÖZ ANLAYIŞINI YANSITAN “SUHANUM ve SUHAN” REDİFLİ GAZELİ

Şair, sözlerinin gücünü “suhanum ve suhan” redifli şiirlerinde bir kez daha ortaya koyar. Sözlerini birçok açıdan değerlendirir. Nâbî’ye göre, sözü gam ehline şevk verirken safa ateşinin eteğinin rüzgarıdır. Sözleri yeri gelir kaza sırrının tercümanı olur. Sözleri yüreği yanık rinde akan suyuyken riya erbabının da bahçesinin ateşidir. Aşığa Allah yolunun kılavuzu olan şairin sözü, dinleyeni bezme ulaştırır. Neşe verip gamdan azad eden sözü, eda güzelinin meyhanesinin badesidir. Sözü aşıkların gönlünün gül bahçesidir, işitince yenemeyeceği gizli yaraları açılır. Fukaranın ahının okunun yolu olan sözleri, feleğin kulağının avizesi olur. Sözleri taze yetişen dilberdir, işitenler aşık olur. Nâbî’nin sözleri şairlerin gözyaşının akış sebebidir, mutluluktan ya da kıskançlıktan.

‘Âşıkum ehl-i ğama şevk-fezâdur suhanum

Bâd-1 dâmençe-i kânûn-1 şafâdur suhanum

Ser-be-ser ayine-i râz-1 kaderdür gönlüm

Nev-be-nev terceme-i sırr-1 kazâdur suhanum

Rind-i dil-suhteye âb-1 revândur ammâ

Âteş-i hürmen-i erbâb-1 riyâdur suhanum

Guş iden kimse olur vâsıl-1 bezm-i maşşûd

‘Âşıkâ bedreka-i râh-1 hüdâdur suhanum

Âdeme neşve virür gamdan ider âzâde

Bâde-i meykede-i hüsn-i edâdur suhanum

İşidince yiñemez dâğ-1 nihânı açılır

Gülsitân-1 dil-i ‘uşşâka şabâdur suhanum

ḤVâh ü nâ-ḥVâh olur âvîze-i gûş-ı gerdûn
Hem-reh-i nâvek-i âh-ı fuḡarâdur suḡanum

Gûş idenler olur elbette ḡulaḡdan ‘âşık
Dilber-i tâze-res-i şîve-nümâdur suḡanum

Ḥasedinden mi şafâdan mı hele ey Nâbî
Bâ‘iş-i rîziş-i eşk-i şu‘arâdur suḡanum (G 532/1-9)

Sözümün izleri eserleri kadehin dudaḡındayken kenarındayken yok olmuş sözümün sırlarını ezberlemek sarhoşun dudaḡına yakışır. Hakikatleri anlayanın kuvveti kudreti yoktur ki sözün yanaḡının seyircisinin gönül talebini anlasın. Kalp gözüyle görenin kuvveti, kudreti yoktur ki sözün yanaḡının seyircisinin gönül talebini anlasın. Sözün nefsine uymuş dükkânın köşesini dinleyen her vilayette mücevher talep eden az bulunur. Sözün nefsine uymuş dükkânın köşesini dinleyen her vilayette mücevher talep eden az bulunur. Taze mananın kokusu olmazsa onu şiiirden saymayan şaire, söz sarıḡının sümbülü için her mısra boştur. Sözün peşinden ayrılmayan kuvvet dolu mana olmasa hatrın güçlü kalesi zaptedemem. Sevinçler mananın haremine girmiş oldu sözün duvarının yüzü karaçava (duvarcı iskelesi) oldu. Ey Nabi vücut şehrinin meydanının içinde söz satın alandan gayrı işiten bulunmaz.

Leb-i peymânede nâ-bûd iken âşâr-ı suḡan
Leb-i mestânı ider tûtî-i esrâr-ı suḡan

Ḳuvvet-i bâşirenüñ ḡudreti yokdur ki ola
Vaḡf-ı dil- ḥVâh-ı temâşâger-i ruḡsâr-ı suḡan

Her vilâyetde güher tâlibi nâdir bulunur
Gûşdur gûşe-i dükkân-ı hevâdâr-ı suḡan

Olmasa râyiha-i ma' nî-i tâze diyemem
Her tehî mışra' için sünbül-i destâr-ı suhan

Çal'a-i sa'bter-i hâtırî teşhir idemem
Olmasa ma' nî-i pür-zûr-ı kafâdâr-i suhan

Olmuş efrâhte girdi-i harem-i ma' nâya
Vechi vardur çaraçav olduğu dîvâr-ı suhan

Sâha-i şehri-i vücûd içre bulunmaz Nâbî
Kuvvet-i sâmi' adan ğayrı harîdâr-ı suhan (G 553/1-7)

2. 2. NÂBÎ'NİN ŞİİR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Hikemî şiirin edebiyatımızda en büyük temsilcisi olan Nâbî'nin, şiir hakkındaki görüşlerini, Hayriyye adlı eserinin “Matlab-ı Hüsn-i Kelam-ı Mevzun” başlıklı bölümünde, Divanı'nda “Der-Beyan-ı Sebeb-i Tertib-i Dîvân” başlığı altında ayrıca “olsa gazel”, “suhân”, “mana” redifli gazellerinde ve birçok beytinde tespit etmekteyiz. Nâbî'nin şiirinin özünde hikemî şiir anlayışı bulunmaktadır. Bu görüşlerin oluşmasında şairin yaşadığı sosyal hayatın, onu yetiştiren kültürün, dönemin özelliklerinin etkisi büyüktür.

Nâbî'nin şiirinin önemli bir bölümü; insanı düşündürmek, uyarmak, ona yeri geldiğinde öğüt vererek doğru yolu göstermek amacı taşır. Bu şekilde birbiriyle bağlantılı olduğunu düşündüğü bireyde, toplumda ve devlet kurumlarında yaşanan bozulmaların önüne geçilecektir. “Ona göre şiir kişisel ve toplumsal aksaklıkları gösterip okuyucuyu uyarabilmeli ve doğru yola yöneltebilmelidir.” (Mengi, 2000: 184).

Nâbî'nin şiiri ile ilgili temel görüş “Hikemî tarz” adı verilen anlayışın temsilcisi olduğu yönündedir. Bu üslubün oluşmasında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sosyal ve kültürel yapı etkili olmuştur. Prof. Dr. Mine Mengi'ye göre: “Nâbî'nin ekol sahibi oluşu, onun düşünmeye ve düşündürmeye ağırlık veren sanat anlayışıyla yakından ilgilidir. İnsan, hayat ve toplumla ilgili görüşlerini, çağının sükûn ve huzurdan yoksun

insanına doğru yolu göstermeyi, öğüt vermeyi amaç edinmiş düşüncelerini Nâbî, şiirinde vermeye çalışmıştır.” (Mengi, 1991: 131)

“Devletin siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlarda içine düştüğü bunalım, şiiri de etkisi altına almıştır. Başarılı ürünlerin ortaya konulmadığı bir ortamda yetişen Nâbî, çağdaşlarının şiir anlayışını beğenmez, eski geleneği sürdürmelerini kınar ve onları şiire yenilik getirmemekle suçlar.” (Mengi, 2000: 183)

Nâbî'nin Divanı'nda ve Hayriyye'sinde mana kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Hayatı ve dünyayı algılayışının bir özelliği olarak mana sözcüğü birçok yönüyle vurgulanmıştır. Şaire göre özellikle şiirde söylenmemiş yeni manalar, ince manalar kullanılmalıdır.

Nâbî'nin mizacı, şiir anlayışının oluşmasını etkileyen önemli faktörlerdendir. O, çağının yaşadığı sıkıntılara duyarsız kalamayacak ve yaşananları eserlerine yansıtacak olan düşünce dünyasını, her şeyden ibret alarak oluşturmuştur. Hayriyye'de oğluna vermiş olduğu öğütleri üzerinden, onun, makam ve zevk peşinde koşacak bir mizacının olmadığını görmekteyiz. Şair, şiirlerinde varlıkların oluşumuyla ilgili hakikatlere ulaşma gayesindedir

Şairin, Divanı ve Hayriyyesi'ni incelediğimizde Nâbî'nin, çok yönlü bir şair olduğunu şiirlerinin muhtevasını zenginleştirdiğini görmekteyiz. Sosyal hayata dair pek çok soruna değinmiş; felsefi konular, hayata dair düşünceler, gerçekçi sorunlar; aşk, sevgili, mey, bezm, tabiat gibi konuların yanında yer almaya başlamıştır. Bu da dolayısıyla açık bir üslubu beraberinde getirmiştir.

Nâbî'nin şiirlerinde bir sorgulama vardır, okuyucusunun zihnine sürekli seslenmektedir. Bunu yaparken de kurduğu benzetmeler ve verdiği örneklerle okuyucusunun sorular sorarak bir sonuca varmasını beklemektedir.

Şair için şiir, her şeyden önce insanlara kolayca ulaşabileceği en önemli vasitalardan birisidir. Şair bu vasitanın içeriğini en iyi şekilde doldurmalı ki ulaştığı kitleye doğru yolu gösterebilsin. Ayrıca şiirindeki hikmetli sözler öyle bir güce sahip olsun ki suyun bir gül bahçesini besleyip, geliştirip güzelleştirdiği gibi her okuyanın düşünce dünyasını besleyip zenginleştirebilsin. Nâbî, şiir anlayışını acemi şairlerin şiirlerini eleştirdiği beyitlerde açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu şairlerin; şiirlerinde, yeni mazmunların, anlamların peşinden koşmak yerine var olan zülf, sünbül, gül, bülbül,

bahar, yasemin, kadeh, dudak, dilber gibi kalıplaşmış ifadelerle işledikleri şiirlerden rahatsızlık duyar. Özgün olanı bulmaya gayret göstermeyişlerini eleştirir. Şiiri dar kalıplar içerisinde sıkıştırdıklarını düşünür. Oysa Nâbî'ye göre, şiirlerini besleyebileceği zengin bir derya vardır önlerinde.

Nâbî, şiirlerinde doğal ve güzel olanın peşindedir. Saf güzellikte olan bir şiirin gönüllere rahatça yerleşip sürekli okunacağını düşünür. Bir kere işiten, bülbül gibi durmadan söylemeli derken de okunan şiirin kalıcılığını yakalaması gerektiği vurgulanmaktadır.

Nâbî, şiire yönelişinin sebebini açıkladığı beyitlerde, şiir yazma isteğini, hikmetlerin sırrını beyan etmek, hikmetli şiir yazmak olarak açıklar. Şiirin temeline, hikmet sırlarını ortaya çıkarmayı koyar. Kendine kalemi aracılığıyla telkinde bulunan şair, belli bir olgunluk seviyesine ulaştığını düşünür ve bundan sonra şarabı ve kadını övmek yerine kendini hikmete alıştırdır, der. Kalemini hikmeti anlatmaya aracı kılar. Şairin amacı, hikmeti içine alan şiirler yazmak, içerdiği manasıyla okura doğru yolu göstermek, sözleriyle onlara rehber olmaktır. Şaire göre, şiir de nesir de bir gülbahçesi gibi hikmet suyuyla gelişip büyüyecektir. Yaşamın kaynağı su ise şiirin kaynağı da hikmettir.

Teveccüh itmez idüm şi' re Nâbîyâ bu kadar
Beyân-ı sırr-ı hikem olmayaydı mazmûnı (G 858/5)

Şimden girü düşmez saña vaşf-ı mey ü maḥbûb
Nâbî dehen-i ḥâmeñi kıl hikmete mu'tâd (G 49/11)

Hikmet-âmiz gerekdür eş'âr
Ki me'âli ola irşâda medâr

Âb-ı hikmetle bulur neşv ü nemâ
Gülşen-i şi'r ü riyâz inşâ (H 1000-1001)

Eserinin tertibi hakkında bilgi verdiği Gazeliyatın başında yer alan, “Der-beyân-ı sebeb-i tertib-i dîvân” da şairin, kendi şiirini yorumladığını görmekteyiz. Kendini hevesli

bir şair olarak gören Nâbî'nin önemle üzerinde durduğu manaları vardır ölçüsü, sözü tamamlanmış olmasa da. Divanı'nın ilim tabiatına sahip olduğunu savunan şair, Divanı'nın herkese uygun, örtülmemiş olduğunu belirtir. Her şair gibi Nâbî'nin de beklentileri vardır. Şiirlerinin büyüklerin gözünde makbul olmasını takdir görmesini uman şair, duyulmuş ve belli bir beğeni kazandığına inandığı şiirleriyle ortaya çıktığını da ifade etmektedir. Meclise gelen meyve tabağındaki meyvelerin bazılarının ham bazılarının dolgun olacağı gibi kendi şiirlerinin içinde de bazılarının henüz olgunluğa ulaşmamış olabileceğini belirtir. Altın ve gümüş kesesinin de bir araya gelince bazısının nakışlı bazısının olgun oluşu gibi. Bütün mahluklar için damlanın büyüğü küçüğü olmaz, Hakk'ın rahmet bulutu ne zaman yağsa âleme memnun olurlar. Ayrıca şaire göre, insan çeşidi, ölümler, bitkiler, sözün yerinde ayrı değildir Hak da halka derece derece nizamlanmıştır çünkü Hakk'ın eserlerinin tertibi böyledir.

Gerçi eş'âr-ı heves-kârî-i eyyâm-ı şibâ
Haylî var ma'nâsı nâ-sencîde lafzı nâ-tamâm

Lîk nâ-pûşîdedür aşhâb-ı tab' u dânişe
Kim bu dîvândur olur dîvân içinde haşş ü 'âm

Olmasa şâyi' anı tahrîre virmezdim rızâ
'Özrüm ümmîdüm budur maqbûl ola 'inde'l-kirâm

Bir tabağ mîve gelürse meclise 'âdet budur
Olur elbette anuñ ba'zısı puhte ba'zı hâm

Her kaçan gelse şumâra kîse kîse sîm ü zer
Ba'zı kâmil ba'zı nâkışdur degüldür cümle tâm

Olsa ebr-i rahmet-i Hağ 'âleme rîzân olur
Kaṭrenüñ hürd u büzürg olduğu meşhûd-ı enâm

Nev‘-i insân ü cemâdât u nebâtâtüñ dahı
İhtilâf-ı şekl ü ahvâli degül cây-ı kelâm

Ser-be-ser tertîb-i âşâr-ı İlâhî böyledür
Hikmet-i Hâk hâlka tadrîc üzre virmişdür nizâm (13-20)

2.2.1. ŞİİR ANLAYIŞINI YANSITAN “OLSA GAZEL” REDİFLİ GAZELİ

Şair, “olsa gazel” redifli gazelinde bizlere şiirin nasıl olması gerektiği hakkında bilgi vermektedir. Nâbî’ye göre şiir, mananın görünüşüne, var olmasına yardımcı olmak için vardır. Görünenle görünmeyenı sağlam bir yapıda imar etmek ister. Bu da şiirinin içeriği kadar şeklini de önemseydiğini, şiirin, mana ve şekil bakımından bütünlük göstermesi gerektiği düşüncesinde olduğunu gösterir.

Şaire göre şiir, öyle bir etkiye sahip olmalıdır ki dinleyenleri etkilemeli; gönle, sığneye tesir ederek baş köşeye yerleşmeli, yüreği katı olanları bile duygulandırmalıdır. Şiir, gönüllerde yer bulmalı yalnız mecmua sayfalarında yer almak için yazılmamalıdır.

Şair, “Sözler mahzenine hırsızlık girmese de gazel ticarethanesinde emin bir beyit olsa” dizeleriyle, beyit hırsızlığı karşısında yaşadığı rahatsızlığı dile getirir. Şiir hırsızlığını işlemeden geçemez ve tavrını ortaya koyar. İslam ahlakında, ticari hayatta “kul hakkı” hassasiyeti üst seviyededir. Şair somutlaştırmak adına gazeli ticarethanede çalınmaya müsait bir mal olarak görür.

Nâbî’ye göre şiir, tohumdan oluşan taze bir çiçeğe benzer. Çiçek tohumu uygun zemini, koşulları bulduğu takdirde toprak altında gelişip toprağın yüzeyine çıkar büyür ve çiçek açar. Şiir de şairin dünyasında gelişip büyür sonra gönüllere ulaşır. Bazen kıymetli bir eşya yerine koyduğu şiiri Nâbî bazen de ay yankı güzele benzetir. Kusursuz güzellik peşinde olan şair, her açıdan güçlü şiir ister.

Zâhir ü bâtını ma‘ mûr ü metîn olsa gazel
Şûrete yâver ü ma‘ nâya mu‘în olsa gazel

İtse te'sîr dil-i sâmi' a h̄vâh ü nâ-h̄vâh
Dil-nişîn sîne-nişîn şadr-nişîn olsa ğazel

Yalıñuz şafha-i mecmû'alara olmasa kayd
Levha-i mihr ü mehe naqş-ı cebîn olsa ğazel

Gûş iden seng-dil olursa bile itse eşer
Mâ'il-i merteb-i naqş-ı nigîn olsa ğazel

Tohmdan hâşıl olan tâze şükûfe mânend
Nâzenîn-şekl ü hoş-âyende-zemîn olsa ğazel

Girmese mahzen-i elfâzına düzdîde-metâ'
Bender-i nâtıkada beyt-i emîn olsa ğazel

Meh-ruhân-ı mütenâsib-bedenâsâ Nâbî
Olsa hem-vâre ne ğaşş ü ne semîn olsa ğazel (G 487/1-7)

2. 2. 2. ŞİİR ANLAYIŞINI YANSITAN “MA'NÂ” REDİFLİ GAZELİ

Nâbî'nin şiirleri, aynı zamanda bir düşünce etrafında şekillenir; şiiri, sadece ahenk unsurları, söz sanatları oluşturmaz; ona göre şiir; şekli, ahengi kadar içerdiği manayla var olacaktır. Şaire göre, şiirde, zahiri manadan başka mana verilmiş olsaydı, manadan önce söz akla gelmezdi

Şaire göre mana hemen ortaya çıkmaz, bir güzel gibi cilve yapar, gizlenir, kendini onu anlayacak okura saklar. Şiirindeki manayı yuvada, kafeste tutulamayan uçan kuşa benzetir. Kuşun doğasında uçmak vardır ve kuşun uçanı makbuldür. Tıpkı uçmayı öğrenen kuşu yuvada tutamayacağı gibi şair, olgunlaşan manayı da kendi içinde tutamaz dizelerine yansıtır, dizelerin özgür dünyasına bırakır. Şaire göre illetli cisimlerin ruhlara sirayet etmeyeceği gibi illetli harfler de manaya zarar veremez illetleyemez. Şaire göre, mananın kendi dünyası vardır, o dünyada mana özgürdür, suretin yazısı, ibaretlerin şekilleri manayı şekillendirmez.

Mana aleminin genişliğini, derinliğini özlü sözlerinde verebildiğini düşünen şair, dışı aziz olsa bile en azizi, içte özdedir düşüncesindedir, manayı suretin önünde tutar. Şaire göre, söz bellidir ama mana hayalidir bu yüzden mana söz ilişkisini, güzelliğin içi ile dışının cilveleşmesine benzetir. Şiirin içindeki manayı, şair, fenerin aydınlığını sağlayan mumun saçtığı ışığa benzetir, fener ışığı yansıtma aracıdır. Şiiri şiir yapan şekil unsurları da mananın içindeki nuru ortaya çıkartmak için vardır. “Surete değil manaya bak!” diyen şair, Mısır elbisesi Acem kaftanı giydirilse de dış süsle mananın değişmeyeceğini hatta eğri satır içinde bile mananın bozulmayacağını belirtir.

Olsa te'vîl-i 'ibâretle mü'evvel ma'nâ
Hâtıra gelmez idi lafzdan evvel ma'nâ

Bî-'ibâret yine dillerde nihân cilve ider
Olmaz olmasa bile lafz-ı mu'aţţal ma'nâ

Tâ'ir-i lâne-i itlâk kafes-gîr olmaz
Kayd-ı tahtîr ile olsun mı müselsel ma'nâ

İtmez ervağa sirâyet 'ileli ecsâmuñ
Harf-i 'illetle degüldür yine mu'tel ma'nâ

Şûretüñ tefriķası itmez eşer ma'nâya
Olmaz eşkâl-i 'ibâretle müşekkel ma'nâ

Vüs'at-ı 'âlem-i ma'nâyı kıyas it andan
Lafz-ı mücmelde ider cilve mufaşşal ma'nâ

Lüb e'azzdur ne kadar olsa bile kısr 'azîz
Şûretüñ mertebesinden olur efđal ma'nâ

Bâtinuñ hüsni olur zâhir ile cilve-nüma
Lafz maḥsûsdur ammâ ki muḥayyel ma'nâ

Feneri rûşen iden şem'-i ziyâ gösteridür
Nûr-ı bâtınla virür şûrete şaykal ma'nâ

Giyse ya câme-i Mısrî ya kabâ-yı 'Acemi
Olmaz ârâyış-i zâhirle mübeddel ma'nâ

Şûrete itme nazar ma'nîye bak ey Nâbî
Satır kec düşse de olmaz yine muḥtel ma'nâ (G 861/1-11)

Nâbî, Allah'ın yarattıklarına hayranlık duyar; sözün cismiyle mananın ruhunu birleştiren yaradanın suret ve mana divanını süsleyip ne güzel meydana getirdiğini dizelerinde anlatır. Her yaratılmışın bir manası olmalı. Yaradanı, hakikatler pazarının eşsiz terzisine benzeten şair, mananın boyuna terki b elbisesi giydirdiğini söyler.

Ta'âlallâh zihî dîvân-tırâz-ı şûret ü ma'nâ
Ki cism-i lafz ile rûḥ-ı me'âli eylemiş peydâ

Zihî ḥayyât-ı hil'at-dûz-ı bâzâr-ı ḥaḳâyık kim
Ḳad-i ma'nâyı itmiş câme-i terki b ile ber-pâ (K 1/1-2)

Nâbî, bir şair olarak şiirinin içindeki manaya okurun ulaşmasını, ulaştığı bu manayı da anlamasını bekler. Şaire göre mana her zaman kendini ortaya koymaz, manaya ulaşılacak birçok yol vardır beyitlerinde benzetme yoluyla okura bu yolları gösterir. Misk içindeki kokuya ulaşmak gibi sözdeki manaya da ulaşmak gerekir. Bazen bir avcı olup mana avına çıkmalı okur, harflerin sesinden yola çıkarak manayı yakalamalıdır. Seçtiği harflerle oluşturduğu asonans, aliterasyon gibi ahenk unsurlarını şiirlerinde kullanan şair, bir avcının izlerden yola çıkıp avını yakalaması gibi okurun da bu sesleri izleyerek manayı bulmasını bekler. Harfler ve noktalar bazen mana yanağının perdesinin örtüsü olur bazen

de o engin suların kenarında biriken çöpler olur. Harflerin ve kelimelerin gizli manaları senin sözlerinle hep hakkını verdi. Şiirin hayaline verdiği ruhla şairin şiirinde manalar nutka harfler de göz önüne geliyor. Şaire göre, manaların el değmemişi, açık şekilde ortaya çıkmaz, ya nutukla ya rakamla vücuda gelir.

Mülk içinde melekûtı göreyüm dirseñ eger
Lafzda ma' nîye bak nâfede bûyı seyr it (G 28/2)

Bâd-pây-i nefes üzre sipeh-i şavt-ı hurûf
Şayd-ı ma' nâ için eyler tek u pûyı seyr it (G 28/6)

Hicâb-ı 'ârız-ı ma' nî olan hurûf u nuqat
O lüccenûñ has u hâşâkidür kenâre gelür (G 62/5)

Hep giydi lisânuñla senûñ kisve-i taḥkîk
Ma' nâ-yı nihânîsi hurûf u kelimâtuñ (G 472/5)

Ḥayâl-i şî' re ' aceb rûḥ virdûñ ey Nâbî
Me'âl nuḡka gelür ḥarfler teccessüm ider (G 170/5)

Nâbî gelür vücûda yâ nuḡk u yâ raḡamla
Dûşîze-i ma' ânî pek âşîkâra gelmez (G 295/7)

Şairin birçok beytinden, daha önce hiç söylenmemiş sözlere, manalara ulaşmayı istediğini tespit etmekteyiz. Eskimiş, zamanı geçmiş birçok sözün herkes tarafından kullanıldığını dile getiren şaire göre önemli olan söylenmemiş manaya, zor olana ulaşmaktır. Önce mana dünyası keşfedilip mana dünyasının sarayındaki birlik halkasına girilecek ki anlayışın yüksek mevkisine sahip olunsun. Şairler, bireysel ve toplumsal mekanları şiirleinde işler. Mekanı, somutlamak amacıyla kullanan şair, sarayı şehrin en üst mertebesi, otoritesi olarak ele alır.

Tabiatı gereği günde birkaç taze manaya ulaşmalıdır Nâbî, ulaşamazsa gizli köşesinde eğlenemeyeceğini dile getirir. Söylenmeyi dile getirmek bir şairin tabiatında olması gereken bir vasıftır. Taze mana şairin ruhunun badesidir, gönül, söz ve şarapsız zevk neşe bulamaz. Şair, şiirdeki yüce tabiatını, nükte anlayışını kalemine aşlamış bu sayede şiirleri beğenilip alkışlanmıştır.

Dest-res ma'nî-i nâ-güfteye müşkil yoḥsa
Nâbîyâ köhne suḥan bizde de vâfir bulunur (G 70/9)

Girilmez girmeyince mesned-i vâlâ-yı 'îrfâna
Serây-ı âlem-i ma'nâya derdür ḥalka-i tevḥîd (G 48/12)

Almayınca eylemez ârâm künc-i ḡaybdan
Günde bir kaç tâze ma'nâ ṭab'umuñ ta'yînidür (G 146/6)

Dil neş'e-yâb-ı zevḳ olamaz bî-mey-i suḥan
Ma'ni-i tâze bâdesidür hûşumuñ benüm (G 521/4)

Şi'r kim ṭab'-ı bülendüñ ḥâmeye telḳînidür
Tâziyâne nükte-fehmânuñ aña taḥsînidür (G 146/1)

Şair, el değmemiş güzel sözle şiirini süslediğini, bir ceylanın gözünün süsü, karası gibi o da mana ceylanına sürme çektiğini belirtmektedir. Şiirinde manayı bir güzele benzetmektedir. Bu güzeli sunan da şairin kendisidir. Ceylan doğada zor yakalanan bir hayvandır ve herkes onu yakalayamaz. Bu benzetmeyle şair, manayı yakalamadaki ustalığını ortaya koymak ister. Ayrıca güzellik unsuru şiirin bütününe de yerleşmelidir. Mecaz ve hakikat birlikteliğini bu beyitteki benzerlikler üzerinden verir.

Ben ol meşşâte-i dûşîze-i ḥüsn-i beyânım ki
Sevâd-ı dîde-i âhû-yı ma'nâ sürmedânımdur (G 64/2)

Şair, mana ve sözü birbirinden ayırmaz. Muhabbetle sevgiyi, sözle manayı bir tutar, bunların kaynağının tek olduğunu söyleyen Nâbî, manayı da aşık ve maşukun birlikteliğine şahit tutar. Şiirdeki iki mısrayı kuşun iki tarafında bulunan kanadına benzetir, kuş, dengeyi sağlayan bu iki kanat sayesinde uçar, Nâbî'nin şiirinin kanatları da söz ve manadır biri olmazsa diğeri de olmaz. Manasının kuşu sözsüz uçamaz.

Bu ma'nâ ittihad-ı 'âşık u ma'şuka şâhiddür
Maḥabbetle meveddet lafz u ma'nâ 'ayn-ı vâhiddür (G 74/1)

Lafzsız eyleyemez murğ-ı ma'ânî pervâz
İki mısra' tarafeynindeki bâl ü peridür (G 92/3)

Nâbî'ye göre, üstad kabul edilen bir şairin şiirine nazireler yazılması şiirlerindeki tazeliğe bağlıdır, taze dil, taze cevaplar şiirinin takip edilmesini sağlayacaktır. Kendi şiirinin tazeliğini de taze manaya giden kaleminde bulun şair, kendisini sorgulayarak bu tabiatıyla övünüp övünmemek arasında tereddüt yaşar. İslam ilmine hakim bir insan olarak edindiği bilgileri yaşamına geçirmiş bu bilgileri, eserleriyle, oğluna, okuyucu kitlesine aktarmaya çalışan şair, faydasız, manasız, boş sözleri terk etmenin İslam güzelliğinin süsü olmasaydı, taze manalarla boş şiir söyleyen olurum diyerek ilmi öğrenmenin ve uygulamanın önemini bir kez daha beyitlerinde belirtmiştir.

Nazm-ı üstâda nazîre nice mümkün Nâbî
Tâze-gu tâze-zebân tâze cevâb isterler (G 230/8)

'Aceb mi mültefit-i şûret olmasaḳ Nâbî
Bizüm kalem-rev-i ma'nâyadur nezâretümüz (G 253/5)

Tâze ma'nâdan tehî şî're olurum leb-güşâ
Terk-i mâ-lâ-ya'nî zîb ḥüsn-i İslâm olmasa (G 744/5)

Şairliğini övdüğü dizelerinde Nâbî, kendi şiirinin tarzını muhteşem olarak tabir ettiği Acem usulünden sayar ve Anadolu şairlerinin kendini kıskandığını düşünür.

Saňa Nâbî ider isen'ola yârân-ı Rûm

Şi'rümüz tarz-ı 'Acemdür Muhteşem vâdîsidür (G 243/5)

Zamanın nesir yazılarında her söz bir manayadır diyen şair, kendisinin de bu varlığın kaleme aldığı taze bir mazmun olduğunu belirtir.

Münşe'ât-ı dehrde her lafz bir ma'nâyadır

Biz de bu inşâ-yı kevnüñ tâze bir mazmûnuyuz (G 259/4)

Sözlerin şahı ile mana gülü, kalemin güvercinini tohumlu tuzakla yakalamayı bilir. Sözlerin ve mananın bütünlüğünü yakalamaya vurgu yapan şair, kalemi güvercine benzetir. Kalemi söz ve manaya hizmet ettirecektir.

Giriftedür gül-i ma'nâ vü şâh-ı elfâza

Kebûter-i kalemüñ dâm u dânesin bilürüz (G 263/5)

Şaire göre aslolan manadır şekil değil. Bu düşünceyle şair, beyitten maksat mananın halvet odasıyken sırrını inkar ederek dış görünüşüne bakmak hatadır der. Hattı hoş yazılmış ama bir manası olmayan nüshayı şair, her güzel yüzlü aşığa kavuşmanın bir lütfunun olmayışına benzetir. Güzellik kavramı sevgiliyle bütünleşmiştir ve o güzele kavuşmak şairlerin en büyük arzusudur. Sevgilinin dış güzelliği kadar huylarının da güzel olması beklenir. Şair burada da bir denge arayarak iç ve dış güzelliğine vurgu yapar.

Beytten maşşûd halvet-hâne-i ma'nâ iken

Bâtımı inkârla şûret-perest olmak gâlať (G 368/4)

Her hûb-rû ki 'aşığa luťf-ı vişâli yok

Bir nüshadır ki hattı hoş ammâ me'âli yok (G 388/1)

Şiirinde söylenmemiş taze bir mana görünmeyecek Nâbî diyerek kendine seslenen şair, yüzünün suyunu dökmeye kıyamam der. Bir şey elde etmek için başkalarına yalvarma, yardım isteme anlamlarına gelen yüz suyu dökmek deyimiyse, şair, dönemindeki şiir anlayışına kapılıp mananın taze olanından vaz geçersen yüz suyunu dökerler.

Tâze bir ma' nî-i nâ-güfte zühûr itmeyicek
Kıyamam âb-ı rûhın dökmege Nâbî kalemün (G 402/7)

Bulunmaz manalarla örölü şiirinden övgüyle söz eden şair, bu manaların değerini yalnız şiirin yeryüzünü eşenin idrak edeceğini belirtir. Şiirin dünyasını iyi bilen maharetli insanlar bu mananın kadrini bilecektir. Şaire göre söylenmemiş mana ile meşhur olan mana ayrımını yapamayan okur şiirin zevkini idrak edemez. Şiir bilgisiyle bu ayrımı yapabilmelidir. Şair, şiirini okuyacak kişinin belli bir bilgi birikimine sahip olmasından yanadır ki bu sayede kendi şiiriyle öteki şiirleri karşılaştırabilsin. Mananın kubbesine merdivenden kolayca çıkılamayacağını ifade eden şair, öyle olsa manaya erişmiş yazı sırasını kolayca gören olurdu der. Bu da manaya giden basamakları tanıyanın rahatça çıkacağına işaret eder.

Kâviş ehli ider idrâk zemîn-i şi' ri
Nâbîyâ kadrini bu ma' nî-i nâ-yâblaruñ (G 403/7)

Zevkin idrâk idemez anlamayan ey Nâbî
Farkını ma' nî-i nâ-güfte ile meşhûruñ (G 413/7)

Gören sûtûrın olurdu resîde mefhûma
Çıkılrsa târem-i ma' nâya nerdübânından (G 607/4)

Şi' rüñle şi' r-i dîgeri Nâbî ne añlasun
Sâde şu içmeyen şekeri şerbet üstine (G 713/9)

Mutluluğun manada olduğunu dile getiren şair, mana içermeyen sade şiire kimsenin bakmayacağını belirtir ve manasız şiiri, ruhu olmayan bir kuş resmindeki kol ve kanada benzetir. Şairin düşüncesine göre, kuştaki kanatlar resme bakana uçma arzusunu, özgürlüğü yansıtamıyorsa resimde çizilmiş kanatların ne yararı vardır? Güzel sanatların hangi dalı olursa olsun şaire göre yarar sağlamayı amaçlamalıdır. Her şeyden önce şairin şiiri, insanların yararına hizmet etmelidir mutluluk da bunlardan biridir.

Şaded ma' nâda yoḥsa sâde nazma kim nigah eyler
Nedür bî-rûḥ nef' i murğ-ı taşvîre per ü bâlüñ (G 414/3)

Şair, manayı devlet kuşunun kanatlarına benzetir, yükseklerde uçan devlet kuşu ilhamın gerisinde mananın kanatlarıyla döner durur. Eskiden bir meydanda hümâ uçurulur ve kimin başına konarsa ya da uçtuğu zaman gölgesi kimin üzerine düşerse ileride o kişi padişah olurmuş. Bu yönüyle divan şairleri tarafından ele alınan devlet kuşu, Nâbî'de ise mananın gücünü dile getirmek amacıyla yer almıştır.

Zihî hümâ-yı bülend-âşiyân ki devr eyler
Cenâḥ-ı ma' nî ile mâ-verâsın ilhâmuñ (G 421/11)

Şiirinin kumaşını dükkanın süsü edenlerin böyle taze malları var mı diyen şair, dükkanda müşteriyle buluşacak yeni mallarla, şiirinde kullandığı taze manaları karşılaştırır.

Böyle metâ'-ı tâzeleri var mı Nâbîya
Kâlâ-yı şi' ri zîver-i dükkân idenlerüñ (G 429/9)

Nâbî, şairlerin, yeni mazmunlar etrafında şiir oluşturmak yerine, divan şiirinin alışlagelmiş mazmunların kullanılarak şiirlerin oluşturulmasını, gelin-damat mazmunu vererek eleştirir. Eskimiş mecmuaya şiirde yeni söz yazmayı, taze gelinle yüz senelik ihtiyarın uyumsuzluğu üzerinden verir. Yaşlı bir adamın taze gelinle evlenmesini uygun

bulmayan şair, her şeyin kendisine yakışanıyyla güzel olacağını vurgular. Şiirin de yenilenmeye değişime ihtiyacı olduğunu belirtir.

‘Arûs-ı tâzeyi tezvâce beñzer pîr-i şad-sâle
Köhen mecmû‘aya tañrîr-i şî‘r-i nev-mağal itmek (G 469/4)

Şaire göre âdem manaya hakikatle biçim vermeseydi mana ve söz meydana çıkmadan sıkıntılı yerde kalırdı. Mananın ölümsüzlük suyu ifadenin altındadır diyen şair, kağıtları yok yere boyamadığını ifade eder.

Kalırdı lafz ü ma‘nâ tengnây-ı lâ-ta‘ayyünde
Haqîkât üzre bu ma‘nâya şûret virmese âdem (G 497/5)

Zîr-i ta‘bîrdedür âb-ı hayât-ı ma‘nâ
Nâbiyâ yok yire evrâkı siyâh eylemedük (G 408/5)

Şaire göre, şiirin binası sağlam, soyu yüksek, temiz olmalı ve bu şiir yeryüzünde mana âleminin ortasında görünmeli. Şiir, sağlam yapısı ve içeriğiyle tüm dikkatleri üzerinde toplamalıdır. Her tabiatın güzel manaların çıkmasının beklenmemesi gerektiğini düşünen şair, Her Meryem’den Rûh doğmayacağını belirtir.

Binâ-yı şî‘r Nâbî öyle ‘âlîter gerekdür kim
Nümâyân ola şağn-ı ‘âlem-i ma‘nî zemîninden (G 563/9)

Her tabî‘atdan ümîd eyleme ma‘nâ-yı lañîf
Rûh kâbil mi tevellüd ide her Meryem’den (G 559/5)

Nâbî her fırsatta taze şiirin taze mananın önemine değinmektedir. Taze şiirini bolluk içinde akan suya benzetir ve kendine seslendiği bu dizelerde bu suya set çekmemesini söylen şair, kalemine güvenmektedir. Kalemının gölgesinden geçen olmayacaktır.

Sedd itme cûy-ı feyzi ser-i şî'r-i tâzeden
Nâbî o sâye-i alemûn zâ'il olmasun (G 588/7)

Şair, birçok beyitte olduğu gibi döneminin şairlerini eleştirirken kendini de acımasızca eleştirir. Taze manadan söz ettiği dönemde her alanda kişisel kazançların ön plana geçtiğini belirtir ve kendine seslenerek âlemin kazancı sebeplere bağlı iken ümitle taze manadan, yeni şiiirden söz etme der. Kendine seslendiği başka bir beytinde şair, bu sahada taze şiiirden daha iyi ne söylersin diyerek kendini sorgular. Yaldızlanmış gösterişli divanlarda manayı aramanın boşa olduğunu savunan şair mananın yırtık ciltli mazmunlarda aranması gerektiğini belirtir. Nâbî, döneminde manadan uzak şiiirlerin değer kazandığını süslü divanlarda bu şiiirlerin yer aldığını dile getirmektedir.

Nâbîyâ bî-lafz itme ma' nî tâze ümîd
Kâr-ı âlem ser-be-ser vâbeste-i esbâb iken (G 605/5)

Hüner ârâyiş-i gûş-ı kabûl itmekdür ey Nâbî
Bu vâdide bu tâze şî'rden a' lâ ne söylersin (G 598/7)

Cild-i pejmürdededür var ise maẓmûn Nâbî
Arama ma' nîyi dîvân-ı müzehheblerde (G 683/7)

Nâbî, şiiiri anlaşılır olmaktan ıkarınları eleştirir onları, şiiiri muğlak yapmakla, prangaya vurmakla suçlar, o, sade, gönül açan şiiirden yanadır. Zaman zaman kendisinin de bu hataya düştüğünü kendine seslendiği bu dizelerden anlamak mümkündür. Bilindiği üzere Nâbî'nin yaşadığı dönemde şairler üzerinde Sebk-i Hindî üslubunun etkisi çok fazladır. Şair, zamanla şiiirinde güzel manaya örnek taze şiiiri eksiksiz tertip ettiğini ifade eder.

Ne lâzımdur düşürmek şî'ri Nâbî ayd-ı iğlâa
Bu deñlü bî-tekellûf sâde şî'r-i dil-güşâ dirken (G 621/5)

Mişâl-i ma'ânî rengîn ü Şi'r-i tâzeterâsâ

Tâmâm-ı muntazâmü'l-hâl idük zamân ile biz de (G 719/3)

Nâbî, Şiirinin ifadesini kısa tutsa da bilir ki manası yerindedir, okuyan ona ulaşır. Tıpkı dalgaların tahtının mana denizinde gizlenmesi gibi.

Taht-ı emvâcında deryâ-yı ma'ânî müstetir

Şi'rinüñ ta'bîrini Nâbî vecîz eylerse de (G 723/5)

Nadir bulunan bir Şey kıymetlidir, Şair için nadir Şiiri, güzel, tatlı, suyu lezzetlidir.

Bu Şi'r-i nâdirenden toğru söyle ey Nâbî

Dehâna lezzet-i âb-ı zülâl gelmedi mi (G 876/6)

Şair, Şiiriyle atasözü etkisi yaratacak bir söz söylemek ister, kendisinden bu âleme atasözü niteliğinde bir söz kalmalıdır. Atasözü, uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, demektir. Bu tanımlamada yer alan gözlem gücü, deneyim Şairin tabiatında mevcuttur ayrıca hikmetli sözleriyle öğüt verme, yol gösterme amacı güden Şair, bu vasıflarıyla bu dünyada iz bırakmak ister. Şiirlerinin kalıcı nitelikte olmasını isteyen Şair, içlerinden bazı sözlerin de atasözü etkisi yaratmasını temenni eder.

Sözde đarbü'l-meşel îrâdına söz yok amma

Söz odur 'âleme senden kıala bir đarbü'l-meşel (Mf 35)

Oğluna verdiği öğütte Nâbî, Şiirin, hikmetle dolu olması gerektiğini ve içerdeği anlamın da okuyana doğru yolu göstermesine araç olmasını belirttiğini görmekteyiz. Nâbî'ye göre nesir bahçesi ve Şiirin gül bahçesi ancak hikmet suyuyla gelişip serpilebilir. Onun Şiirlerini hikmet oluşturur.

Hikmet-âmiz gerekdür eş'âr
Ki me'âli ola irşâda medâr

Âb-1 hikmetle bulur neşv ü nemâ
Gülşen-i şî'r ü riyâz-ı inşâ (H 1000/1001)

Şair, şiirinin tamamını mecazla oluşturmak istemez. Mecaz bir şiirde yer alacaksa manaya güzellik katmak için yer almalıdır. Taze manadan sıyrılmış, yeni söyleyişlerden yoksun şiirden rahatsız olan şair, içinde mana barındırmayan tevriye, teşbih, istiare, cinas, iham gibi sanatlarla oluşturulmuş şiiri söylemektense susmak daha iyidir diyerek bu şekilde meydana getirilmiş şiirleri eleştirir. Çünkü şiirdeki asıl amaç manadır söz sanatları da bu manayı güzelleştirmek için kullanılmalıdır.

Olmasa şî'r mecâz-ı muṭlaḳ
Virse ma'nâya ḥakîkat revnak

Yoḥsa her nazm-ı tehî vü sâde
Ola ma'nâdan o da âzâde

Tâze mazmûndan ola ol ḥâlî
Olmaya tevriye ile hem mâlî

Bâ-ḥuşûş olmaya teşbîh tamâm
İsti'ârât u cinâs u îhâm

Dimededen anı sükût evlâdur
Şî'rdeden maḳşad olan ma'nâdur (H 1002/1006)

Nâbî'nin, oğluna, olgunlaşmamış acemi şairlerin şiirinin özelliklerini anlattığı beyitlerden biz, şairin şiir anlayışını da tespit etmiş bulunmaktayız. Bu tür şairlerin şiirlerini manadan uzaklaşmış bulur, ona göre yeni manalara ulaşma cesareti bulamayan

herkesin gittiği yoldan gitmeyi marifet sayan şairler gül ile bülbülün, içki ile kadehin, zülf ile sümbülün sıklıkla yer aldığı şiirler oluşturur. Şiirin sadece dilber, boy, yanak, dudak, göz yaşı dairesinden ibaret olduğunu var sayar. Çemeni ve baharı dolaşmayı ihmal etmeyen bu şiir yasemine güle serviye de ilişir. Daha önce söylenmiş manalar ve dünya görmüş meşhur sözlerle kendini avutur. Nâbî, şiiri bu dar çerçevede tutup şiire yenilik getirmedikleri için onları eleştirir. Bir gün şair olmaya heveslenebileceği oğluna onları kötü birer örnek olarak sunar.

Baksañ ekşer suhan-ı şâ'ir-i hâm
Zülf ü sümbül gül ü bülbül mey ü câm

Çıkamaz dâ'ire-i dil-berden
Kadd ü hadd ü leb ü çeşm ü berden

Geh bahâra tolaşur geh çemene
İrişür serv ü gül ü yâsemene

Reh-i nâ-reftede cevlân idemez
Sapa vâdîleri seyrân ideme

İdemez şayd-ı ma'ânî-i bülend
Atamaz gayb şikârına kemend

Geçinür ma'ni-i hâyîde ile
Lâfz-ı meşhûr-ı cihan-dîde ile (H 1007/1012)

Oğluna acemi şairlerin düştüğü handikapı gösteren şair, manasız şiirin neye benzediğini ona anlatmaya çalıştığını görmekteyiz. Taze mana ile oluşturulmayan beyit kendi dengesini kuramaz iki dize de manadan payını almalıdır. Manasız bırakılmış şiir söylenmemeli mana denizine atılan ağ boş, nasipsiz çıkarılmamalı. Manaca yüklü olmayan şiir süssüz, nakışsız yüzüğe benzer; kokusuz bir laleye benzer. Şiir manalı ve

düşündürücü olmalı. Şiir öyle temiz ve güzel olmalı ki işiten bülbül gibi söylemeli. Manası güzel ve söyleyişi güçlü şiiri alkışlayanlar kalemi yere bıraksın.

İki ħar-vârdur ol beyt-i dü-tâ
K'olmaya tâze kumâş-ı ma'nâ

Söyleme şî'ri tehî ma'nâdan
Ağûnı çekme balıksuz mâdan

Nazm kim olmaya ma'nâya qarîn
Kendüdür ħâtem-i bî-nağş-ı nigîn

Şî'r-i bî-ma'ni-i bî-îhâma
Beñzer ol câmekân üzre câma

Koħusuz lâleye beñzer o suħan
Ki ola lâfzı tehî ma'nâdan

...

Öyle pâkîze gerekdür eş'âr
Ki anı bir işiden ola hezâr

Ola ma'nâsı güzel lâfzı metîn
Ĥâme ħâke koya dest-i taĥsîn (H 1013/1021)

Şair, gerek bütün ilimler gerekse şiir için Arapça ve Farsça bilmenin önemi üzerinde durur. Hayriyye adlı eserinde oğluna bu konuda önerilerde bulunur. Bütün ilimlerin Arapça ile öğrenileceğini dile getiren şair sadece Farsça bilmenin yeterli olmayacağı görüşündedir. Lügat ve dillerin sultanı olarak gördüğü Arapçanın Kur'an'ın dili olduğunu da oğluna hatırlatır. Şiirin kuş misali bu iki kanat üzerinde uçacağını belirtir.

‘Arabî bilmeyicek iş bitmez
Fârisî ‘ârife tenhâ yitmez

‘Arabi’yle bilinür cümle ‘ulûm
‘İlm olur bi-‘Arabî nâ-mefhûm

Lugat ü elsine sultân ‘Arabî
‘Arabî kıble-i Kur’ân u Nebî

Bu iki bâl ile eyler pervâz
Tâ’ir-i şî’r-i ma‘âni-perdâz (H 996/999)

Şairin, nazım şekilleri hakkındaki görüşlerine, şiirlerinden yola çıkarak ulaşmaktayız. Şaire göre, gazelin, daha önce söylenmemişi, işitilmemişi, nadide olanı, görülmemişi makbuldür, seçtiği “nâ-dîde, na’şinîde, nâ-güfte” kavramlarla diğer beyitlerinde olduğu gibi burada da şiirin yeni olmasından yana olan görüşünü belirtir. Ayrıca şairlerin, şiirdeki hünerlerini ortaya koydukları gazeli, merdivenin rütbesi olarak görür, şair taze şiiriyle bu mertebeye ulaşmalıdır. Şiire, elbise ve sarık giydirenin tahmis olduğunu düşünen şair, müstezatı da şiirin ayağına giydiği ayakkabı olarak niteler. Şair, lugazı sevgilinin dudağının beytinin şeyhine benzetir, lugaz için manası çok, perdenin altında açıklığı yok, der. Bir başka beytinde de ad koyma vaziyetinden bahseder ve lugazı gazel bozuntusu olarak niteler.

Ġazel nâ-dîde vü ne’şnide vü nâ-güfte lâzımdur
Yazuğdur pâyesi pâ-mâl ola Nâbî bu mirkâtüñ (G 457/5)

Tahmîs şî’re câme vü destâr giydürür
Pâyına lîk keş yapar müstezad iden (G 575/6)
Luğaz didükleri şeyh-beyt-i la’l-i cânândur
Ki zîr-i perdede ma‘nâsı çok güşâyîşi yok (G 385/2)

Münâsebetledür evzâ‘-ı tesmiye Nâbî

Lügaz hele kıati vâzıh ğazel bozundısıdur (G 159/10)

Şairin, mana kavramı etrafında şekillenmiş şiirlerinde güzellik ön plandadır. Parlak, taze, güzel, sağlam yapılı anlamlarına gelen âbdâr sözüyle şair, şiirlerinin taze ve güzel olduğunu ifade eder. Duyulmamış taze şiirleriyle, şair, güneş ve yıldız gibi ardı sıra parlamaktadır. Su bütün canlılar için vazgeçilmez bir unsurdur. Ayrıca gelişip büyümeyi sağlar. Yaşam kaynağı suya vurgu yapan şair, kaleminin de yaşam kaynağının mürekkep olduğunu söyler. Mürekkebiyle yaşam bulan kalem, kuruyan dudağını sulandırarak şiirini oluşturur. Kaleminin gücüyle gazeli yaşam bulur.

Lem‘a-yı tâze-gûyâ pey-revlik eyle Nâbî

Eş‘arı âbdârı hep nâ-şinîde göster (G 186/7)

Çalışdı bu ğazel-i âbdâr ey Nâbî

Dehân-ı hâme-ı huşki şulandırıcaya dek (G 406/16)

Doç. Dr. Abdülkadir Erkal’ın açıklamasına göre: “Hayalin yatakodası şeklinde Türkçeye çevirebileceğimiz Şebistân-ı Hayâl kavramını ilk kez İranlı Fettâhî’de (ö. 1449) görmekteyiz. Fettâhî, Şebistân-ı Hayâl ismini verdiği nazım-nesir karışımı eserinde, dinî ve ahlakî konulara yer vermesinin yanında harf oyunları ile dolu girift bir muamma özelliği de sağlamıştır. ... Fettâhî, eserinin ismini Şebistân-ı Hayâl koymasının sebebini ise; gönlüne bir gece bu kitabı yazma ilhamının gelmesi olarak açıklar. ...Nâbî şiiri ile şebistân-ı hayâl arasında bağlantı kurarken, bu kavramla ilgili olarak yukarıda bahsettiğimiz ‘muamma’ özelliğinden değil de, mana ve hayalle ilgili bağlantı kurmuştur.” (Erkal, 2009: 368-369)

Şair, mün‘akis kelimesiyle, kalbin aynasından saçının hayalinin aksettiği gibi hayalinin yatakodası da parlak, süslü şiire misal olduğunu belirtir. Bu şekilde bir karşılaştırma yapan şair, hayal dünyasının kaynağını, zenginliğini de vermiş oluyor.

Hayâl-i zülfün olsun mün'akis âyîne-i kâlbe
Mişâl-i şî'r-i rengînüm şebistân-ı hayâl olsun (G 564/4)

Hayal ile gece arasında bir ilişki kurar şair, gece karanlıkta kendisiyle başbaşa kalan insanın düşünmeye, hayal kurmaya başlayacağını ve içindeki gizemi ortaya çıkacağını ifade etmektedir. Gecenin şiir üretmek adına şairler için uygun bir zaman dilimi olduğunu düşünmektedir.

Nâbî hayâl-i şî'r dahî şeb bulur nizâm
Her bezm-i râz çün bulur üslûb şeb-be-şeb (G 17/5)

Nâbî, âb-ı hayât suyunun kendisi olduğunu dile getirirken taze şiiri görenin kaynağının Nâbî olduğundan şüphe etmeyeceğini söyler. Ebedî hayata sebep olan hayat suyunun, Hz. Hızır ve Hz. İlyas tarafından içildiğine inanılır. Bu mazmun, şairlerce, söze hayat verme, ölümsüzlüğüyle sözün kalıcılığını sağlama gibi birçok nedenle işlenmiştir. Şair, aynı zamanda şiirleriyle, insanların Hz. Hızır'ın suyuna ulaşmalarını sağlar.

Gören bu nazm-ı teri şübhe itmez ey Nâbî
Ki âb-ı Hızır bizüm çesmesârumuzdandır (G 79/5)

Nâbî, şiirinde söyledikleriyle, aşğın derininde yanan ateşin kulak yoluyla geçtiğini, şiirlerini okuyanın da bu şekilde gönlüne ateş düştüğünü dile getirir. Ateş düştüğü yeri yakar ve bu acıyı taşıyanlar üzerinde derin izler bırakır. Aşk, ayrılık, ölüm gibi duygular da acı verici niteliktedir, bu tür duyguları şairler, gönül ateşi, yangını, ateş parçası, ateş gibi kelimelerle şiirlerinde işlerler.

Râh-ı gûşından şalar sûziş derûn-ı 'âşıkâ
Şî'ri Nâbî böyle âteş-pâre söyler söylese (G 682/5)

Nâbîyâ bu şî'r-i pür-sûzuñla şimdi hağ bu kim
Arturursın dâ'imâ derd ehlinüñ germiyyetin (G 632/6)

2. 2. 5. SÖZ SANATLARI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Nâbî'ye göre şiir, söz sanatlarından tamamen yoksun olmamalıdır. Hikmetle donattığı şiiri yeni mazmunlar içermeli, söz sanatlarıyla güzelleşmelidir. Şair şiiriyle halkı etkilemeyi de istemektedir bu yüzden sade sözde güzelliğin ortaya çıkmayacağını belirtir.

Manayı güzelleştirmek için Nâbî, mecaz, istiare, cinas, iham, tevriye, teşbih, kinaye gibi söz sanatlarının önemini beyitlerinde vurgulamaktadır. Şaire göre bu sanatlar, şiirdeki mana etrafında şekillenmeli, şiir, hiçbir zaman manadan kopmamalıdır.

Şair için mecaz ile hakikat, mana ile söz birbirine gereklidir, birbirini tamamlar; mecaz olmazsa hakikat malum olamaz. Ayrıca hakikatı süsleyen de mecaz olduğunu belirten şair, zaman zaman kendisiyle çelişir, mecazın olumsuz yanlarını dile getirir. Onu daha çok rahatsız eden ölçsüz mecaz kullanımınıdır. O, aynı zamanda manayı açık açık belirtmek, gerçekleri dile getirmek varken şiir, neden gerçek anlamından uzaklaşsın düşüncesini taşımaktadır. Gönül hakikatlerle dolu renksiz duru bir kadehe layikken o kadehi mecazın pis suyuyla ağzına kadar doldurmaya gerek var mı diyen şair, gerçeği verecek sözcükleri seçmek varken ona benzer başka bir sözcüğe gerek olmadığını belirtmektedir. Çünkü kirli su bulanıktır özü, dibi görünmez. Mecazın güzelliğine aldanılmamalı hakikat önünde ağırlığı yok diyen şair, denizlerde yaşayan incinin yıldızı ile yeryüzünde yaşayan ateş böceğinin birlikte gezemeyeceğini belirtir.

Şair, sanatsız boş bir matla beytini ya da içinde cinas, iham bulunmayan şiiri ham bulur, bu tür şiirleri, içi boş bademe bazen de alımı ve işvesi olmayan bir dilbere benzetir.

Her anlamda ölçülü bir yaşam tarzı benimseyen şair, söz sanatlarında da şiirin her alanında olduğu gibi dengeden yanadır; biri diğerinin önüne geçmemelidir.

O dil kim sâgar-ı bî-reng-i şahbâ-yı hâkâyıkdur

Anı leb-rîz-i çirk-âb-ı mecâz itmek ne lâyıkdur (G 166/1)

Kinâye vesme-i ebrû-yı beytdür Nâbî

Kelâm-ı sâdede hüsni olmaz isti'âre gibi (G 831/9)

Yok hüsni şekve-i gam-ı hicrân idenlerüñ
Hüsni-i mecâz şevkine efgân idenlerüñ (G 429/1)

Vak'ı yok pîş-i haqîkatde mecâzuñ Nâbî
Kevkeb-i dürrîye şeb-tâb ber-â-ber gelemes (G 262/7)

Bir gönce-i haqîkatün ârâmgâhidur
Nâbî kemîne şah nihâl-i mecâzda (G 695/5)

Nâbî tecâvüz itme lisân-ı vüqû' dan
Düşmez dehân-ı şıdka zebân-ı mübâlağa (G 692/5)

Ma' lûm olamaz haqîkat olmazsa mecâz
Mevcûd olamaz haqîkat olmazsa mecâz
Elbette biri birini müstelzimidir
Ma' nâ ile lafz dur haqîkatle mecâz (Rb 98)

...

Şûr-âbe-i tekye-i haqîkat var iken
Güllâc-ı mecâzdan sa hûr eyleyemem (Rb 150)

Tururken şah-râh-ı 'arşa-i taşrîh ma' nâ-yı
Degül lâyıq esîr-i kûçe-bend-i ihtimâl itmek (G 469/5)

Nâbî zebân-ı tab'um iden hâme-i mecâz
Meşşâte-i 'arûs-ı haqîkat degül midür (G 201/7)
Beñzer ol ma tla-ı hâlî câma
Mağzdan müflis olan bâdâma

Anı yok dil-bere beñzer o kelâm
K' olmaya anda cinâs u îhâm (H 1018/1019)

Nâbî, garip, tuhaf sözlerin manayı süslemeyeceğini düşünür ve anlaşılması güç sözlerle hazırlanan şiir ve nesiri güzel bulmaz. Şaire göre, renksiz, kokusuz teşbih, nakıssız istiare inşanın itibar sarığına yakışmaz. Söz sanatları şiire bir canlılık getirmeli. Yeni manalar içeren şiire önem veren Nâbî, şiirdeki manaları lügatsız anlaşılmayacak hale getirenleri eleştirir. Eskimiş istiareler lügatle lezzet bulmaz, avın tuzağına mananın gizli ceylanı düşmelidir diyen şair, eğer bir insanın yaratılışında şairlik tabiatı varsa mana gaybında gezinen ceylanların ardına düşer, der.

Çözümlemeye danışmaya muhtaç anlamı zorlaştıran eserlerin yazılmasından rahatsız olan Nâbî, bu eserler için düğümlü şiir düğümlü nesir densin diye bir tespitte bulunur. Ona göre düğümlü sözlerin safası yoktur, üzüm suyunu içmiş rinde üzümün neşe vermeyeceğini belirtir.

Güç sözleri bir kenarda şerh etmenin doğru olmadığını düşünen şair bu sözlerin bir tarafa atılmış yabancından bir farkının olmadığını belirtir. Nâbî, şiiri büsbütün anlaşılmaz sözcüklerle oluşturan şairlerden duyduğu rahatsızlığı; şiirin ortasında yabancı söz satan, gazel divanı lügat kitabı değildir, dizeleriyle ortaya koyar. Söz ve anlam ilişkisini önemseyen şair, anlam yönünden bir bağ kurmayan kelimelerin ısrarla kullanılmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirir.

Manayı açık açık anlatmadan yana tavır sergileyen Nâbî, şairlerin, türlü türlü söz oyunlarıyla şiiri anlaşılmaz kılmalarını eleştirir, manadaki kapalılığı, büyük ve işlek yol yerine insanın kendisini küçük dar sokağa esir etmesine benzeterek anlatmaya çalışır. Şiirin anlaşılması güç sözlerden oluşturulmasından duyduğu rahatsızlığı belirtir.

Şâyânter olmaz inşâ destâr-ı i'tibâre

Bî-reng ü bûy teşbih bî-naķş isti'âre

Ma'nî tâze fikr it itme lügâtle memlû

Kim eyler i'tibârı berg-i ne-dâde bâre

Bî-tâze isti'âre olma lügâtde lezzet

Âhû-yı gayb-ı ma'nî düşmek gerek şikâre

...

Dinsün mi şî'r ü inşâ öyle mu'akkadâne
Kim ola hall ü 'aқdi muhtâc-1 istişâre

Endek ola me'ali nâ-gûş-zed maқâli
Her saır ola mü'edda Қâmûs'ı ihtizâra

Yok farkı eylemekden endâhte yabâna
Elfâz-1 müşkilâtın şerh eylemek kenâre

Müşkil lügâtle olmaz hoş-reng şî'r ü inşâ
İtmez çerâğ-1 mağşuş çeşm-i şebi inâre

Olmaz ğarîb elfâz ârâyîş-i ma'ânî
Ma'nî gerek nühüfte ta'bîr-i âşikâre

Nâbî şafâsı yokdur elfâz-1 'uқde-dâruñ
Engûr neş'e virmez rind-i 'uşâre-hvâre (G 802/1-11)

Ey şî'r miyânında şatan lafz-1 ğarîbi
Dîvân-1 ğazel nüsha-i қâmûs degüldür (G 167/8)

Тururken kuvvet-i tab' ile taşşîl-i me'al itmek
Lisân-1 ğayrdan deryûzezerlikdür su'âl itmek (G 469/1)

2. 3. NÂBÎ'NİN ŞAİRLİK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Nâbî'ye göre bir şair, yeteneğini göstereceği bu dünyaya bırakacağı eseri olan sözlerini, manayla donatmalıdır. Şiirde mana, hemen kendini ortaya çıkarmalıdır bazen mana farklı anlayışlarla verilse dahi okur o manayı rahatça çözebilmelidir. Şairin sözlerine yüklediği mana her zaman taze olmalıdır, şair, köhnemiş yinelenen manaları kullanan şairleri küçümsemektedir.

Kendisini başarılı bir şair olarak gören Nâbî, kendisine elli yıldır şiirin seccadesinin teslim edildiğini ve bu sayede de şair zümresinin yüce şeyhi olduğunu gururla belirtir.

Elli yıldır ki müsellema saña seccâde-i nazm
Şimdi sensin şu'âra zümresine şeyh-i kebîr (K 8/7)

Nâbî'ye göre bir şairin nükteleri zihinde tasarlanmış tahayyül edilmiş okurda hoşluk yaratacak ifadelerle şen beyanla kurulmuş olmalı.

Şâ'ir olursa ola senüñ gibi Nâbîyâ
Ta'bîri hoş nikâtı muhayyel beyânı şûh (G 46/5)

Bir incinin altındaki iplik gibidir incinin altından gösterir şair vermek istediği manayı. Şairin sözleri, ipliğe dizilmiş birer inciye, mana da sıra sıra dizilmiş incileri bir arada tutan ipliktir. Hüner, o ipliğe incileri özenle dizmektir. İplik, incilerin arasından açık bir şekilde görünmese de onları taşıyanın iplik olduğunu şair, bize bildirir.

Eş'âr içinde ma'nî-i bârîk Nâbîyâ
Bir riştedür ki zîr-i güherden zühûr ider (G 89/7)

Mananın cevheri, her tabiatte parlamaz diyen şair her çorak zeminde çimenin parlayan çehresi olmaz, der. Yazının soluğu sözün tabiatı nazik olur ki kalemin ettiği feryada tahammül etmez. Şairliğin değerini bir başka birinin de bildiğini anlattığı

dizelerde şair, köpük saçan cevher yağdıran bir bulut gibi tabiatının kaynağını denizde gördüğünü ifade ederek o temiz zat dışında ne cihan gördü ne de alem işitti demiştir. Bu cevheri herkes göremez. Temiz yaratılışlı tabiat erbabına taze şiirin tadı lezzetli gelmektedir.

Her tab´dan itmez leme´ân cevher-i ma´nî
Her şûre-zemîn çihre-fürûz-ı çemen olmaz (G 267/2)

Nâzikter olur tab´-ı suhân kim dem-i tahtîr
İtmez kalemün itdüğü feryâda taḥammül (G 479/6)

Ne bahır gördi ne kân ne tabî´at-ı şu´arâ
Kef-i nişârı gibi bir şehâb-ı gevher-bâr

Ne gûş-ı âlem işitti ne gördi çeşm-i cihân
O zât-ı pâke mu´âdil vezîr-i pâk-ı ıyâr (K 10/31-32)

Nihâdı pâk olan erbâb-ı tab´uñ ey Nâbî
Gelür mezâkına eş´âr-ı âbdâr lezîz (G 56/7)

Şair, mana padişahının elbisesini ne kadar değiştirse değiştirsin bakış erbablarının gördüğü saat onu seçecekleri düşüncesindedir. Burada, bir şairin, kendi özgünlüğünü ortaya koymasının farkını dile getirmektedir.

İder erbâb-ı nazar gördüğü sâ´at teşhîş
Şâh-ı ma´nî ne kadar itse libâsın tağyîr (G 73/6)

Ey Nâbî, ihtiyacın mananın ceylanını avlamaksa şiirin karalamalarıyla ormanda dolaşma dur, diye seslenen şair, doğada zor avlanan ceylan üzerinden şiirdeki manayı

yakalamanın zorluğunu belirtmektedir. Ceylanın yaşadığı yer ormandır, mananın yaşadığı yere şairin sözcükleridir.

Âhû-yı ma' nâ şikârı hâcetünse Nâbîyâ
Geştden dûr olma müsveddât-ı şî' rûñ bîşesin (G 592/5)

Nâbî, şiirin ortasında tuhaf söz söyleyen şairlere seslenerek onları, manaları açık şiir yazmamakla suçlar ve gazellerinden oluşan divan büyük lûgat kitabı değildir diyerek onları, eleştirir. Şair, söz ve anlam ilişkisine önem vermektedir.

Ey şî' r miyânında şatan lafz-ı ğarîbi
Dîvân-ı ğazel nüshâ-i kâmûs degüldür (G 167/8)

Söz erbabının daha çok mütevazı olmasından yanadır şair. Her harfe başını eğse ne olur diyerek, bundan gocunmaması gerektiğinin üstünde durur.

Her harfe ser-efgencilik itse n'ola hâme
Erbâb-ı suhan ekşer olurlar mütevâzi (G 371/4)

Bu sahada taze şiirden yüce ne söylersin diyen şaire göre hüner, kulağın işittiği süsü kabul etmektir. Kendini diğer şairlerden farklı bir yere koyar şair, kendini örnek gösterir, şairlerin dilinin yolunda gitmeyip yeryüzünde taze manalara ulaştığını belirtir. Şaire göre güzel kokunun yolunda, endişenin tütsülüğünde yananlar taze mananın kokusunu hissetmezler. Şair, süslü anlatım uğruna manaya önem vermeyen şairlerin, şiirlerini ziyan ettiklerini düşünür.

Hüner ârâyîş-i ğuş-ı kabûl itmekdür ey Nâbî
Bu vâdide bu tâze şî' rden a' lâ ne söylersin (G 598/7)

Olma ol ğüne ki haqquñda lisân-ı şu' arâ
Kopara hâme-i Nâbî gibi bir tâze zemîn (G 608/13)

Dahı bir râyiha şemm itmemişler tâze ma'nâdan
Yananlar micmer-i endîşede 'anber hûsûsunda (G 775/10)

Şiire getirdiği yeniliği bir sihir olarak düşünen şair, izinden gidecek olanların varlığından duyacağı memnuniyeti beyitlerinde dile getirmiştir. Şairlerin en büyük amacı, şiirleriyle hem kendi dönemine hem de kendinden sonraki döneme iz bırakmak olmalıdır.

Nâbîyâ memnûn olurdum bu zemîn-i tâzeye
Olsa pey-rev şâ'ir-i sihr-âzmâlardan biri (G 836/7)

Şaire göre, insanlar bu dünyaya birçok eser bırakır, kimi cami inşa eder, kimi köprü kurar, şairlerin en önemli eseri ise sözleridir. Şairler de bu sözleri en iyi şekilde inşa etmeleri sayesinde kalıcılığı yakalarlar.

Kiminûn câmi'î var kimi yapar pül Nâbî
Şu'ârânun n'olur âşârı suhandan ğayrı (G 847/7)

Nâbî'ye göre şair, sözünü güzellik için harcayan halkı söyledikleriyle etkileyen büyüleyebilen kişidir. Buna en büyük vasıta da nazımdır çünkü nazım ahenk unsurlarını kendi içerisinde barındırır bu sayede akılda kalır, ağızdan ağıza dolaşır hatta nesilden nesile aktarılır. Sözün nesir olanının çabuk unutulacağını belirtir.

Hüsne şarf eyle sözi şâ'ir iseñ
Halkı teshîre çalış kâdir iseñ (H 1023)

Tîz ferâmuş olunur neşr suhan
Nazm ammâ ki ider devr-i dehen (H 1024)

Güzellik kavramı Nâbî'nin şiirlerinde önemli bir yer tutar. Allah'ın lütfettiği ilahi bir süs olarak görür güzelliği. Kudret kaleminden çıkmıştır. O'nun kalemiyle, yaratmasıyla güzellik vasıfları ortaya çıkmış ve hikmetle süslenmiştir.

Hüsn ârâyîş-i Yezdânî'dür
Eşer-i hâme-i Rabbânî'dür (H 448)

Cümle nakş-ı kalem-i kudretdür
Şıfât-ı mâşita-i hikmetdür (H 483)

Her fırsatta mananın önemini oğluna belirten Nâbî, yine oğluna seslendiği bu dizelerde şiirin manasını anlamasının ona yeterli geleceğini söylemektedir. Oğlunun da gün gelip yaratılış itibarıyla şiire ilgi duyacağını düşünmekte olan şair, şiirde neye bakması gerektiğini öğretmektedir.

İy şafâ-yâb-ı kelâm-ı mevzûn
Âşinâ-yı suhan-ı gûn-â-gûn

Tab'ûñ eylerse eger şi're heves
Saña ma'nâsını fehm itmek bes (H 975/976)

Nâbî, birçok şiirinde, dönemin insanının kitaplara, şiire, kültüre bakış açısını değerlendirip onlarla ilgili eleştirilerde bulunmuştur. Kitapların artık unutulduğunu bir köşeye çekildiğini ilim erbablarının sayılarının azaldığını vurgulamış şiire bakış açılarını ortaya koymuştur. Şirde üstün söz olarak Farsçayı gördüklerini şiiri ve neşri ise sövüp saymak sandıklarını belirtmiştir. Bu insanların Arapçayı bildiklerini var saymakta olduklarını oysa Arapçanın hiçbir kaidelerini bilmediklerini ama yine de biliyormuş gibi davranmalarını da eleştirir.

Oldı erbâb-ı ma'ârif nâ-yâb
Düşdi peygûle-i nisyâna kitâb

Şi'ri inşâyı sanurlar nefrîn
Fârisî lâfz ise cerb ü şîrîn

'Arabî var o da mânende-i berf
Bî-esâs ol da ne naḥv ne şarf (H 418-420)

Yaşadığı dönemin olumsuzluklarından etkilenen şair, oğlunu bu durumdan uzak tutmak ister. Kendini iyi şekilde yetiştirmesini istediği evladına kendi kabuğuna çekilmesini kitabını eline alıp okumasını kapısının dışında olanlardan haberinin olmamasını buna özen göstermesini tembih eder. Tarihi kıssalar hikayeler okumasını önerdiği oğluna bu sayade bu meziyetlerden nasibini alacağını söyler.

Al kitâbuñ ele sedd eyle derûñ
Olmasun ḥâric-i derden ḥaberûñ

Okı târîḥ u hikâyât ü kışaş
Virür insâna mezâyâsı ḥışaş (H 834-835)

2. 3. 1. NÂBÎ'NİN ÜZERİNDE DURDUĞU ŞAİRLER

Nâbî'nin, oğluna seslendiği Hayriyye adlı eserinde, Nâbî'nin, beğendiği şairleri, oğluna, okuması için önerdiği divanları bulmaktayız. Şair, gerek kendi dönemindeki gerekse geçmiş dönemdeki şairleri büyük bir titizlikle incelemiş, onları, getirdikleri yenilikler açısından değerlendirmiştir.

Şiirlerinde güzel ve taze manalara yer verdiğini düşündüğü şairler hakkında oğluna bilgi verir. Önceden yaşamış şairlerin sözleri, kalbini ayna gibi şeffaflaştırır diyen şair, oğluna, Türkçe şiir yazarlardan Nefî ve Bâkî'yi kuvvetli şiirleri nedeniyle över ve onları okumasını önerir. Bunların yanında başka divanları da okumasını onlardaki güzel manaları görmesini ister. Nâbî, İran şairlerinin divanını bilgelik hazinesi olarak değerlendirir ve bu şairlerden Taip, Saip, Örfî, Selim, Feyzî-i Hindî, Nazirî ve Kelîm'i okumasını ister.

Oğluna, kendi döneminden Şevket'i okumasını öneren şair, onun da geçmiş dönemdeki şairler gibi şiirlerinde taze manaya yer verdiğini belirtir.

Hamse sahibi Nizamî ve Hüsrev'i, her birini, yeni manalarla cilve gösteren şairler olarak tanımlar. Camî, Enverî ve Hakanî için de her biri bir ayrı söz sultanıdır der. Sadî ve Hafız'ı, Şiraz üslubunun ağaç dalında şakıyan, manalar düzenleyen bülbülü olarak niteler.

Şair, oğluna, burada sadece bazı isimlere yer verdiğini yoksa Şam ve Halep'in mayası Arap şairlerinin de Acem şairlerinin de şiirlerinin çok olduğunu belirterek onları okuyup duyguları, manaları anlamasını ister. Vezinleri kıyaslar ve çeşit çeşit olan Arap şiirini, şair, nice manalara sahip olduğunu okuyanların gönül aynasının tozunun silindiğini belirtir. Muhammed Mustafa'nın mucizelerini medhete şiirleri, naatları değerli elmaslara, pahalı incilere benzeten şair, oğlundan, bu şiirlerin manalarını anlaması için çareler aramasını ister.

Nâbî, Sabit Efendi'nin, atasözü söyleme konusundaki üstünlüğünün aşlamayacağı düşüncesindedir. Bosnalı Sabit'i, halk tabirlerini ustaca söylemesi yönüyle onu, beyitlerinde ele alır.

Suĥanân-ı şu'arâ-yı eslâf

İder âyîne-i ħalbi şeffâf

Türki'de Nef'i ile Baĥi'ye bak

Ėayri dîvanları da it mülĥaĥ

Anlaruñ şî'ri metindür ammâ

Ėayrisinde daĥı var çok ma'nâ

Şu'arâ-yı 'Acem'üñ dîvânı

Ėüsn-i ta'bîr ü ma'ânî kânı

Tâlib ü Şâ'ib ü 'Örfî vü Selîm

Feyzi-i Hind ü Nazîrî vü Kelîm

Tâze-gûyân-ı zamanda Şevket
Mâ'ni-i tâzeeye viridi şûret

Şâhib-i hamse Nizâmî Hüsrev
Her biri cilvede bir ma'ni-i nev

Câmi vü Enverî vü Hâkânî
Her biri mülk-i suhan sultânı

Bülbül-i şâh-ı tırâz-ı Şîrâz
Sa'di vü Hâfız-ı ma'nî-perdâz

Suhanân-ı kudemâ-yı şu'arâ
Hâk budur biribirinden a'lâ

Yok nihâyet şu'arâ-yı 'Acem'e
Hep esâmîleri sıgmaz kâleme

Bizde var ekserinüñ dîvânı
Okı fehm eyle de gör vicdânı

Şî'ri çokdur şu'arâ-yı 'Arab'üñ
Ki odur mâyesi Şâm u Haleb'üñ

Dime ebyâtına nâ-mevzundur
Anuñ evzânları dîger-gundur

Niçe ma'nâları var raks-aver
Meş'âl-âsâ döker esmâ'a şerer

Var içinde niçe eş'âr-ı kibâr
Ki komaz âyine-i canda ğubâr

Niçe bin na't-ı şerîf-i Nebevî
Midhat-i mu'cize-i Muştafavî

Her biri kıt'a-i elmâs-ı şemîn
Her biri dürr-i giran-ı kadr-i metîn

İntisâba çalış ol eş'âra
Ara ma'nâsını fehme çâre (H 977/995)

Darbü'l-meşel îrâdına bu 'aşrda Nâbî
Kimse olamaz Şâbit Efendi'ye resîde (G 704/7)

Şair, Mevlana'ya ayrı bir değer vermiş, onun, eserlerini övmüştür. Konya'daki âsitânesini yaptığı ziyaret vesilesiyle ele aldığı “Nağme-Tırâzî Nây-ı Kalem-i Ruḥânî-Edâ Der-Âstâne-i Hazret-i Mevlânâ Kıddise Sırruhu'l-'Azîz” kasidesiyle Divanı'nda ona yer vermiştir. Ayrıca birçok beytinde eserlerinden bahsetmiştir. Nâbî'ye göre, Mesnevî'sinin içindekiler Allah'a ulaşmak isteyenlere yol gösterir, anlayış aynasını parlatır. Oğlundan da onun sözlerini anlamaya çalışmasını isteyen şair, ona, içindeki eserin içindeki sırları görüp koruması gerektiğini belirtir. Mevlana'nın satırlarını merdivene benzeten şair, bu basamaklar sayesinde mananın yedi katlı göğüne çıkılabileceğini söyler.

Şair, Muhiddin Arabî Hazretleri'nin Fütûhât-ı Mekkiyye ve Füsûsu'l-hikem adlı kitaplarına dizelerinde yer verir. Oğluna, Fütûhât ve Füsûs'u okuyanın ruh gözüne sürme çekeceğini belirten şair, bu tür kitapların kulu Allah'tan haberdar ettiğini, Kur'an'ı Kerim'in içindekilerini anlattıklarını dile getirir.

Şair, oğlunun, zamanının çoğunu ona önerdiği kitapları okuyarak geçirmesini bu sayede zahiri ve batını ilimler hakkında bilgi sahibi olmasını ister. Şeriatın hükümlerini bilmesini, ilahi gerçeklerin de sırlarına erişmesini sağlamaya çalışır.

‘Urûca seb‘-tıbâk-ı sipihr-i ma‘nâya
Sütûr-ı şafhasıdur nerdübân-ı Mevlânâ (K 6/16)

Cümle-i nüsha-i merdân-ı Hudâ
Virür âyine-i idrâke cila

Himmet it anlamağa güftârın
Hırz-ı cân eylese gör esrârın

Tâlib-i haqka olur râh-nümâ
Nüsha-i Mesnevi-i Mevlânâ

Dîde-i rûha çeker kuhl-i huşûş
Nûr-ı esrâr-ı Fütûhât u Füşûş

Dağı çokdur nüsağ-ı ehlu’llâh
‘Abdi Allah’dan eyler âgâh

Remz ü îmâları rûhânîdür
Cümlesi bâtın-ı Kur’ânî’dür

Zâhir aḥkâm-ı şerî’atdür hep
Bâtın esrâr-ı haqîkatdür hep

Vaqtüni şarf ide gör taḥşîle
İksin dağı çalış tekmîle (H 362/369)

Nâbî, Acem şairlerinin şiirlerini, Türkçeye çevirmeyi başkasının elbisesini bozup entari yapmaya benzetir. Oğluna Arap ve Fars dillerini de öğrenmesi gerektiğini her fırsatta dile getirdiğini düşünürsek şairin, bu eserlerin kendi dillerinde okunması gerektiği

anca bu sayede şiirin içeriğindeki manalara, nüktelere ulaşılabileceği görüşünde olduğunu söyleyebiliriz.

Prof. Dr. Adem Ceyhan beyti, şöyle yorumlamaktadır: “Nâbî, burada tahminimize göre, şiirin tercümesinin aslına ait incelik ve meziyetleri eksiksiz aksettiremeyeceğini belirtmekte veya Farsça yazan şairlerin bulduğu manaları, nükte ve hayâlleri (ç)alıp kendi gücünün mahsulüymüş gibi göstermeyi iğneleyici bir dille tenkit etmektedir.” (Ceyhan, 2010: 17)

Câme-i ğayri bozup ‘anteri yapmak gibidür

Nazm-ı Türkîye çevirmek ‘Acemüñ güftârın (G 550/5)

Şairin meydana getirmiş olduğu iki eseri üzerinden kendisinin söz, şiir, şair ile ilgili görüşlerinin tespiti olan çalışmamız sayesinde şairin bir nevi poetikasına ulaşmaya çalışmış bulunmaktayız. Amacımız Nâbî’nin şiirlerini oluştururken sözün, şiirin, şairliğin hangi yönüne vurgu yaptığını, nasıl bir değerlendirmede bulunduğunu, şiirleri üzerinden yorumlamaktır. Biz bu tezimizde yukarıda söz ettiğimiz görüşlerden yola çıkarak Nâbî’yi anlamaya, onun şiir anlayışını vermeye çalıştık.

Bu üç görüş üzerinden ayrıca Orhan Okay Hoca’nın, (Okay, 2014: 23) poetika için belirlediği ana bölümlerin bazı maddelerinden yararlanarak bir poetika çıkaracak olursak, tespit ettiğimiz beyitler üzerinden, şairin, şiirleri hakkında; dış yapı, iç yapı, muhteva ve dil açısından şunları söyleyebiliriz:

Dış yapı

Nâbî, klasik Türk edebiyatının estetik kalıplarına bağlı bir sanatçıdır. O, veznin ve kafiyeli sözün, nazmın, estetik açıdan da akılda kalıcılığı yönünden de nesre göre daha etkili olduğunu savunmuştur. Prof. Dr. Meserret Diriöz’e göre şair: “Her konuyu şiire getirecek kadar geniş bir edebî kültüre, görgü ve bilgiye sahip olan şair, aruz vezninin çeşitli kalıplarını başarıyla kullanmıştır.” (Diriöz, 1976: 155). Hayriyye adlı eserinin “Matlab-ı Hüsn-i Kelam-ı Mevzun” başlıklı bölümünde bu konuya özel bir yer ayırmış, hitap ettiği oğlu aracılığıyla vezin ve kafiyeli söze verdiği önemi, bağlılığını, vezni ne kadar lüzumlu bulunduğunu bu konuda ne kadar titiz olduğunu dizelerinde belirttiğini görmekteyiz.

Seçmiş olduğu redifler, dış yapıyla birlikte vereceği iç yapı ve muhtevayla bir bütünlük arz eder. Şair, şiirinde vereceği düşünceye bağlı olarak rediflerini şekillendirir. Mesela, “mana, suhan, olsa gazel, ...” redifleriyle oluşturduğu gazelleriyle şiirin iç yapısının ne ile örülü olacağı hakkındaki bilgiyi, daha dış yapısındaki görünüşüyle vermektedir.

Kendi edebiyatının vezinleriyle Arap edebiyatının vezinlerini kıyasladığını, Arap edebiyatının vezinlerinin farkına ve çeşitliliğine dikkat çektiğini beyitlerinden tespit etmekteyiz.

Şiirlerinin hikmetle dolu olmasını isteyen şairin, söz sanatları konusunda da ölçüden yana olduğunu, manayı daha güzel verebilmek adına söz sanatlarından; tevriye, teşbih istiare, cinas, mecaz, iham gibi sanatlara başvurulabileceği düşüncesinde olduğunu şiirlerinde belirtmektedir. Prof. Dr. Abdulkadir Karahan, şairin şiirlerini nasıl oluşturduğu hakkında şu tespitlerde bulunur: “... akıcı üslûbu, mümkün mertebe ağıdalı tamlama ve terkiplerden sakınması, rahat ifadesi, çağının bazı olaylarını kolayca ve gerçeğe yakın bir biçimde eleştirmesi ve daha bunlara benzer birçok sorundaki ayrıcalığı ve başarılı hareketi, ona, sanatı ve şahsiyeti açısından ayrı ve üstün değer vermemizi gerektirmektedir.” (Karahan, 1987: 52) Nâbî, her şeyden önce anlamı ortaya çıkarmak hedefinde olan bir şairdir, bu yüzden edebî sanatları daha sade bir üslûpla vermiştir. Prof. Dr. Mahmut Kaplan’ın Hayriyye’de geçen söz sanatlarıyla ilgili tespiti şöyledir: “Nâbî’nin Hayriyye’de en çok kullandığı sanat teşbih ve teşbih-i beliğdir.” (Kaplan, 1995:142) Mecaz onun şiirlerinde hakikati süslemeye yarayan bir araçtır.

İç yapı

Hikemî anlayışla şiirlerini oluşturmuş şairin şiirlerinde mana önemli bir yer teşkil eder. Şiirlerinde geçen; sûret-mana, dil-nişin, hoş-ayende, nâzenîn- şekl gibi sözcüklerin seçimiyle şairin, iç ve dış unsurlarını bir uyum içinde verme gayretinde olduğunu tespit etmekteyiz. Ayrıca şiirlerinde geçen azîz ve e’azz, ma’mur ve metin ifadeleriyle de şiirin şeklini ve iç yapısını vermeye çalışmıştır. Şaire göre şiir, her anlamda mana ve anlam üzerinden sağlam temellere oturtulmalıdır.

Şiir anlayışını tam olarak ortaya koyduğu mana, suhan, olsa gazel redifli gazellerinde ve birçok şiirinde, şiirdeki iç ve dış yapının bir bütünlük arz etmesi gerektiği düşüncesinde olduğunu görmekteyiz.

Şair, coşkulu lirik şiir anlayışından çok öğretici didaktik bir şiir anlayışı sergilemektedir. Mizacı gibi içinde yaşadığı dönemin sıkıntıları gibi birçok etken şiirin yapısını oluşturmasında rol oynamıştır.

Nâbî'nin şiirlerinde yer alan her kelime her anlam bir bütünlük içerisinde ele alınmıştır. Şair, bu özelliğiyle orjinal olanı ortaya koymaya çalışmıştır.

Muhteva

Nâbî'nin şiirlerinin muhtevasını değerlendirdiğimizde yaşadığı dönemin ve mizacının da etkisiyle şiirlerinde, duygudan çok düşünce ön plana çıkmaktadır. Buna bağlı olarak şiirleri, hikemî şiir anlayışı etrafında şekillenmiştir. O, hayata dair deneyimlerini eserleri aracılığıyla okuyucusuyla paylaşmak istemiştir. Şiirlerinin içeriğini oluştururken bu deneyimleri direkt olarak vermez, tespit ettiğimiz beyitlerden yola çıkarak bunu, örnekler, benzetmeler aracılığıyla verdiğini görmekteyiz. Bu tutumu sayesinde, direkt öğüt almaktan hoşlanmayan her şeyi çabuk tüketen, günümüzün genç toplumunu bile harekete geçirecek, her dönem için geçerli, klasik, örnek teşkil edecek nitelikte eserler meydana getirmiştir. Buradan da deneyimli şairin, iyi bir gözlemci olduğunu, insan psikolojisini çok iyi değerlendirdiğini belirtmeliyiz.

Prof. Dr. Mine Mengi'ye göre şairin kasidelerinin içeriğini şunlar oluşturur: “Nâbî, kasidelerinin nesiplerinde, Dîvân şiirinin geleneksel kaside nesiplerinden farklı olarak, tabiat tasvirlerinden çok devrinin bozuk düzenini, yıkılmaya yüz tutmuş olan Osmanlı toplumunun durumunu anlatır. Kasidelerini sunduğu devlet adamlarını klasik tarzda övmekle birlikte, yer yer gerçeği söylemekten ve imparatorluğun içinde bulunduğu durumu dile getirmekten çekinmez.” (Mengi, 1991: 40)

Dönemindeki şairleri eleştirdiği beyitlerinden, şairin, muhtevaya verdiği önemi tespit etmekteyiz. Ham şairler diyerek belirttiği bu şairlerin, şiiri, baharda çimenlikte dolaşmak olarak sandıklarını, şiirin sadece yasemin, sümbül, gül, bülbül, kadın, boy, pos, dudak, yanaktan söz etmek olarak görmelerinden yakınmakta olduğunu görmekteyiz.

Hayriyye'nin muhtevasına baktığımızda konuların çeşitlilik arz ettiğini, şairin, esere yer yer hikayeler, telmihler katarak okurun dikkatini çekmeyi, bu sayede eserini tamamen öğretici olmaktan kurtarmaya çalıştığını ifade edebiliriz.

Prof. Dr. Abdulkadir Karahan'a göre; “Nâbî, kendi zamanına kadar klasik edebiyatımızda yeteri kadar işlenmemiş, hayatı, haksızlıkları, ıstırapları, sakatlıkları en

güzel yazı Türkçesiyle dile getirmesini bilmiş ve başarmış şairimizdir.” (Karahan, 1987: 60)

Dil

Hayriyye’de ayrı bir bölüm olarak yer alan ve şiir anlayışını verdiği, “Matlab-ı Hüsn-i Kelam-ı Mevzun” başlıklı bölümünde ve birçok beytinde, şair, Fuzulî gibi şiirin ilimsiz olamayacağı görüşündedir. Bu yüzden Arapça, Farsça öğrenimine önem verir. Bu yönde oğluna iki dili de öğrenmesi konusunda telkinde bulunur.

“On yedinci yüzyılın, içinden çıkılması, anlaşılması güç bir dille yazan nasirlerini ve sanat endişesiyle yapmacık ve gösteriş düşkünü şairlerini kınayan ve gerek şiir gerekse nesir dilinin sade ve öz olması gerektiği görüşünü savunan Nâbî’nin edebiyat ve dil hakkındaki düşünceleri çağı için yeni ve önemlidir.” (Mengi, 1991: 38). Yetiştirdiği kültürün içinde şair, beyitlerinde dile getirdiği gibi sade, süssüz şiiri tam olarak uygulayamamış olsa da yaklaşımı, bu konudaki görüşleri, çabası oldukça önemlidir. Ayrıca İstanbul ağzına büyük değer vermiş ve şiirlerinde bunu sıkça dile getirmiştir. Prof. Dr. Meserret Diriöz şu görüşleri sunmaktadır: “Türkçeyi çok sevmesine rağmen, Nâbî’ye göre şiirden maksat manâ olduğundan, lafzın Türkçe, Farsça, terkipli, terkipsiz olması mühim değildir. Onun kabul etmediği şey, manâyı bırakıp mısraları, manâsız lügatlarla doldurmak veya anlaşılmaz şeyler yazmaktır.” (Diriöz, 1976: 139).

SONUÇ

Nâbî, şiir görüşünü şekillendirecek unsurların, Osmanlı Devleti'nin idari, askerî ve ekonomik alanlarda bozulma yaşamaya başladığı döneme denk geldiğini bilmekteyiz. Dönemin şiir anlayışında değişikliğin olması gerektiğini düşünen şairin, bu düşünceyle şiirlerinde mana arayışına yöneldiğini birçok beytinde tespit etmiş bulunmaktayız.

Şairin şiirinde, fikir, temel öge olarak yer almış, bu temel öge de şairin, taze mana olarak adlandırdığı yeni, duyulmamış mazmunlar çerçevesinde verilmiştir. Nâbî, hayalden çok düşünceye yer verdiği şiirleriyle hikemî tarzın öncüsü olarak divan şiiri adına yenilik göstermiştir.

Yapılan bütün çalışmalar, Nâbî'nin hem iyi bir şair hem de iyi bir fikir adamı olduğunu ortaya koymuştur. Şiirlerinde ulaştığımız görüşleri üzerine yeni bir düşünce anlayışıyla klasik şiirin güzelliklerini hikemî tarzla birleştirerek özgünlüğü yakalamış ve kalıcılığı sağlamıştır.

O yaşadığı dönemin sıkıntılarını düşünce sisteminde irdeleyerek her konuda ders çıkarılacak nitelikte oluşturduğu Hayriyye adlı eserinde, oğlu aracılığıyla tüm gençlere seslenmiş ve günümüzde de geçerliliğini koruyan önemli bir eser bırakmıştır.

Vezinli sözün güzelliğiyle alâkalı olan ifadelerinde, başka birçok dîvân sahibi sanatkârlarda olduğu üzere, Türkçe dîvânın da çeşitli vesilelerle şiire dair gözlem, kanaat, tesbit, eleştiri ve tavsiyelerini dile getirdiği de bilinmektedir.

Şairin tabiatında her konuda bir düzen, bir orta yol bulma sevdası vardır. Şiirleri, seçtiği sözleri, buna bağlı edebî sanatları, mazmunları bir uyum içinde vermeye çalışmıştır.

Kültürümüzde şiiri oluşturan özellikleri göz önüne alan şair, dile ait unsurları inceleyerek söz ve manayı birbirinden ayırmadan şiirin bütünü oluşturmuştur. Kullanacağı kelimeleri hakim olduğu dilden büyük bir titizlikle seçerek şiirinde manayı ahenk bütünlüğü içinde vermiştir.

Kültürlü bir insana sadece Farsçanın yetmeyeceğini, İslâmî ilimleri tahsil edebilmek ve Arap şairlerinin eserlerini de anlayabilmek için Arapçanın öğrenme gerekliliğini vurgulamıştır.

Nâbî'ye göre, şairin sermayesi sözdür, sözü kullanmadaki hüneriyle bu dünyada kalıcılığını sağlayacaktır. Bu hüner şairlerin tabiatında olmalıdır, hayal dünyasının zenginliğinde şair, duygularını ifadeye dönüştürmelidir.

Kendinden önceki dönemde ve kendi döneminde, şiirde işlenen ilgi çekici konulardan aşk, güzellik gibi unsurları ele almak yerine o, bu konular ekseninde sosyal konulara değinmeyi tercih etmiştir. Şair, duygu ve hayal şairi olmak yerine düşünce ve hikmet şairi olmayı istemiş, şiirlerin boş ve anlamsız olmamasını salık vermiştir.

Birçok şiir dizesindeki söylemlerinden anlaşılacağı üzere Kur'an ayetleri ve hadislerden dem vurmaı kendisinin dindar bir kişiliğı olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu nedendir ki sevgilinin güzelliklerinden, içkiden ve tabiat varlıklarından bahseden şairleri tam olarak yetişmemiş ve olgunlaşmamış bularak yermektedir.

Şiir öngörüsü bakımından nazmın nesre göre çok daha akılda kalıcı yanı olduğu savından hareketle etrafındakileri de bu tür yazma ve okumalara yönlendirerek etki altına almaya çalışmaktadır. Manası anlaşılmaz yabancı kelime ve ifadelerin dinleyici ve heveslileri olumsuz yönde etkileyip bu sanattan uzaklaştıracağını da savunarak bulunduğu ortamlarda buna müsaade etmemiştir.

Şimdilerde ise şiir ve edebiyatla ilgili gerek akademisyen ve gerekse toplumun diğer kesimlerindeki sanatseverler Nâbî'nin dizelerinden seçkiler yaparak günümüz dilinde anlaşılır olmasını sağlarken, aslından da mümkün olduğunca uzaklaşmadan yapılacak metin düzenlemeleri ve bir tür güncellemeler diyebileceğimiz çalışmalar ile beyitler, mısralar, parçalar dinleyicinin zevk alabileceğı şekilde hayata geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akün, Ö.F. (1994). *Divan Edebiyatı*. İslam Ansiklopedisi. C.IX. s.389- 427.
- Arat, R.R. (2007). *Eski Türk Şiiri*. Ankara: TTK.
- Ayvazoğlu, B. (2000). *İlmü'l-cemâl*. İslam Ansiklopedisi. Cilt 22. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Babacan, İ. (2012). *Klâsik Türk Şiirinin Son Baharı Sebki Hindî*. Ankara: Akçağ Yay.
- Banarlı, N. S. (1976). *Resimli Türk Edebiyat Tarihi*. İstanbul. C. II.
- Bilkan, A. F. (2011). *Nâbî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Bilkan, A. F. (2016). *Nâbî Hayatı Sanatı Eserleri*. Ankara: Akçağ Yay.
- Bilkan, A. F. (2002). *Hayrînâme'ye Göre 17. Yüzyılda Osmanlı Düşünce Hayatı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Bilkan, A. F. (2004). *Orta Klasik Dönem Nazım*. Türk Dünyası Edebiyat tarihi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara, 2004, C. 5, s. 374-377.
- Büyük Türk Ansiklopedisi. (2004). *Nâbî*. İstanbul: Ötüken Yay.. C. 5.
- Ceyhan A. (2009). *Edebiyat Tarihimize Nâbî'nin Hayrinamesi'ne Dair Takdir ve Tenkitler*. Şair Nâbî Sempozyumu. (ss.543-574). Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü.
- Ceyhan A. (2010). *Nâbî'nin Şiir ve Diğer Edebî Konular Hakkındaki Görüşleri*. Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi. İstanbul. 1-34.
- Çağrı, M. (1998). *Âhenk*. İslam Ansiklopedisi. Cilt 1. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çetişli, İ. (2004). *Metin Tahlillerine Giriş I –Şiir-*. Ankara: Akçağ Yay. BAK
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (2009). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yay.

- Diriöz, M. (1976). *Eserlerine Göre Nâbî*. Doçentlik Tezi. Hacettepe Üniversitesi.
- Diriöz, M. (1976). *Nâbî'nin Ailesine Dair Yeni Bilgiler*. Ankara: Türk Kültürü Sayısı. S.167. s. 668-673.
- Doğan, M. N. (2009). *Fuzûlî'nin Poetikası*. İstanbul: Yelkenli Yay.
- Erdoğan K, Koyuncu F. (2009) *Birrî Nâbî Dostluğu*. Şair Nâbî Sempozyumu. (ss. 451-469). Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü.
- Ekinci, R. (hızl.). (2018). *Şehhî Mehmed Efendi, Vekâyı 'u'l-Fuzalâ*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Erkal, A. (2009). *17. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülhan, A. (1998). *Hakanî Mehmed Beyin Şiir Anlayışı*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 1(2): 98-121.
- Gür Â., Koçakoğlu B. (2009). *Yeni Türk Edebiyatında Kaynak Olarak Poetika* Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4 /1-I Winter
- İslam Ansiklopedisi. (1988). *Nâbî*. İstanbul: MEB Yay.. C.9, s.5.
- İslam Ansiklopedisi. (2006). *Nâbî*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. C.32.
- Kanar, M. (2013). *Farsça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say yay.
- Kaplan, M. (2012). *Hikmet Şairi Yusuf Nâbî*. T. C. Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay.
- Kaplan, M. (1995). *Hayriyye-i Nâbî*. Ankara: AKM Yay.
- Kaplan, M. (2009). *Nâbî ve Orta İnsan Tipi*. Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I. İstanbul: Dergâh Yay.

- Kaplan, O., Kıyçak, Ö. (2014). *Şeyhî Divanında Şiir Anlayışı*. Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkic. 9(6). 601-619.
- Karahan, A. (1987). *Nâbî*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Kılıç Mahmut Erol. (2007). *Sûfî ve Şiir, Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, İstanbul. İnsan Yay.
- Kocatürk, V. M. (1964). *Türk Edebiyat Tarihi*. İstanbul: Edebiyat Yay.
- Kortantamer, T. (2012). *Nâbî'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu Eleştirisi*. Şair Nâbî. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Levend, A. S. (2015). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Levend, A. S. (2017). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Macit, M. (1996). *Divan Şiirinde Ahenk Unsurları*. Ankara: Akçağ Yay.
- Mengi, M. (2000). *Çağın İnsanı Olarak Nâbî*. Ankara: Akçağ Yay.
- Mengi, M. (1991). *Divân Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*. Ankara: AKM Yay.
- Mengi, M. (2015). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Mengi, M. (2015). *Divan Şiirinin Arka Bahçesi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Mengi, M. (2010). *Divan Şiiri Yazıları*. Ankara: Akçağ Yay.
- Mutçalı, S. (2015). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık yay.
- Necdet, S. (1996). *Poetika Klasik Çağ. Şiir ve Şiir Kuramı Üzerine Söylemler*. İstanbul: Düzlem Yay.
- Okay, M.O. (2014). *Poetika Derleri*, İstanbul: Dergah Yay.

- Okuyucu, C. (2001). *Nâbî*. İstanbul: Timaş.
- Ölümünün 300. Yılında Nâbî'ye Armağan. (2016). Ankara: TDK Yay.
- Özgül, M. Kayahan. (2001). Şiir, Şair ve Sair. Hece, Türk Şiiri Özel Sayısı. s. 53-54-55.
Mayıs, Haziran, Temmuz. s. 210-226.
- Öztoprak, N. (2006). *Rûhî'nin Şair Anlayışı*. Osmanlı Araştırmaları XXVIII. 93-122.
- Pala, İ. (2011). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yay.
- Pala, İ. (2013). *Yusuf Nâbî Hayriyye*. İstanbul: Kapı Yay..
- Sami, S. (2009). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Şentürk, A.A.; Kartal, A. (2010). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Şentürk, A.A. (1999). *Osmanlı Şiir Antolojisi*. İstanbul: YKY.
- T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Anma ve Armağan Kitaplar Dizisi. (2012). *Şair Nâbî*.
Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Temel Britannica. (1993). İstanbul: Ara Yay.. 1993. C. 16. s. 270.
- Türk Ansiklopedisi. (1977). *Nâbî*. Ankara: MEB Yay. C. 25. s. 59.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. (1977). İstanbul: Dergah Yay..C.6.
- Türk Dünyası El Kitabı. (1992). Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Tarihi*. Ankara: TTK. C.IV.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Yetiş, K. (1996). *Talîm-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sâhasında Getirdiği Yenilikler*. Ankara: AKM.
- Yıldırım, A. (2001). *Kâmî'nin Divan Şiiri ve Şairi Hakkındaki Düşünceleri*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 11(2): 185-198.

Yorulmaz H. (1996). *Divan Edebiyatında Nâbî Ekolü*. İstanbul: Kitabevi Yay.

Yorulmaz H. (1998). *UrfalıNâbî*. İstanbul: Şule Yay.

